

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

**KATILIM ÖNCESİ
EKONOMİK PROGRAM
2011 - 2013**

**ANKARA
Ocak 2011**

Katılım Öncesi Ekonomik Program (2011-2013) Yüksek Planlama Kurulunun 2011/1 sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

1. GENEL POLİTİKA ÇERÇEVESİ VE AMAÇLAR	1
2. MAKROEKONOMİK GÖRÜNÜM	5
2.1. Son Ekonomik Gelişmeler	7
2.1.1. Reel Sektör	7
2.1.2. Enflasyon, Para ve Kur Politikaları	12
2.1.3. Mali Sektör	16
2.1.4. Ödemeler Dengesi	18
2.2. Orta Vadeli Makroekonomik Senaryo	22
2.2.1. Reel Sektör	22
2.2.2. Enflasyon, Para ve Kur Politikaları	30
2.2.3. Ödemeler Dengesi	31
2.2.4. Öngörülerin Gerçekleşmesinde Ortaya Çıkabilecek Temel Riskler	33
3. KAMU MALİYESİ	35
3.1. Genel Devlet Dengesi ve Kamu Borcu	35
3.1.1. Maliye Politikası Stratejisi ve Orta Vadeli Amaçlar	35
3.1.2. Mevcut Durum ve Orta Vadeli Perspektif	37
3.1.3. Yapısal ve Devresel Genel Devlet Dengesi	45
3.1.4. Kamu Borç Yönetimi	50
3.1.5. Yapısal Reformların Bütçe Üzerindeki Etkileri	57
3.2. Duyarlılık Analizi	58
3.3. Kamu Maliyesi Riskleri	59
3.4. Kamu Maliyesinin Kalitesi	59
3.5. Kamu Maliyesinin Kurumsal Özellikleri	60
3.5.1. Sayıştay Kanunu	60
3.5.2. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu	61
4. YAPISAL REFORMLAR	63
4.1. Reel Sektör	63
4.1.1. Özelleştirme	63
4.1.2. Rekabet Hukuku ve Politikaları	64
4.1.3. Yatırım Ortamının İyileştirilmesi	64
4.1.4. Kamu Hizmetleri ve Şebeke Endüstrileri	65
4.2. Mali Sektör	67
4.2.1. Bankacılık Sektörü	67
4.2.2. Sermaye Piyasası	69
4.2.3. Sigortacılık	71
4.3. İşgücü Piyasası	73
4.4. Tarım Sektörü	77
4.4.1. Kırsal Kalkınma	79
4.5. İdari Reform	82
4.5.1. Stratejik Planlama ve Performans Esaslı Bütçeleme	82
4.5.2. Ekonomik ve Sosyal Konsey	83
4.6. Diğer Reform Alanları	83
4.6.1. Bölgesel Gelişme	83
4.6.2. Sağlık ve Sosyal Güvenlik Reformu	85
4.6.3. Ar-Ge ve Yenilik	87
4.6.4. Bilgi ve İletişim Teknolojileri	88
4.6.5. Ulaştırma	90
4.6.6. Enerji	94
EK TABLOLAR	97

TABLolar

Tablo 2.1: Büyüme Hızları ve Talep Unsurları	7
Tablo 2.2: İşgücü Piyasasında Gelişmeler.....	11
Tablo 2.3: Merkez Bankası Döviz Müdahale ve İhaleleri.....	16
Tablo 2.4: Bankacılık Sektörünün Genel Görünümü	17
Tablo 2.5: Ödemeler Dengesi.....	18
Tablo 2.6: Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına (GEGS) Göre Dış Ticaret.....	20
Tablo 2.7: Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret.....	20
Tablo 2.8: Büyümenin Talep Bileşenleri.....	23
Tablo 2.9: Yatırım-Tasarruf Dengesi	26
Tablo 2.10: Sektörler İtibarıyla Katma Değer Gelişmeleri	27
Tablo 2.11: Üretim Faktörleri Artışları	28
Tablo 2.12: İşgücü Piyasasında Gelişmeler.....	29
Tablo 2.13: Ödemeler Dengesi Tahminleri	33
Tablo 3.1: Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi	39
Tablo 3.2: 2010 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi	41
Tablo 3.3: Genel Devlet Gelir ve Harcamaları - 1	42
Tablo 3.4: Genel Devlet Gelir ve Harcamaları - 2	44
Tablo 3.5: AB Tanımlı Genel Devlet Nominal Borç Stoku	51
Tablo 3.6: Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku.....	51
Tablo 3.7: Merkezi Yönetim Borç Stokunun Döviz ve Faiz Yapısı.....	52
Tablo 3.8: Alacaklılara Göre İç Borç Stoku	53
Tablo 3.9: Merkezi Yönetim İç Borç Stokunun Vade Yapısı	53
Tablo 3.10: Merkezi Yönetim Dış Borç Stokunun Vadeye Kalan Süresi	54
Tablo 3.11: Genel Devlet Dış Borç Stoku.....	54
Tablo 3.12: Hazine Garantili Dış Borç Servisi Projeksiyonu	56
Tablo 3.13: Genel Devlet Borç Stoku Tahminleri.....	57
Tablo 4.1: 2010 Yılında Tamamlanan Özelleştirme İşlemleri	63
Tablo 4.2: Standart Arabağlantı Referans Ücret Tarifeleri	66
Tablo 4.3: Yerel Ağa Erişim Ücret Tarifeleri	67
Tablo 4.4: Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri	73
Tablo 4.5: Brüt Okullaşma Oranlarındaki Eğilimler	74
Tablo 4.6: 2009 Yılında İşgücünün Eğitim Düzeyi.....	75
Tablo 4.7: İŞKUR Tarafından Verilen Aktif İşgücü Programları	75
Tablo 4.8: İşgücü Piyasası Politika Taahhütleri Matrisi.....	77
Tablo 4.9: Tarım Politika Taahhütleri Matrisi (Tarım Desteklerindeki Önemli Gelişmeler).....	81
Tablo 4.10: Tarım Politika Taahhütleri Matrisi (Tarım Sektöründe Yürütülen Önemli Projeler).....	81
Tablo 4.11: Bölgesel Gelişme Politika Taahhütleri Matrisi	85
Tablo 4.12: Sağlık-Sosyal Güvenlik Politika Taahhütleri Matrisi	87
Tablo 4.13: Ulaştırma Politika Taahhütleri Matrisi.....	94
Tablo 4.14: 2010 Yılında Enerji Piyasasında Gerçekleştirilen Yasal Düzenlemeler	96
Tablo 4.15: Enerji Politika Taahhütleri Matrisi	96

ŞEKİLLER

Şekil 2.1: GSYH'daki Gelişmeler	8
Şekil 2.2: Sanayi Üretim Endeksi ve Kapasite Kullanım Oranı	9
Şekil 2.3: İşsizlik Oranı	11
Şekil 2.4: Sanayi Sektöründe Üretim ve İstihdam	12
Şekil 2.5: Sanayi Sektörü Reel Ücret Gelişmeleri	12
Şekil 2.6: Yıllık Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri (TÜFE, %)	13
Şekil 2.7: TÜFE ve Çekirdek TÜFE	13
Şekil 2.8: İhracat ve İhracat Fiyatlarındaki Gelişmeler	19
Şekil 2.9: GSYH Büyümesi	24
Şekil 2.10: GSYH Büyümesine Katkılar	25
Şekil 2.11: Üretimin Sektörel Kompozisyonu	26
Şekil 2.12: Hasıla Açığı	28
Şekil 2.13. Mevsimsel Düzeltilmiş İşgücüne Katılma Oranı	30
Şekil 3.1: Faiz Giderleri Hariç Genel Devlet Dengesi	45
Şekil 3.2: Özelleştirme Gelirleri ve Faiz Giderleri Hariç Genel Devlet Dengesi	46
Şekil 3.3: Genel Devlet Dengesi	47
Şekil 3.4: Devresel Genel Devlet Dengesi	47
Şekil 3.5: Hazine Borçlanmasının Ortalama Vadesi ve Maliyeti	55
Şekil 3.6: Sürdürülebilirlik Senaryoları	58

KUTULAR

Kutu 3.1: Genel Devlet İstatistiklerinin Üretilmesi ve Konsolidasyonu	35
Kutu 3.2: Yapısal ve Devresel Genel Devlet Dengesi Hesaplama Metodolojisi.....	48
Kutu 4.1: İstanbul Uluslararası Finans Merkezi (İFM)	72

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AB-25	1 Mayıs 2004 Tarihli Genişleme Sonrasında AB'ye Üye Ülkeler
AB-27	1 Ocak 2007 Tarihli Genişleme Sonrasında AB'ye Üye Ülkeler
ADSL	Asimetrik Sayısal Abone Hattı
Ar-Ge	Araştırma ve Geliştirme
BASEL II	Yeni Sermaye Yeterliliği Uzlaşısı
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BEL-DES	Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BT	Bilgi Teknolojisi
BTK	Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
CRD	Sermaye Yeterlilikleri Direktifi
ÇATAK	Çevre Amaçlı Tarım Alanlarının Korunması
DGD	Doğrudan Gelir Desteği
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senetleri
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EPDK	Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
ESA	Avrupa Birliği Milli Hesaplar Sistemi
EUROSTAT	Avrupa Birliği İstatistik Ofisi
EÜAŞ	Elektrik Üretim Anonim Şirketi
GAP	Güneydođu Anadolu Projesi
GSM	Küresel Mobil Haberleşme Sistemi
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
IPA	Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı
IPARD	Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Fonu
İKO	İşgücüne Katılım Oranı
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
KASDEP	Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi
KAYS	Kalkınma Ajansları Yönetim Sistemi
KDV	Katma Değer Vergisi
KEP	Katılım Öncesi Ekonomik Program
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKYDP	Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KÖY-DES	Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
NAIRU	Enflasyonu Artırmayan İşsizlik Oranı
OECD	Uluslararası Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı
OVP	Orta Vadeli Program (2011-2013)
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
SDR	Özel Çekme Hakkı
SEGEM	Sigortacılık Eğitim Merkezi
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SODES	Sosyal Destek Programı
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
TAKBİS	Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları

TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEDAŞ	Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi
TEİAŞ	Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi
TEN-T	Trans-Avrupa Ulaştırma Ağları
TETAŞ	Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt Anonim Şirketi
TFV	Toplam Faktör Verimliliği
TGB	Teknoloji Geliştirme Bölgeleri
TINA	Ulaştırma Altyapısı İhtiyaç Analizi
TKB	Türkiye Kalkınma Bankası
TL	Türk Lirası
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TSKB	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
TSPAKB	Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşlar Birliği
TŞFAŞ	Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.
TTA	Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş.
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
TÜFE	Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UCTE	Elektrik Dağıtım Koordinasyonu Birliği
UKKS	Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi
ÜFE	Üretici Fiyatları Endeksi
VEDOP	Vergi Dairesi Tam Otomasyon Projesi
YDO	Yatırım Destek Ofisi
Yİ	Yap-İşlet
YİD	Yap-İşlet-Devret
YOİKK	Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu
YPK	Yüksek Planlama Kurulu

1. GENEL POLİTİKA ÇERÇEVESİ VE AMAÇLAR

Türkiye, Avrupa Birliğine (AB) tam üyelik için aday ülke olarak, 26/27 Kasım 2000 tarihli Ekonomik ve Mali İşler Konseyinin (ECOFIN Council) talebine istinaden, 2001 yılından itibaren Katılım Öncesi Ekonomik Program (KEP) hazırlamakta ve Avrupa Komisyonuna sunmaktadır. KEP (2011-2013), Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının koordinasyonunda ilgili bakanlık ve kurumların katkılarıyla hazırlanmış ve Yüksek Planlama Kurulunun (YPK)¹ 2011/1 sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

Katılım Öncesi Ekonomik Program, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) kapsamında, Orta Vadeli Program (2011-2013) ve 2011 Yılı Programı esas alınarak hazırlanmıştır. Orta Vadeli Programın (OVP) yayımlanmasından KEP hazırlıklarına kadar geçen dönemde açıklanan yeni veriler, OVP'de yer alan bazı makro değişkenlerin 2010 yılı gerçekleşme tahminlerinin bir miktar altında veya üstünde gerçekleşeceğini ima etmektedir. Bu gelişmeler orta vadedeki eğilimlerin yönünü değiştirecek gelişmeler olarak değerlendirilmemektedir. Bu nedenle, KEP'te, OVP'de esas alınan makroekonomik çerçeve ve öngörüler korunmuştur.

2008 yılında başlayıp 2009 yılının başında dip seviyesine ulaşan küresel ekonomik kriz tüm ülkeleri derinden etkilemiştir. Bu krizi daha öncekilerden ayıran temel fark, krizin dünya genelinde çok yaygın ve ağır hissedilmiş olmasıdır. Kriz sonucunda dünyada önemli gelir ve istihdam kayıpları yaşanmış, dünya ticaret hacmi ve sermaye akımları ciddi ölçüde daralmıştır. Bu süreçte Türkiye krizden çıkış stratejisini ilan eden ve uygulayan az sayıda ülke arasında yer almıştır. Alınan önlemlerin ve uygulanan politikaların etkisiyle, Türkiye ekonomisi 2010 yılında dünyanın en hızlı büyüyen birkaç ekonomisinden biri olmuştur.

Türkiye ekonomisi krizden çıkış sürecinde, gerçekleştirdiği yüksek büyüme performansı ve istihdam artışlarının yanında, kamu açığı ve borçların sürdürülebilirliği açısından AB ülkelerinden önemli ölçüde ayrılmıştır. Krizin etkisiyle 2009 yılında yüzde 4,7 oranında daralan ekonomi, 2010 yılının ilk dokuz ayında yüzde 8,9 oranında büyümüştür. Öte yandan 2009 yılında yüzde 4,1 oranında daralan AB ekonomisinin, 2010 yılında sınırlı bir artış kaydederek yüzde 1,7 oranında büyüyeceği beklenmektedir. Kriz sonrasında AB ülkelerinde yaşanan istihdam kayıpları henüz telafi edilememişken, Türkiye ekonomisinde istihdamda hızlı bir toparlama yaşanmış ve 2010 yılında istihdam yüzde 5,6 oranında artmıştır. Krizin etkilerini azaltmak amacıyla uygulamaya konulan canlandırma paketlerinin etkisiyle genel devlet açığının GSYH'ya oranı 2009 yılında yüzde 5,5 olarak gerçekleşmiş ancak borç stokundaki artış sınırlı kalmıştır. 2010 yılı itibarıyla düşüş trendine giren genel devlet borç stokunun GSYH içindeki payı 2009 yılındaki yüzde 45,5 seviyesinden 2010 yılında yüzde 42,3'e gerileyeceği tahmin edilmektedir. Söz konusu oranın 2013 yılı itibarıyla ise yüzde 36,8 seviyesine düşeceği öngörülmektedir. Öte yandan, AB ülkelerinde 2010 yılında yüzde 79 seviyesine ulaşan genel devlet borç stokunun GSYH'ya oranının 2015 yılına kadar artmaya devam etmesi beklenmektedir.

Türkiye'nin krizden çıkış sürecinde birçok ülkeye kıyasla başarılı bir performans sergilediği Avrupa Komisyonunun Kasım 2010 tarihinde açıkladığı 2010 yılı İlerleme Raporunda da ifade edilmiştir. Türkiye'de kişi başına milli gelirin AB ortalamasının yüzde 46'sına ulaştığı belirtilerek, küresel krizin ardından hızlı toparlanan Türkiye'nin krize karşı yüksek dayanıklılık gücü gösterdiği vurgulanmıştır. Raporda, krizi, 2010 yılının ilk yarısında yüzde 11 büyüyerek, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüksek bir performans sergileyerek atlatan Türkiye'nin, yüksek büyüme hızı nedeniyle ihtiyaç duyduğu dış finansmana erişimde de sorun yaşamadığı dile getirilmiştir. Son yıllarda bankacılık, yeniden yapılandırma, özelleştirme, enerji ve eğitim gibi alanlarda uygulanan reformların etkisiyle Türkiye ekonomisinde dayanıklılığın arttığı, hızlı ve güçlü bir şekilde büyüme ortamına geri döndüğü vurgulanmıştır. Öte yandan, Türkiye'de uygulanan ekonomi politikalarının son dönemde iyi sonuçlar vermesine rağmen, makroekonomik istikrarın hala kırılgan olduğu ve daha güçlü bir mali çıpanın faydalı olacağı da ifade edilmiştir.

¹ Yüksek Planlama Kurulu, Başbakan başkanlığında sekiz bakan ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarından oluşan bir kuruldur.

Katılım Öncesi Ekonomik Program (2011-2013) küresel ekonomide toparlanmanın devam ettiği, ancak gelişmiş ülke ekonomilerinde canlanmanın beklenen düzeyde gerçekleşmediği, yüksek oranlı kamu açıkları ve borç stokları ile yüksek işsizlik oranlarının küresel ekonominin geleceği konusunda tehdit oluşturduğu, gelecek döneme ilişkin kırılganlığın ve belirsizliklerin halen sürdüğü bir ortamda hazırlanmıştır.

Küresel krizin ardından Türkiye ekonomisi krizin olumsuz etkilerini azaltmaya, yurt içi talebi ve üretimi artırmaya yönelik alınan önlemlerin etkisiyle, 2009 yılının ikinci çeyreğinden itibaren canlanma eğilimine girmiştir. Ekonomide başlayan canlanma eğilimi, zamanında ve doğru ekonomik politikalarla desteklenmiş, alınan tedbirlerin kararlılıkla uygulanması sonucunda, ekonomi öngörülenden daha erken ve güçlü bir biçimde toparlanmıştır. Krize karşı alınan tedbirler ve kararlı uygulama sonucunda belirsizlikler azalmış, ekonomide güven yeniden tesis edilmiştir. Böylece, 2009 yılında GSYH’da beklentilerin altında bir daralma gerçekleşmiştir.

Yurt içi talepteki canlanma ve baz etkisi nedeniyle, 2010 yılında ekonominin beklentilerin üzerinde büyüyeceği tahmin edilmektedir. 2011-2013 döneminde ise ekonominin ortalama yüzde 5 oranında büyüyerek, dönem sonuna doğru potansiyel üretim düzeyine ulaşacağı öngörülmektedir.

Katılım Öncesi Ekonomik Program (2011-2013) döneminde uygulanacak makroekonomik politikaların temel amacı, ülkenin refah seviyesinin artırılması nihai hedefi doğrultusunda, büyümeye istikrar kazandırmak, istihdamı artırmak, kamu dengelerini iyileştirmek, fiyat istikrarını sağlamak ve cari açığı kontrol altında tutmaktır.

İstihdamı artırmak için istikrarlı büyüme ortamını sağlayacak politikaların yanında işgücünün niteliğini, işgücü piyasasının esnekliğini ve işgücüne katılımı artıracak politikalara ağırlık verilecektir.

KEP (2011-2013) döneminde sürdürülecek maliye politikasının temel amacı, kamu kesimi açıklarını azaltarak, bir taraftan ekonomide güven, istikrar ve öngörülebilirliğin güçlendirilmesine, diğer taraftan özel sektörün kullanabileceği kaynakların artırılmasına katkı sağlamak ve böylece özel sektör öncülüğünde bir büyüme sürecinin gerçekleşmesine yardımcı olmaktır. Bu çerçevede, 2009 yılında artış görülen genel devlet nominal borç stokunun GSYH’ya oranında 2010 yılında başlayan düşüş trendinin Program döneminde devam ettirilmesi hedeflenmektedir.

KEP (2011-2013) döneminde de, fiyat istikrarının sağlanması temel amacıyla tutarlı olarak, enflasyon hedeflemesi rejimi uygulamasına devam edilecektir. Enflasyon oranının nihai olarak Maastricht kriterlerine uygun seviyelere düşürülmesi hedeflenmektedir. Merkez Bankası, fiyat istikrarını sağlama ve sürdürme temel amacı doğrultusunda şimdiye kadar olduğu gibi 2011 yılında da, makroekonomik riskleri ve finansal istikrarı gözetmeye devam edecek, bu amaçla etkin para politikası ve likidite yönetimine yönelik uygulamalarını sürdürecektir.

Dalgalı döviz kuru rejimi, mevcut çerçevesi korunmak suretiyle, önümüzdeki dönemde de sürdürülecektir. Önceki yıllarda olduğu gibi Merkez Bankası’nın herhangi bir döviz kuru hedefi olmayacaktır. Döviz likidite koşullarında olağanüstü farklılaşmalar görülmedikçe, Merkez Bankası açıklanan program çerçevesinde esnek döviz alım ihale yöntemi aracılığıyla döviz rezervi biriktirmeye devam edecektir. Ancak, öngörülenin dışında gelişmeler olması durumunda, Merkez Bankası geçmişte olduğu gibi önümüzdeki dönemde de döviz piyasasının sağlıklı çalışması ve döviz likiditesinin desteklenmesi amacıyla, gerekli önlemleri almaya devam edecektir.

2010 yılı İlerleme Raporunda da ifade edildiği gibi, Türkiye’nin son dönemde uygulamaya koyduğu yapısal reformlar sonucunda ekonomide dayanıklılık artmıştır. Ancak süregelen küresel gelişmeler Türkiye dahil birçok ülkede reform ihtiyacının önemine işaret etmektedir. Ülkemizin ihtiyaç duyduğu yapısal reformlara kararlılıkla devam edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede, 2011-2013 döneminde de yapısal reformlara devam edilecektir.

Katılım Öncesi Ekonomik Program (2011-2013) dört ana bölümden oluşmaktadır. Genel Politika Çerçevesi ve Amaçlar bölümünü izleyen ikinci bölümde, dünya ekonomisine ilişkin gelişmeler dikkate alınarak Türkiye ekonomisindeki son ekonomik gelişmeler değerlendirilmekte ve ardından 2011-2013 dönemine ilişkin makroekonomik tahminler sunulmaktadır. Üçüncü bölümde KEP (2011-2013) dönemine ilişkin maliye politikaları ile birlikte bütçe ve borç

yönetimiyle ilgili öngörülere ve analizlere yer verilmektedir. Bu bölümde ayrıca kamu maliyesinin kalitesi ve kurumsal özelliklerine ilişkin değerlendirmeler içerilmektedir. Dördüncü bölümde ise yapısal reform alanlarındaki gelişmeler ve bütçe etkilerine ilişkin değerlendirmeler ile reform takvimi yer almaktadır.

2. MAKROEKONOMİK GÖRÜNÜM

2008 yılında gelişmiş ülkelerde başlayan, ticaret ve sermaye bağlantılarının etkisiyle gelişmekte olan ülkeleri de etkisine alan finansal kriz, 2009 yılının başında dip seviyesine ulaşmış ve bu durum dünya ekonomisinde belirsizlikleri artırarak, II. Dünya Savaşından beri yaşanan en derin küresel ekonomik krize dönüşmüştür. Kriz sonucunda dünya çapında önemli gelir ve istihdam kayıpları yaşanmıştır. Artan belirsizlikler, dünya ticaret hacminde ve dolayısıyla tüm dünyada, özellikle dış tasarruf ihtiyacı yüksek ülkelerde, ekonomik daralmaya neden olmuştur.

Dünya ekonomisinde toparlanma 2009 yılında krize karşı alınan geniş kapsamlı parasal ve mali tedbirlerin etkisiyle beklenenden önce başlamış ve küresel ekonomide daralma yüzde 0,6 ile sınırlı kalmıştır. Ancak gelişmiş ülkelerdeki yüksek oranlı bütçe açıkları, borç stokları ve işsizlik düzeyleri, bu ülkelerde ekonomik güvenin artmasını ve ekonomilerin hızlı canlanmasını engellemiştir. Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik krizden gelişmiş ülkeler kadar etkilenmemiş, gelişmiş ekonomilerin yüzde 3,2 oranında küçüldüğü 2009 yılında, yüzde 2,5 oranında bir büyüme performansı kaydetmişlerdir. Öte yandan, küresel kriz AB ülkelerini önemli ölçüde etkilemiş, 2009 yılında AB ülkeleri yüzde 4,1 oranında daralmıştır.

Önümüzdeki dönemde, başta Çin ve Uzakdoğu ülkeleri olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin yüksek büyüme hızını sürdürmesi, buna karşın gelişmiş ülkelerin düşük hızlarda büyümeye devam etmesi beklenmektedir. Gelişmiş ekonomilerde canlanmanın yavaş seyretmesine rağmen, gelişmekte olan ekonomilerde gözlenen güçlü büyüme performansı sonucunda, dünya ekonomisinin 2010 yılında yüzde 4,8, 2011 yılında ise yüzde 4,2 oranında büyümesi beklenmektedir. Gelişmiş ekonomilerin söz konusu yıllarda sırasıyla yüzde 2,7 ve yüzde 2,2 oranlarında büyüme kaydetmesi, gelişmekte olan ekonomilerde ise büyümenin yüzde 7,1 ve yüzde 6,4 ile yüksek seviyelerde devam etmesi beklenmektedir. AB ülkelerinde ise büyümenin göreceli olarak düşük seyredeceği, 2010 yılında yüzde 1,7, 2011 yılında ise yüzde 1,5 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir².

OVP'den sonra açıklanan OECD Ekonomik Görünüm raporundaki³ dünya ekonomisine ilişkin beklentiler ve genel çerçeve, Ekim 2010'da yayımlanan OVP'de baz alınan dünya ekonomisine ilişkin varsayımları destekler niteliktedir.

2010 yılında dünya ekonomisinde kaydedilen toparlanmanın en önemli sürükleyicisi küresel ticaretteki canlanma olmuştur. 2009 yılında yüzde 11 oranında daralan dünya ticaret hacminin, büyüme beklentisine paralel olarak 2010 yılında yüzde 11,4, 2011 yılında ise yüzde 7 oranında artacağı öngörülmektedir. OECD, dünya ticaret hacminin 2010 yılında yüzde 12,3, 2011 yılında yüzde 8,3 ve 2012 yılında ise yüzde 8,3 oranında artacağını tahmin etmektedir.

Krizden çıkış sürecinde alınan maliye tedbirleri, gelişmiş ekonomilerde kamu açıklarının ve kamu borç stoklarının tehlikeli bir biçimde artmasına yol açmıştır. Özellikle bazı AB ülkelerinde bozulan mali görünüm ve borç yapısı mali sürdürülebilirlik kaygılarını artırmıştır. Kamu açıkları ABD ekonomisinde de oldukça yüksek düzeylere ulaşmış, ancak ABD ekonomisinde canlanmanın daha hızlı seyretmesi, kamu açığına ilişkin endişelerin arka planda kalmasını sağlamıştır. Gelişmiş ülkelerde 2011 yılında daha sıkı maliye politikalarının uygulanması beklenmektedir. Böylelikle, gelişmiş ekonomilerde 2008 yılındaki yüzde 4,7 düzeyinden, 2009 yılında yüzde 10,1 düzeyine yükselen kamu açığının GSYH'ya oranının, 2010 ve 2011 yıllarında bir miktar gerileyerek sırasıyla yüzde 9,3 ve yüzde 8 düzeylerinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu oranın 2010 ve 2011 yıllarında ABD'de yüzde 11,1 ve yüzde 9,7, Avro Bölgesinde ise yüzde 6,5 ve yüzde 5,1 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, kriz öncesindeki güçlü mali yapıları nedeniyle kamu dengelerindeki bozulma oldukça sınırlı olmuş ve olumsuz ekonomik etkiler doğurmamıştır⁴.

Önümüzdeki dönemde gelişmiş ülkelerde kamu açıklarını azaltıcı politikalar uygulanması öngörülmekle birlikte, ekonomik canlanmayı yavaşlatmaması için açıkların tedrici bir biçimde

² IMF, Dünya Ekonomik Görünüm Raporu, Ekim 2010.

³ OECD, Ekonomik Görünüm Raporu, Kasım 2010.

⁴ IMF, Dünya Ekonomik Görünüm Raporu, Ekim 2010.

azaltılması, kamu borç stoklarının GSYH'ya oranlarının artmaya devam etmesine yol açacaktır. ABD'de 2008 yılında artmaya başlayan genel hükümet brüt borç stokunun GSYH'ya oranının 2010 yılında yüzde 92,7'ye, 2011 yılında yüzde 99,3'e, 2015 yılında ise yüzde 110,7 gibi yüksek bir orana ulaşması beklenmektedir. Söz konusu oranın Avro Bölgesinde ise 2010 yılında yüzde 84,1'e, 2011 yılında yüzde 87'ye ve 2015 yılında yüzde 89,3'e ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu durum Maastricht kriterlerinin aşılması sorununu gündeme getirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin kamu borç stoklarında önemli miktarda bir bozulma beklenmemekte ve önümüzdeki dönemde genel hükümet borç stokundaki artışın sınırlı kalacağı tahmin edilmektedir⁵.

ABD ve Avrupa ülkelerinde yüksek seviyelere ulaşan ve orta vadede ciddi bir iyileşme beklenmeyen işsizlik oranları, hem sosyal boyutuyla sorun teşkil etmekte, hem de iç talebi sınırlandırması nedeniyle ekonomik toparlanmanın yavaş seyretmesine ve düşük büyümeye neden olmaktadır. Krizin etkisiyle, gelişmiş ülkelerde 2009 yılında yüksek seviyelere ulaşan işsizlik oranları, 2010 yılında daha da artmıştır. 2009 yılında ABD'de yüzde 9,3 olarak gerçekleşen işsizlik oranının 2010 yılında yüzde 9,7'ye yükselmesi, daha sonra ılımlı ölçüde düşerek 2012 yılında yüzde 8,7'ye gerilemesi beklenmektedir. Avro Bölgesinde ise 2009 yılında yüzde 9,3 olan işsizlik oranının 2010 yılında yüzde 9,9'a yükselmesi beklenmekte, orta dönemde önemli iyileşme beklenmeyen işsizlik oranının 2012 yılında yüzde 9,2 seviyelerinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir⁶.

2009 yılında büyük düşüşler kaydeden petrol ve emtia fiyatlarının 2010 yılında artarak kriz öncesi düzeylerine yaklaşması, 2011 yılında ise küresel talebin bir miktar yavaşlaması ile yatay bir seyir izlemesi beklenmektedir. Petrol ve emtia fiyatlarındaki belirgin düşüşün yanı sıra talepte yaşanan daralma, 2009 yılında tüketici fiyat artışlarının tarihsel ortalamalarının oldukça altında gerçekleşmesine yol açmıştır. 2009 yılında gelişmekte olan ülkelerde tüketici fiyatları yüzde 5,2 oranında artarken, gelişmiş ülkelerde yüzde 0,1 gibi düşük bir oranda artmış, bazı gelişmiş ekonomilerde ise deflasyon riski ortaya çıkmıştır. Tüketici fiyatları enflasyonunun, 2010 yılında gelişmiş ülkelerde yüzde 1,4, gelişmekte olan ülkelerde ise yüzde 6,2 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. 2011 yılında ise, enflasyonun gelişmiş ülkelerde yüzde 1,3, gelişmekte olan ülkelerde ise bir puan gerileyerek yüzde 5,2 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2008 yılında, gelişmekte olan ekonomilere dış kaynak akışı 2007 yılına göre yüzde 74 oranında gerileyerek 184 milyar dolar düzeyine inmiştir. 2009 yılında 235 milyar dolara ulaşan söz konusu akışın 2010 yılında 340 milyar dolara ulaşması, 2011 yılında ise 300 milyar dolara gerilemesi beklenmektedir. Öte yandan, Kasım 2010 tarihinde ABD tarafından açıklanan 600 milyar dolarlık tahvil alım programının ve olası benzer önlemlerin kaynak akışı tahminlerini etkilemesi beklenmektedir. Dış kaynak akışının önemli ölçüde gerilediği son dönemde, güçlü kamu dengeleri ve güçlü ödemeler dengesi pozisyonları olan gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve rezerv birikimini sürdürmeyi başardıkları görülmüştür.

Birçok gelişmiş ülkede finans sektörünün şoklara karşı hala yeterince dayanıklı olmaması ve mali canlandırma paketlerinin sonuna gelmiş olması nedeniyle, önümüzdeki dönemde bu ülkelerde büyümenin yavaşlayacağı öngörülmektedir. Öte yandan, gelişmekte olan ülkelerde krize karşı uygulanan önlemlerin etkisiyle küresel daralma sonrası orta dönem büyüme performansının olumlu yönde etkilenmesi ve bu ülkelerde büyümenin yüksek düzeylerde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu dinamiğin önümüzdeki dönemde de büyük ölçüde korunacağı ve gelişmekte olan ekonomilerin dünya ekonomisindeki ağırlığının artmaya devam edeceği öngörülmektedir. Ancak, bu ülkelerdeki büyüme beklentisi gelişmiş ülke ekonomilerindeki talep artışı ile yakından ilişkili olduğundan büyüme aşağı yönlü risk taşımaktadır.

IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporuna göre, mali paketlerin sona ermesiyle krizden çıkış sürecinde küresel düzeyde sürdürülebilir ve sağlıklı büyüme ortamına dönülmesi, birbirini destekler nitelikteki iki temel oluşumun bir arada gerçekleşmesiyle mümkün olacaktır. Birinci husus, gelişmiş ülke ekonomilerinde, mali konsolidasyona da imkan verecek şekilde özel kesim talebi güçlendirilerek iç dengenin sağlanması; ikinci husus, dış fazla veren ekonomilerde net

⁵ IMF, Dünya Ekonomik Görünüm Raporu, Ekim 2010.

⁶ OECD, Ekonomik Görünüm Raporu, Kasım 2010.

İhracatın, dış açık veren ekonomilerde ise dış açığın azaltılmasıdır. Bu çerçevede, küresel bir yeniden dengelenme hareketi olmadığı sürece küresel düzeyde sağlıklı ve kalıcı bir iyileşmenin mümkün olmayacağı belirtilmektedir. Ulusal düzeyde politika kombinasyonlarının ülkelerin kendi koşulları göz önünde bulundurularak dikkatli bir şekilde oluşturulmasının, küresel düzeyde ise uluslararası koordinasyonun, gelinen noktada krizin en üst seviyeye ulaştığı dönemden daha önemli olduğu vurgulanmaktadır.

OECD Ekonomik Görünüm Raporuna göre, önümüzdeki dönemde karşılaşılabilecek en önemli zorluk, ekonomi politikalarıyla yön verilmiş bir ekonomik iyileşmeden kendi başına sürdürülebilir bir büyüme ortamına geçişin sağlanmasıdır. Bu süreçte, etkin bir uluslararası işbirliğinin önemi vurgulanmaktadır.

Dünya ekonomisinde kriz sonrası süreçte etkinliği giderek artan G-20 platformuna ülkemiz de aktif bir üye olarak katılım sağlamaktadır. Bu platformun son toplantısında küresel ekonomide hala risklerin var olduğu, ülkelerin ekonomik politikaları uyum içinde uygulamaları gerektiği vurgulanmıştır.

Katılım Öncesi Ekonomik Program (2011-2013) bu gelişmeler dikkate alınarak, önümüzdeki dönemde küresel ekonomik görünüme ilişkin belirsizliklerin halen sürdüğü bir ortamda hazırlanmıştır. KEP tahminlerinde kullanılan tüm dışsal değişkenlere ilişkin varsayımlar Ek Tablo-6'da sunulmuştur.

2.1. Son Ekonomik Gelişmeler

2.1.1. Reel Sektör

2.1.1.1. Büyüme

Küresel ekonomik krizin Türkiye ekonomisine etkilerini azaltmaya yönelik olarak alınan önlemlerin iç talep ve üretim üzerindeki etkisi 2009 yılında beklenenden daha olumlu sonuç vermiştir. Bunun sonucunda, 2009 yılında GSYH'da yaşanan daralma yüzde 4,7 olarak kaydedilmiş ve 2009 KEP'inde tahmin edilen yüzde 6'lık daralmanın altında kalmıştır.

Tablo 2.1: Büyüme Hızları ve Talep Unsurları

	(1998 Fiyatlarıyla, Yıllık Yüzde Değişme)									
	Yıllık		Dönemler İtibarıyla				2010			
	2008	2009	I	II	III	IV	I	II	III	İlk 9 Ay
GSYH	0,7	-4,7	-14,6	-7,6	-2,7	6,0	11,8	10,2	5,5	8,9
Tarım	4,3	3,5	-1,2	6,2	4,4	2,0	0,3	1,1	-0,7	-0,1
Sanayi	0,3	-6,7	-20,9	-11,2	-4,2	11,6	19,4	14,7	8,6	13,9
İmalat Sanayii	-0,1	-7,0	-22,1	-11,5	-4,2	13,0	21,2	15,2	8,7	14,7
Hizmetler	1,2	-3,1	-9,2	-6,2	-1,9	5,0	9,0	9,3	6,0	8,2
İnşaat	-8,1	-16,1	-18,5	-20,9	-18,2	-6,4	8,3	21,9	24,6	18,4
Toplam Tüketim	-0,1	-1,0	-8,4	-1,4	-1,1	7,0	7,6	5,8	6,5	6,6
Kamu	1,7	7,8	5,1	0,5	5,2	17,9	0,9	3,5	-1,1	1,1
Özel	-0,3	-2,2	-10,1	-1,7	-1,9	5,0	8,6	6,2	7,6	7,4
Sabit Sermaye Yatırımları	-6,2	-19,1	-27,6	-24,4	-18,5	-4,6	15,2	28,7	31,3	25,4
Kamu	12,7	-2,3	11,8	0,2	-5,7	-8,6	-25,6	14,6	17,9	4,6
Özel	-9,0	-22,3	-32,2	-28,6	-21,0	-3,5	23,1	32,2	34,4	30,0
Toplam Yurtiçi Nihai Talep	-1,5	-5,1	-12,9	-7,0	-4,9	4,5	9,1	10,3	11,2	10,3
Toplam Yurtiçi Talep	-1,2	-7,2	-20,1	-10,5	-4,3	6,9	17,8	12,1	10,1	13,0
Mal ve Hizmet İhracatı	2,7	-5,3	-11,5	-11,1	-5,4	7,4	-0,4	11,6	-2,0	2,8
Mal ve Hizmet İthalatı	-4,1	-14,3	-31,0	-20,6	-11,7	11,0	22,3	18,8	16,9	19,1

Kaynak: TÜİK

Not: Dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetleri ile vergi ve sübvansiyonlar nedeniyle, sektörler toplamı GSYH'ya eşit değildir.

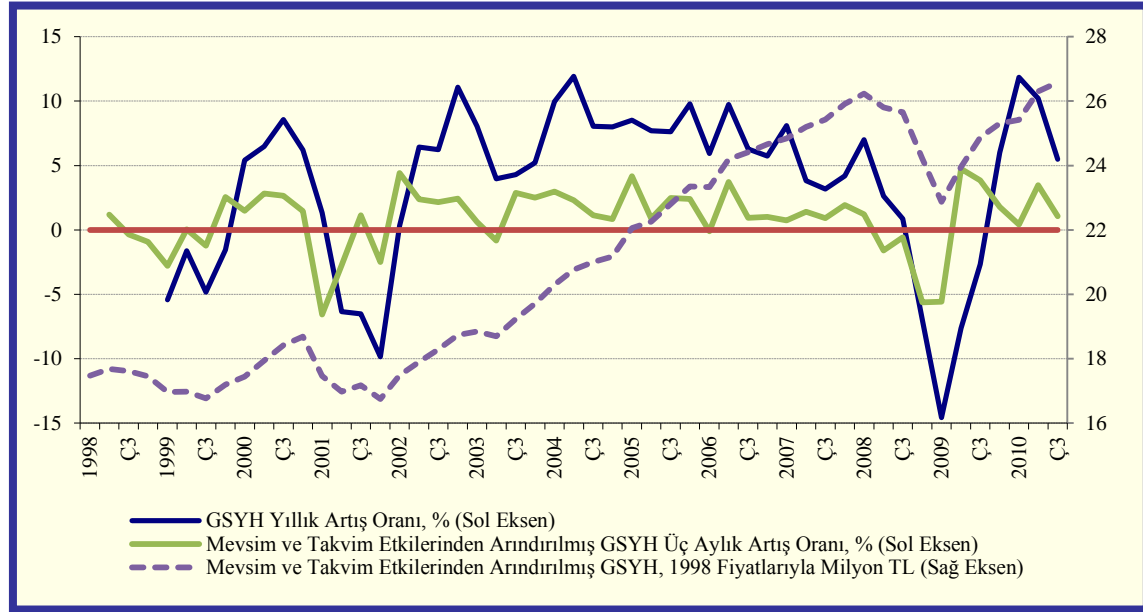
Küresel ekonomik kriz Türkiye ekonomisini, 2009 KEP'inde de anlatıldığı üzere, dış ticaret, finansman ve beklentiler kanallarıyla etkilemiştir. Yine 2009 KEP'inde bu kanalların aktarım

mekanizmaları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu kanalların ekonomik aktiviteyi ne boyutta etkilediğine bakıldığında, küresel ticaretin önemli oranda azaldığı 2009 yılında Türkiye'nin ihracatının yüzde 5,3 oranında daraldığı görülmektedir. Diğer taraftan, önceki yıllarda yaşanan sermaye bolluğunun kriz nedeniyle sekteye uğraması sonucunda, özel sektörün yatırım finansmanı için iç ve dış kaynak imkanları azalmıştır. Bu nedenle, 2009 yılında özel sabit sermaye yatırım harcamaları yüzde 22,3 oranında daralmıştır. Özel yatırımlardaki bu ciddi düşüşün bir diğer nedeni de şüphesiz bekleyişlerde yaşanan bozulmalar olmuştur. İleriye dönük belirsizlikler özel sabit sermaye yatırımlarının yanında stok değişimini ve özel tüketimi de sekteye uğratmıştır. Gerek belirsizlikler gerekse iç ve dış talepteki daralma sonucunda firmalar üretimini azaltmış ve yoğunlukla stoktaki mallarını satmıştır. Bunun sonucunda 2009 yılında, stok değişiminin büyümeye katkısı -2,1 puan olmuştur.

Özel tüketimdeki daralma ise, krizin etkilerini azaltmaya yönelik olarak alınan mali ve parasal tedbirlerin de olumlu katkısıyla yüzde 2,2 ile sınırlı kalmıştır. Bunun yanında, kamu tüketim harcamaları yüzde 7,8 oranında artarken kamu yatırım harcamaları yüzde 2,3 oranında daralmıştır. Böylece yurtiçi talepteki daralama yüzde 7,2 olarak gerçekleşmiştir. Reel mal ve hizmet ihracatı 2009 yılında yüzde 5,3 oranında daralmıştır. Reel mal ve hizmet ithalatı da beklenin üzerinde azalmış ve yüzde 14,3 oranında gerilemiştir. Bu gelişmeler sonucunda net dış ticaretin büyümeye katkısı pozitif olmuş ve GSYH daralması beklenenden düşük gerçekleşmiştir.

Krizden çıkış sürecinin ilk sinyalleri 2009 yılının ikinci çeyreğinde görülmeye başlamıştır. Nitekim, 2009 yılının ilk çeyreğinde taban yapan mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış GSYH ikinci çeyrek itibarıyla artışa geçmiştir (Şekil 2.1).

Şekil 2.1: GSYH'daki Gelişmeler

Kaynak: TÜİK

2010 yılına gelindiğinde ise ekonomideki toparlanma belirgin hale gelmiştir. Nitekim, yıllıklandırılmış GSYH'da 2010 yılının ilk çeyreği itibarıyla pozitif büyümeye geçilmiştir. 2010 yılının ilk dokuz ayında GSYH artışı ise yüzde 8,9 olarak gerçekleşmiş ve Türkiye OECD ülkeleri arasında en hızlı büyüyen ülke olmuştur.

GSYH harcama kalemleri itibarıyla incelendiğinde, krize karşı alınan mali ve parasal tedbirler sayesinde belirsizliklerin azaldığı, tüketici güveninin arttığı ve kredi koşullarının iyileştiği bunun da tüketim ve yatırım kararlarını olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Nitekim, özel kesim tüketim harcamaları 2010 yılının ilk dokuz ayında yüzde 7,4 oranında artmıştır. Özel kesim sabit sermaye yatırımları ise yılın ilk dokuz ayında yüzde 30 oranında artış göstermiştir. Diğer

tarafından kamu kesimi tüketim ve yatırım harcamaları 2010 yılının ilk dokuz ayında sırasıyla yüzde 1,1 ve yüzde 4,6 oranında artış göstermiştir.

Bunun sonucunda, yurtiçi nihai talep 2010 yılının ilk dokuz ayında yüzde 10,3 oranında artmıştır. Stok değişiminin büyümeye pozitif katkı yapması sonucunda yurt içi talep 2010 yılının ilk dokuz ayında yüzde 13 oranında artmıştır.

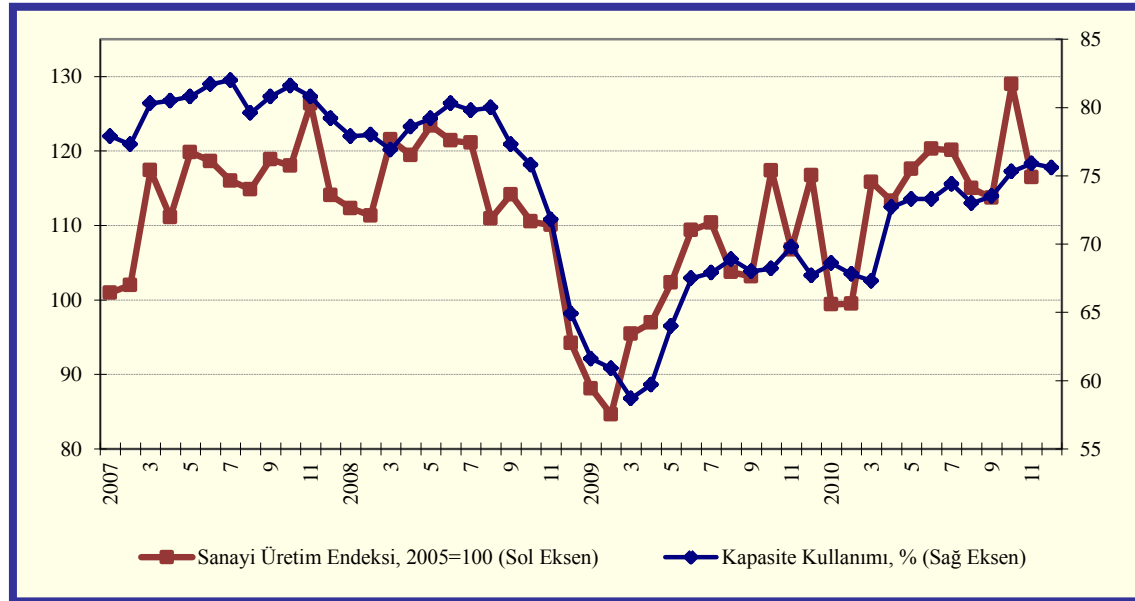
Küresel krizin etkisiyle bozulan yurtdışı talep koşullarına bağlı olarak reel mal ve hizmet ihracatı, 2010 yılının birinci ve üçüncü çeyreğindeki daralmaya rağmen, yılın ilk dokuz ayı genelinde yüzde 2,8 oranında artış kaydetmiştir. İhracattaki bu düşük performansa rağmen yurtiçi talepteki kuvvetli artış, reel mal ve hizmet ithalatının 2010 yılının ilk dokuz ayında yüzde 19,1 oranında artmasına neden olmuştur. Buna paralel olarak, 2010 yılında dış ticaret açığında ciddi bir bozulma yaşandığı göze çarpmaktadır. Türkiye ekonomisindeki toparlanmanın ihracat pazarlarımızdaki toparlanmaya göre daha hızlı olması bu gelişmelerin altında yatan en önemli faktördür.

Bu gelişmeler ışığında, 2010 yılının ilk dokuz ayında GSYH büyümesine özel tüketimin katkısı 5,3 puan, özel yatırımın katkısı 4,8 puan, kamu tüketiminin katkısı 0,1 puan, kamu yatırımının katkısı 0,2 puan ve stok değişiminin katkısı 2,6 puan olmuştur. Bunun neticesinde, yurtiçi talebin büyümeye katkısı 13 puan olarak gerçekleşmiştir. İhracat artışının ithalat artışının çok gerisinde kalması sonucunda net ihracatın büyümeye katkısı ise -4,1 puan olarak gerçekleşmiştir. Net ihracatın büyümeye katkısının önemli oranda negatif olması büyüme performansındaki olumsuz bir nokta olarak öne çıkmaktadır.

Sektörel gelişmeler incelendiğinde, 2009 yılında büyüme kaydeden tek sektör yüzde 3,5 ile tarım sektörü olmuştur. Sanayi ve hizmetler sektörleri katma değerleri ise 2009 yılında sırasıyla yüzde 6,7 ve yüzde 3,1 oranlarında daralmıştır.

2010 yılına bakıldığında ise yılın ilk dokuz ayında tarım sektörü katma değeri yüzde 0,1 oranında daralmıştır. Buna karşılık sanayi sektörü katma değeri ilk dokuz ayda yüzde 13,9 oranında artış göstermiştir. Alt sektörler bazında bakıldığında, katma değerdeki artış madencilik sektöründe yüzde 6,1, imalat sanayinde yüzde 14,7, elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtım sektöründe yüzde 7,7 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 2.2: Sanayi Üretim Endeksi ve Kapasite Kullanım Oranı

Kaynak: TÜİK ve TCMB

Sanayi üretim endeksi 2010 yılının Ocak-Kasım döneminde yüzde 12,7 oranında artmıştır (Şekil 2.2). 2009 yılının Aralık ayından beri bir önceki yılın aynı ayına göre sürekli artış gösteren sanayi üretiminin alt sektörlerine bakıldığında, motorlu kara taşıtları imalatı (yüzde 33,6), elektrikli teçhizat imalatı (yüzde 27,3) ve bilgisayar, elektronik ve optik ürünler imalatı (yüzde 25,1) gibi önemli sektörlerde yüksek üretim artışları dikkati çekmektedir.

Ekonomik aktivite için başka bir öncü gösterge olan imalat sanayii kapasite kullanım oranlarına bakıldığında, 2010 yılında yaşanan toparlanmanın kapasite kullanımına da yansdığı görülmektedir. Kapasite kullanım oranı 2010 yılı sonu itibarıyla 2009 yıl sonuna göre 7,9 puan artış göstererek kriz öncesi seviyelerine dönüş eğilimini devam ettirmiş ve imalat sanayi üretiminde yılın son çeyreğine ilişkin olumlu beklentileri güçlendirmiştir⁷.

Hizmetler sektörü katma değeri, 2010 yılının ilk dokuz ayında yüzde 8,2 oranında artış göstermiştir. Alt sektörler incelendiğinde yılın ilk dokuz ayında tüm alt sektörlerin üretiminde artış kaydedildiği görülmüştür. Önemli alt sektörler arasında toptan ve perakende ticaret sektöründe yüzde 13,6, inşaat sektöründe yüzde 18,4, ulaştırma sektöründe yüzde 9,4, mali aracı kuruluşların faaliyetleri sektöründe yüzde 6, konut sahipliği sektöründe yüzde 2,3 ve gayrimenkul kiralama iş faaliyetleri sektöründe yüzde 7,6 büyüme kaydedilmiştir.

2.1.1.2. İşgücü Piyasası

Küresel krizin etkilerinin Türkiye’de hissedilmeye başladığı 2008 yılının son çeyreğinden itibaren işgücü piyasasında hızlı bir bozulma başlamıştır. Krizin olumsuz etkileri 2009 yılı boyunca gözlenmeye devam etmiştir.

Krizin etkilerinin istihdam kayıpları olarak yansdığı başlıca sektör ticarete konu olan malların üretildiği sanayi sektörü olmuştur. 2009 yılında sanayi sektöründe istihdam çeyrekler itibarıyla sırasıyla yüzde 8,9, yüzde 11,8, yüzde 9,6 ve yüzde 2 oranında daralmıştır. 2009 yılı genelinde sanayi sektöründe katma değer yüzde 6,7 oranında daralırken, istihdam yüzde 7 oranında daralmıştır. Sanayi sektöründe toplam 311 bin iş kaybı yaşanmıştır.

Hizmetler sektöründe istihdam beklenenin aksine bir seyir izlemiştir. Hizmetler sektöründe katma değer yüzde 5 oranında daralırken istihdam yüzde 1,3 oranında artmış ve 157 bin yeni iş yaratılmıştır. Hizmetler sektöründeki bu gelişme alt sektörler itibarıyla incelendiğinde “mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları, yardımcı iş hizmetleri” sektöründeki istihdam artışlarının etkili olduğu görülmektedir. Bu sektörde istihdam yüzde 14,5 oranında artmış ve 170 bin yeni iş yaratılmıştır.

Böylece tarım dışı sektörlerde istihdam yüzde 1 oranında daralmış ve 154 bin iş kaybedilmiştir. Aynı dönemde, tarımsal istihdam 2008 yılında başlayan artış eğilimini sürdürmüş ve 2009 yılında tarım istihdamı yüzde 4,7 oranında yükselmiş ve tarımda istihdam edilenlerin sayısı 238 bin kişi artmıştır. Böylece, 2009 yılında toplam istihdam 83 bin kişilik artış göstermiş ve 21,3 milyon kişi olmuştur.

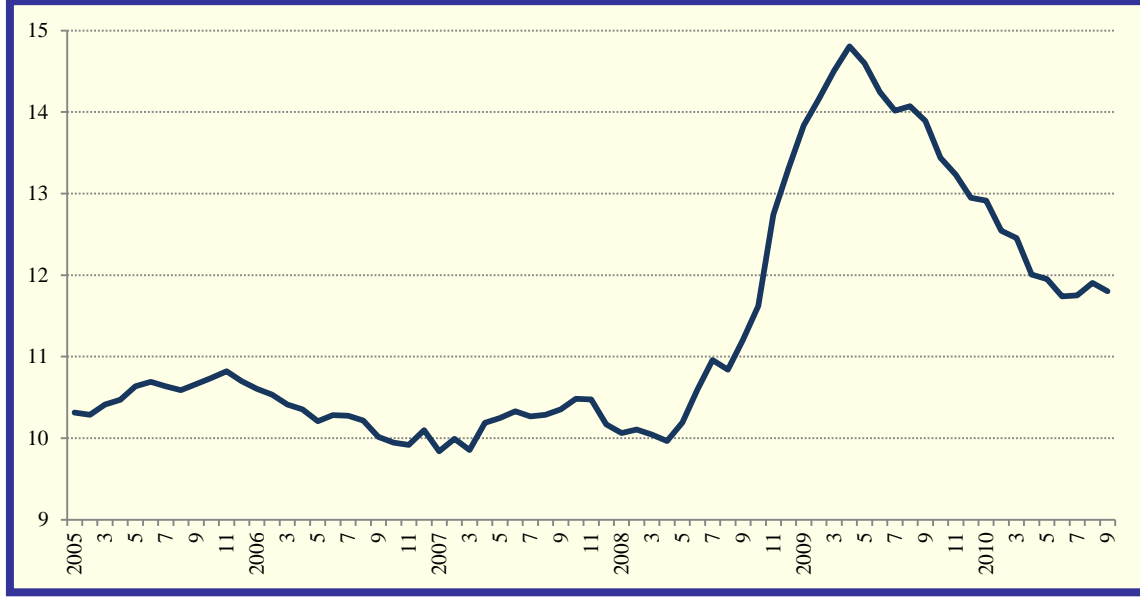
Ancak, istihdamdaki bu gelişmelerin yanı sıra işgücüne katılma oranında gözlenen artışlar sonucunda, 2009 yılında işsizlik oranı Türkiye ekonomisinde daha önce gözlemlenmemiş seviyelere ulaşmıştır.

2008 yılının ortalarından itibaren artış eğilimine giren işgücüne katılma oranı, artışını 2009 yılı boyunca da sürdürmüş ve 2009 yılında 2008 yılına göre 1 puan artarak yüzde 47,9 olmuştur. 2009 yılında, nüfus artışı sebebiyle 429 bin kişi ve işgücüne katılım oranının artışı sebebiyle 514 bin kişi olmak üzere işgücü piyasasına toplam 943 bin kişi eklenmiştir.

Böylece 2009 yılında işsizlik oranı 2008 yılına göre 3 puan artarak yüzde 14 olarak gerçekleşmiş ve işsiz sayısı 3.471 bin kişiye ulaşmıştır. Benzer şekilde, tarım dışı işsizlik oranı da 3,8 puan artarak yüzde 17,4 olarak kaydedilmiştir. Genç nüfusta işsizlik oranı ise yüzde 20,5’ten yüzde 25,3’e yükselmiştir.

⁷ İmalat sanayi kapasite kullanım oranı verisi Ocak 2010 tarihinden itibaren Merkez Bankası tarafından açıklanmaya başlanmıştır. Bu veri seti geçmişte kullanılan kapasite kullanım oranı veri setinden farklılaşmaktadır.

Şekil 2.3: Mevsimsel Düzeltmiş İşsizlik Oranı (Yüzde)

Kaynak: TÜİK

İşsizlik oranlarındaki artışa ek olarak, krizle birlikte ortaya çıkan tarımsal istihdama geri dönme eğilimi neticesinde, istihdamın sektörel kompozisyonunda, daha nitelikli iş olanakları sağlayan tarım dışı sektörler aleyhine bir bozulma meydana geldiği belirtilmelidir.

Krizin etkilerinin kısmen hafiflemesiyle birlikte 2009 yılının ortalarından itibaren işgücü piyasasında bir iyileşme süreci başlamıştır. Mevsimsel olarak düzeltilmiş işsizlik oranları 2009 yılının Nisan ayında tepe noktasına ulaştıktan sonra azalmaya başlamış ancak, henüz kriz öncesi seviyelerine gerilememiştir (Şekil 2.3).

Tablo 2.2: İşgücü Piyasasında Gelişmeler

	(15+Yaş, Bin Kişi)								
	Yıllık		2009				2010		
	2008	2009	I	II	III	IV	I	II	III
Çalışma Çağındaki Nüfus	50.772	51.686	51.360	51.575	51.789	52.007	52.223	52.431	52.645
İşgücüne Katılma Oranı, %	46,9	47,9	45,9	48,2	49,3	48,1	47,5	49,4	49,7
İşgücü	23.805	24.748	23.582	24.837	25.537	25.011	24.831	25.901	26.166
İstihdam	21.194	21.277	19.779	21.455	22.108	21.741	21.267	23.055	23.195
İşsiz	2.611	3.471	3.802	3.382	3.429	3.270	3.564	2.846	2.971
İstihdam Oranı, %	41,7	41,2	38,5	41,6	42,7	41,8	40,7	44,0	44,1
İşsizlik Oranı, %	11,0	14,0	16,1	13,6	13,4	13,1	14,4	11,0	11,4
Tarım Dışı İşsizlik Oranı, %	13,6	17,4	19,3	17,0	17,0	16,2	17,5	13,8	14,5
Genç Nüfus İşsizlik Oranı, %	20,5	25,3	28,6	24,9	23,5	24,4	25,5	19,8	21,1
İstihdamın Sektörel Dağılımı *									
Tarım	5.016	5.254	4.378	5.408	5.839	5.328	5.040	5.831	6.178
Tarım Dışı	16.178	16.023	15.401	16.047	16.269	16.413	16.227	17.224	17.017
Sanayi	4.441	4.130	4.016	3.935	4.096	4.264	4.308	4.470	4.525
Hizmetler	11.737	11.893	11.385	12.112	12.173	12.149	11.919	12.754	12.492
İstihdamın Kurumsal Dağılımı									
Kamu	---	---	2.948	2.974	2.977	2.959	2.938	2.959	2.998
Özel	---	---	16.831	18.481	19.131	18.782	18.329	20.096	20.197

* Karşılaştırılabilirliği sağlamak açısından sektörel istihdamda yıllık veriler NACE Rev.1 sınıflandırmasına göre, çeyreklik veriler ise NACE Rev.2 sınıflandırmasına göre verilmiştir.

Kaynak: TÜİK

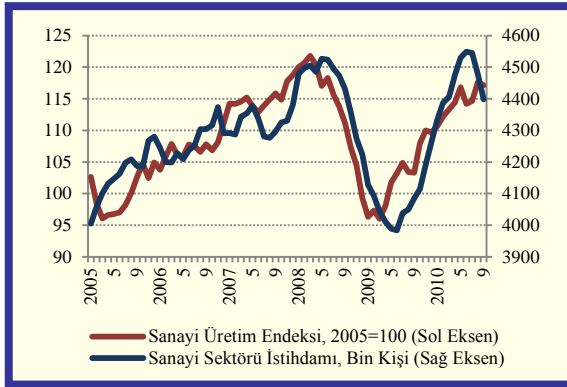
Ekonomik canlanmanın başlamasıyla birlikte istihdamda da önemli artışlar kaydedilmiştir. Mevsimsel olarak düzeltilmiş veriler incelendiğinde 2009 yılının ortalarından itibaren sanayi sektörü istihdamında hızlı bir toparlanma başladığı ve son aylarda sanayi sektörü istihdamının kriz

öncesi seviyelerine ulaştığı görülmektedir (Şekil 2.4). Benzer şekilde hizmetler sektöründe de güçlü istihdam artışları kaydedilmiştir. Bu bağlamda, 2010 yılının ilk dokuz ayında tarım dışı istihdam yüzde 5,7 oranında artmıştır. Aynı dönemde tarım istihdamında da yüzde 9,5 oranında artış kaydedilmiştir.

İstihdamdaki bu gelişmeler sonucunda işsizlik oranı, 2010 yılının ilk üç çeyreğinde sırasıyla yüzde 14,4, yüzde 11 ve yüzde 11,4 olarak kaydedilmiştir. Söz konusu işsizlik oranları, bir önceki yılın aynı dönemine göre sırasıyla 1,7 puan, 2,6 puan ve 2 puanlık azalışa tekabül etmektedir.

2009 yılında ücret gelişmeleri değerlendirildiğinde, kriz sürecinde sanayi sektörünün reel ücret uyarlamalarına gittiği gözlenmektedir. 2009 yılının ilk çeyreğinden itibaren sanayi sektörü reel ücret endeksi hızla gerilemiştir. Ekonomik aktivitede toparlanmanın başlamasıyla birlikte reel ücret endeksinde de yukarı yönlü bir hareket başlamışsa da reel ücret⁸ endeksinin kriz öncesi seviyesine ulaşmadığı görülmektedir (Şekil 2.5).

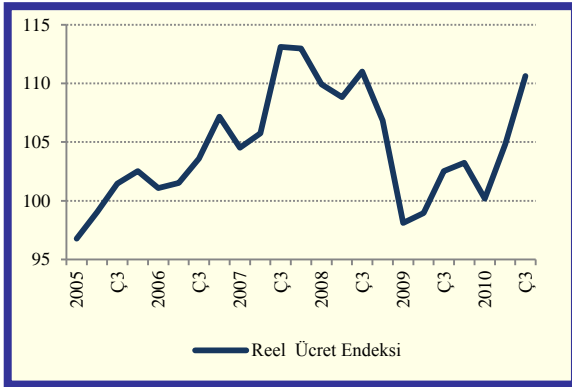
Şekil 2.4: Sanayi Sektöründe Üretim ve İstihdam

Kaynak: TÜİK

Not: Mevsimsel düzeltilmiş serilerdir.

Şekil 2.5: Sanayi Sektörü Reel Ücret Gelişmeleri

Kaynak: DPT

2.1.2. Enflasyon, Para ve Kur Politikaları

2.1.2.1. Enflasyon

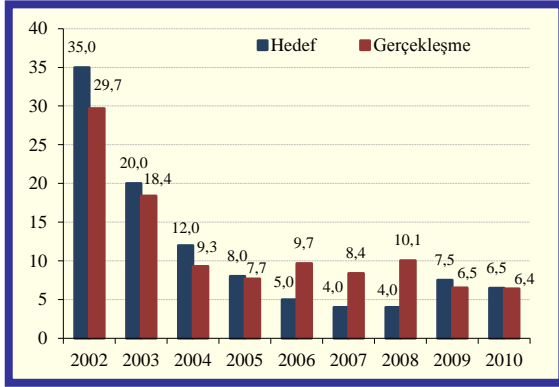
2009 yılı sonunda Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) ve Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE) yıllık artış oranları sırasıyla yüzde 6,5 ve yüzde 5,9 olmuştur. Küresel krizin etkileriyle iktisadi faaliyetteki yavaşlamanın belirginleşmesi ve emtia fiyatlarında gözlenen düşüşlerle 2009 yılı Ekim ayında tüketici enflasyonu yüzde 5,1 ile yakın tarihin en düşük seviyesine gerilemiştir. Buna karşın, tüketici enflasyonu yılın son çeyreğinde, petrol ve diğer emtia fiyatlarındaki yükselişler, işlenmemiş gıda (özellikle taze sebze-meyve ile et) fiyatlarındaki yüksek oranlı artışlar ve geçici vergi indirimlerinin geri alınmasına bağlı olarak yükselme eğilimine girmiştir. Böylelikle, 2009 yılında tüketici fiyatları yıllık artışı 2008 yıl sonuna kıyasla yaklaşık 3,5 puan azalarak, yakın tarihin en düşük yıl sonu seviyesine inmiş ve hedefin altında kalmıştır (Şekil 2.6).

Enflasyonda 2009 yılı son çeyreğinde gözlenen artış eğilimi, 2010 yılının ilk çeyreğinde de akaryakıt ürünleri ile alkollü içecekler ve tütün ürünlerini kapsayan vergi düzenlemelerine ve işlenmemiş gıda fiyatlarındaki yüksek oranlı artışlara bağlı olarak sürmüştür. 2009 yılı son çeyreğinde olduğu gibi 2010 yılı genelinde enflasyon gelişmelerinde gıda fiyatlarının seyri belirleyici olmuştur. Olumsuz hava koşullarına bağlı olarak taze meyve ve sebze fiyatlarında gözlenen dalgalanmalara ek olarak, yurt içinde arz sıkıntısı nedeniyle işlenmemiş kırmızı et fiyatlarında gözlenen artışlar, gıda enflasyonunun yıl içindeki artışında öne çıkan unsurlardır. Gıda grubunun yıllık enflasyona katkısı yıl içinde 4,67 puana kadar ulaşmış, 2010 yılı sonu itibarıyla 1,94 puan olmuştur. Enerji grubunda ise yıllık enflasyon yılın ilk yarısında yükselmiş, ancak ikinci yarıda kademeli olarak gerilemiştir. Alkollü içecekler ve tütün ürünleri fiyatları yıl içinde yapılan

⁸ Reel ücret endeksi, TÜİK tarafından yapılan üç aylık sanayi girdi göstergeleri çalışmasında açıklanan nominal ücret endeksi TÜFE ile deflate edilerek hesaplanmıştır.

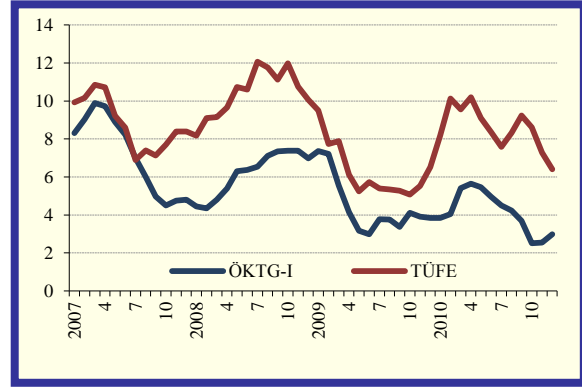
vergi artışları sonucunda yüksek oranda artmıştır. Gıda, enerji ve tütün ürünleri dışındaki mal fiyatlarının yıllık artışı ise, yıl içinde 2009 yılındaki vergi ayarlamalarının oluşturduğu baz etkileriyle dalgalı bir seyir izlemiş ve buna rağmen yıl sonu itibarıyla oldukça düşük bir seviyede kalmıştır. Öte yandan, hizmet enflasyonunda 2009 yılı başından itibaren gözlenen düşüş, 2010 yılında ivmesi azalmakla birlikte sürmüştür. Gıda ve enerji fiyatlarındaki artışların yemek ile ulaştırma hizmetleri kanalıyla hizmet fiyatları üzerindeki etkisinin belirginleşmesine karşın, hizmet yıllık enflasyonu 2010 yılı içinde endeks tarihindeki en düşük seviyesine ulaşmıştır. Bu çerçevede, çekirdek enflasyon göstergeleri de yıl içinde düşük seyrini korumuştur (Şekil 2.7). Sonuç olarak, 2010 yılı Aralık ayı itibarıyla yıllık tüketici enflasyonu 2009 yıl sonuna kıyasla 0,13 puan gerileyerek yüzde 6,4 olmuştur ve yıl sonu hedefine yakın gerçekleşmiştir (Şekil 2.6).

Şekil 2.6: Yıllık Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri (TÜFE, %)

Kaynak: TCMB, TÜİK

Şekil 2.7: TÜFE ve Çekirdek TÜFE (Yıllık Yüzde Değişim)

ÖKTG-I: Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri - I (Enerji, gıda ve alkollü içecekler,alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç TÜFE).

Kaynak: TÜİK

2.1.2.2. Para ve Kur Politikası

Para politikası 2010 yılında da enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesinde yürütülmüştür. Buna göre, tüketici fiyatları endeksinin yıl sonundaki yıllık yüzde değişimi olarak hesaplanan 2010 yılı enflasyon hedefi, Hükümet ve Merkez Bankası tarafından mutabakatla yüzde 6,5 olarak belirlenmiştir. Merkez Bankası'nın hesap verme yükümlülüğüne esas teşkil edecek olan belirsizlik aralığı ise ± 2 puan olarak ilan edilmiştir.

Merkez Bankası, küresel krizin etkilerinin derinleşmesinin ardından, 2009 yılında enflasyonun hızlı bir düşüş göstereceği öngörüsünden hareketle, küresel ekonomideki ve uluslararası kredi piyasalarındaki sorunların iktisadi faaliyet üzerinde oluşturabileceği olumsuz etkileri sınırlamaya odaklı politikalar yürütmüştür. Bu bağlamda, bir yandan kısa vadeli faiz oranları süratli bir şekilde aşağı çekilirken, diğer yandan dengeleyici bir likidite politikası izlenerek kredi piyasasındaki tıkanıklığın giderilmesi hedeflenmiştir. Merkez Bankası politika faizlerini Kasım 2008-Kasım 2009 döneminde toplam 1025 baz puan indirmiştir. Kredi piyasasında gözlenen olumlu gelişmeler ve iktisadi faaliyetteki ılımlı toparlanma eğilimi göz önüne alınarak faiz indirimleri kademeli olarak yavaşlatılmış ve 2009 yılının Aralık ayından itibaren politika faizleri uzun bir süre sabit tutulmuştur.

2009 yılının son çeyreğinden itibaren daha çok gıda, enerji ve yönetilen/yönlendirilen fiyatlar gibi para politikasının kontrolü dışında kalan unsurlar nedeniyle enflasyonda belirgin bir yükseliş gözlenmesi, enflasyon beklentilerini olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde, Merkez Bankası enflasyonda gözlenen yükselişin geçici olduğunu öngörmüş ve temel enflasyon eğiliminin orta vadeli hedeflerle uyumlu seyrettiği hususunda kamuoyu ile iletişimini güçlendirerek, enflasyon beklentilerinin ve fiyatlama davranışının bozulmasını engellemeye odaklanmıştır. Öte yandan, 2010 yılı Şubat ayı ve sonrasında iç ve dış talebin seyrindeki ayrışma belirginleşmiştir. Bu

dönemden itibaren iç talepte kademeli ve istikrarlı bir toparlanma eğilimi gözlenmesine karşın, dış talebe ilişkin belirsizlikler devam etmiştir.

2010 yılının ikinci çeyreğinde ortaya çıkan gelişmeler, Merkez Bankası'nın enflasyonda 2009 yılının son çeyreğinden itibaren gözlenen yükselişin geçici olduğu yönündeki değerlendirmelerini haklı çıkarmıştır. Nitekim, para politikasının kontrolü dışındaki olumsuz unsurların tersine dönmesiyle birlikte enflasyon tekrar düşüş eğilimine girmiştir. Bu durum enflasyon beklentilerini de olumlu etkileyerek fiyatlama davranışlarına ilişkin riskleri azaltmıştır.

2010 yılında iç talep görece olarak istikrarlı bir toparlanma sergilerken Avro Bölgesinde öne çıkan mali sorunların etkisiyle dış talebe ilişkin belirsizlikler Mayıs ayından itibaren yeniden artmıştır. Söz konusu dönemde yaşanan gelişmeler, Merkez Bankası'nın öngörülerini doğrular nitelikte olmuş ve politika faizlerinin bir süre daha mevcut düzeylerde tutulmasının ve uzun süre düşük düzeylerde seyretmesinin gerekebileceğine dair para politikası duruşunu desteklemiştir. Bu durum, para politikası kararlarının beklentiler üzerindeki etkinliğini güçlendirmiştir. Bunun sonucunda, risk algılamalarında bozulma gözlemlendiği dönemlerde dahi piyasa faizlerinin oynaklığı düşük olmuş, orta ve uzun vadeli piyasa faizleri tarihsel olarak en düşük seviyelerde seyretmeye devam etmiştir. Öte yandan, gerek piyasa faizlerinin düşük seyri gerekse kredi koşullarındaki sıkılığın azalma eğilimine devam etmesi, kredi faizlerinin düşük seviyelerini korumasına katkıda bulunmuştur.

Gerek küresel ölçekte faizlerin düşük seyretmesi gerekse Merkez Bankası'nın politika faizlerini düşük düzeylerde sabit tutacağını açıklaması 2010 yılında piyasa faizlerinin tarihsel olarak en düşük düzeylere inmesini ve bu seviyelerde seyretmesini sağlamıştır. Bu eğilim her vadede gözlenmiş, Türkiye'ye dair risklilik algılamalarında gözlenen iyileşmenin de katkısıyla uzun vadeli faizlerdeki düşüş daha belirgin olmuştur. Kredi derecelendirme kuruluşlarının 2010 yılında gerçekleştirdikleri not artırımları, Türkiye'nin riskliliğine dair algılamalardaki iyileşmenin kalıcı olduğunu teyit etmektedir. Nitekim Türkiye, risk primi göstergeleri kriz öncesine kıyasla en fazla düşen ülkeler arasında yer almaktadır.

Merkez Bankası, krizin finansal piyasalar üzerindeki etkisinin hafiflemesiyle birlikte, kriz sırasında alınan likidite önlemlerinin geri alınmasını ve para politikasının operasyonel çerçevesini normalleştirmeyi içeren çıkış stratejisini 14 Nisan 2010 tarihinde açıklamıştır. Bu kapsamda, repo ihaleleri vasıtasıyla piyasaya ihtiyacın üzerinde likidite sağlanması politikası çerçevesinde yapılan fonlamanın miktarı, para piyasalarındaki normalleşmeye paralel olarak kademeli bir biçimde azaltılmaya başlanmıştır. Piyasadaki likidite koşullarının öngörüldüğü şekilde gelişmesiyle Mayıs ayında çıkış stratejisi kapsamındaki teknik faiz ayarlaması sürecinin ilk adımı atılarak bir hafta vadeli repo ihale faiz oranlarının politika faiz oranı olarak belirlenmesine karar verilmiştir. Buna ek olarak, Eylül ayında teknik faiz ayarlaması sürecinin ikinci adımı atılarak bir hafta vadeli repo ihale faiz oranı ile gecelik işlemler için ilan edilen borçlanma faizi arasındaki fark 25 baz puan artırılmıştır.

Merkez Bankası, küresel krizin zirve yaptığı 2008 Eylül ayından bu yana, fiyat istikrarı amacı ve finansal istikrar görevi doğrultusunda, makro finansal riskleri kontrol altında tutmaya yönelik olarak temel politika aracı olan bir haftalık repo ihale faiz oranına ilave olarak diğer para politikası araçlarını da etkin şekilde kullanmaktadır. Bu çerçevede 2010 yılı Ekim, Kasım ve Aralık aylarında alınan kararlarla Merkez Bankası'nın gecelik piyasada uyguladığı borçlanma faiz oranı yüzde 5,75'ten yüzde 1,50'ye çekilmiş, borç verme oranı ise 0,25 puan artırılarak yüzde 9'a çıkarılmıştır. Benzer bir düzenleme geç likidite penceresi faiz oranlarında da uygulanmıştır. Ayrıca, ivme kazanan kredi genişlemesiyle birlikte iç ve dış talebin büyüme hızlarında gözlenen ayrışmanın yılın ikinci yarısında hızlanması nedeniyle cari işlemler açığı hızla artmıştır. Buna ek olarak, ABD ve Avrupa ekonomilerindeki miktarsal genişleme politikalarının devam edeceği ortaya çıkmıştır. Bunların bir sonucu olarak, Merkez Bankası daha düşük bir politika faizi, daha geniş bir faiz koridoru ve daha yüksek zorunlu karşılık oranlarından oluşan yeni bir politika bileşimini uygulamaya koymuştur. Bu çerçevede, Aralık ayında politika faizi olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranı yüzde 7'den yüzde 6,50'ye düşürülmüştür.

Küresel piyasalardaki normalleşme belirginleştikçe döviz likiditesine ilişkin sağlanan imkanların kontrollü ve aşamalı olarak kriz öncesi seviyelere getirilmesi hedefi çerçevesinde, yabancı para zorunlu karşılık oranı 2010 yılı Nisan, Temmuz ve Eylül aylarında yapılan düzenlemelerle toplamda 2 puan artırılarak yüzde 11 düzeyine yükseltilmiştir. Ayrıca, uluslararası likidite koşullarında gözlenen iyileşme ve bankacılık sisteminin döviz likiditesindeki artış dikkate alınarak, 15 Ekim 2010 tarihinden itibaren Merkez Bankasının Döviz ve Efektif Piyasaları Döviz Depo Piyasasındaki aracılık işlemlerine son verilmiştir. Bunun yanında, bankaların kendilerine tanınan borçlanma limitleri çerçevesinde Merkez Bankası'ndan alabilecekleri döviz depo işlemlerinin vadesi, Ekim 2008 dönemi öncesinde olduğu gibi, bir haftaya indirilmiştir.

Türk lirası piyasasına yönelik olarak ise, kredilerde görülen artışlar da dikkate alınarak Türk lirası zorunlu karşılık oranı Eylül ve Kasım aylarında 0,50'şer puan artırılarak yüzde 6 düzeyine yükseltilmiştir. Buna ek olarak, zorunlu karşılık oranlarının makroekonomik ve finansal riskleri azaltıcı araçlardan biri olarak daha etkin şekilde kullanılabilmesini sağlamak amacıyla Eylül ayında Türk lirası zorunlu karşılıklara faiz ödenmesi uygulamasına son verilmiştir. Bu düzenlemelerin yanı sıra, Türk lirası zorunlu karşılık oranlarına yönelik olarak Aralık ayında kapsamlı bir düzenlemeye daha gidilmiştir. Gerek bankacılık sisteminde yükümlülüklerinin vadesinin uzatılması gerekse yabancı sermaye girişlerinin daha uzun vadeye yönlendirilmesi amacıyla yönelik olarak Türk lirası zorunlu karşılık oranları vadelere göre farklılaştırılmış ve daha önce zorunlu karşılığa tabi olmayan yurt içi ve yurt dışı repo işlemlerinden sağlanan bazı fonlar da zorunlu karşılık kapsamına alınmıştır. Buna göre zorunlu karşılık oranları:

- Vadesiz, ihbarlı mevduatlar, özel cari hesaplar, 1 aya kadar vadeli mevduatlar/katılma hesapları ve mevduat/katılım fonu dışındaki diğer yükümlülüklerde yüzde 8,
- 3 ve 6 aya kadar vadeli mevduatlar/katılma hesaplarında yüzde 7,
- 1 yıla kadar vadeli mevduatlar/katılma hesaplarında yüzde 6,
- 1 yıl ve 1 yıldan uzun vadeli mevduatlar/katılma hesapları ile birikimli mevduatlar/katılma hesaplarında yüzde 5,

olarak belirlenmiş olup, uygulama 7 Ocak 2011 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

Diğer taraftan, üç ay vadeli repo ihalelerine ihtiyacın azaldığı dikkate alınarak, 15 Ekim 2010 tarihi itibarıyla söz konusu ihalelere son verilmiştir. Çıkış stratejisi çerçevesinde aşamalı teknik faiz ayarlaması sürecinin tamamlanmasıyla birlikte temel fonlama aracının bir hafta vadeli repo ihaleleri olması, buna karşın kısa vadeli diğer borç verme ve borçlanma imkanlarının gecelik vadeli olması nedeniyle, benzer nitelikteki likidite yönetimi araçları arasındaki vade uyumunu sağlamak amacıyla, 15 Ekim 2010 tarihinden itibaren açık piyasa işlemleri çerçevesinde piyasa yapıcısı bankalara tanınan repo imkanının sadece gecelik vadede kullanılmasına karar verilmiştir.

2010 yılında enflasyon hedeflemesi rejimi ile birlikte dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına da devam edilmiştir. Ayrıca, Merkez Bankası güçlü döviz rezerv pozisyonuna sahip olma politikası çerçevesinde döviz arzının döviz talebine kıyasla arttığı dönemlerde piyasa koşullarını mümkün olduğunca az etkilemeye özen göstererek döviz alım ihaleleri düzenlemektedir. Bu çerçevede, diğer gelişmekte olan ülkelerle birlikte, Türkiye'ye yönelik sermaye girişlerinin daha istikrarlı bir şekilde güçlenmesi nedeniyle, rezerv birikiminin hızlandırılması amacıyla günlük döviz alım ihale tutarı 2 Ağustos 2010 tarihinde alınan kararlarla günlük 30 milyon doları ihale ve 30 milyon doları opsiyon hakkı olmak üzere en fazla 60 milyon dolardan, günlük 40 milyon doları ihale ve 40 milyon doları opsiyon hakkı olmak üzere en fazla 80 milyon dolara artırılmıştır. 1 Ekim 2010 tarihinde ise, bir taraftan döviz rezervlerini kuvvetlendirmek amacıyla ülkemize yönelik sermaye akımlarından daha etkin bir şekilde faydalanmak, diğer taraftan akımların değişkenliğine karşı daha esnek olabilmek amacıyla döviz alım ihalelerinde yöntem değişikliğine gidilmesine karar verilmiş ve 4 Ekim 2010 tarihinden itibaren uygulamaya geçilmiştir. Yeni yöntemin rezerv birikimi açısından döviz arzının döviz talebine kıyasla arttığı dönemlerde yeterli esnekliği sağladığı dikkate alınarak, 3 Ocak 2011 tarihinden itibaren gerçekleştirilecek düzenli ihalelerde bankaların opsiyon hakkı olmayacağı karara bağlanmıştır. Ayrıca aynı kararlarla günlük ihale alım

tutarı 50 milyon dolara yükseltilerek, opsiyon uygulamasının sona erdirilmesinden ötürü Merkez Bankasının döviz alımlarının belirgin şekilde hız kesmemesinin sağlanması amaçlanmıştır.

Bu çerçevede, uluslararası piyasalardaki gelişmelere bağlı olarak likidite koşullarının iyileşmesi ve yurt içine sermaye akışının güçlü seyretmesi durumunda döviz alımlarının hızlandırılabilmesi için Merkez Bankası düzenli döviz alım ihalelerinde alımı yapılan tutarı artırabilmektedir. Döviz alımlarının hızlandırılmasına karar verilmesi durumunda bir hafta içerisinde ilave alımı yapılabilecek en fazla tutar haftanın ilk iş gününde belirlenerek kamuoyuna duyurulmaktadır. 2010 yılında ihaleler yoluyla alımı yapılan toplam döviz miktarı 14,9 milyar dolardır. Merkez Bankası altın hariç brüt döviz rezervleri ise, 24 Aralık 2010 itibarıyla 79,7 milyar dolar düzeyindedir.

Tablo 2.3: Merkez Bankası Döviz Müdahale ve İhaleleri

(Milyon Dolar)					
Yıl	Döviz Alım İhaleleri	Döviz Satım İhaleleri	Döviz Alım Müdahaleleri	Döviz Satım Müdahaleleri	Toplam Net Döviz Alımları
2002	795	-	16	12	799
2003	5.652	-	4.229	-	9.881
2004	4.104	-	1.283	9	5.378
2005	7.442	-	14.565	-	22.007
2006	4.296	1.000	5.441	2.105	6.632
2007	9.906	-	-	-	9.906
2008	7.584	100	-	-	7.484
2009	4.314	900	-	-	3.415
2010	14.865	-	-	-	14.865

Kaynak: TCMB

2.1.3. Mali Sektör

Küresel krizin etkilerinin hafifleyerek de olsa devam ettiği 2010 yılında, Türk bankacılık sektörü bazı AB üyesi gelişmiş ülkelerin bankacılık sektöründen ayrılarak sağlam ve istikrarlı yapısını sürdürmüştür.

2010 yılı Eylül ayı itibarıyla Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren banka sayısı 2009 yılı sonuna göre değişmeyerek 49 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılı sonunda 560 milyar dolar seviyesinde olan sektörün aktif büyüklüğü, 2010 yılı Eylül ayında dolar bazında yüzde 15,1 oranında artarak 644,7 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. 2009 yılında finansal krizin etkisiyle sınırlı bir artış gösteren bankacılık sektörünün kredi hacmi ise, 2010 yılı Eylül ayı itibarıyla 2009 yılı sonuna göre yüzde 27,1 oranında artış göstererek 339,4 milyar dolara ulaşmıştır.

Türk bankacılık sisteminin yeniden yapılanması ve son yıllardaki güçlü düzenleme ve denetim çerçevesi sayesinde, bankacılık sektörü ölçek ve üstlendiği işlevler açısından Avrupa'da istikrarlı dönemlerde gözlenen bankacılık faaliyetlerine yakınsamaktadır. Nitekim, toplam aktifler içinde menkul kıymetlerin payında nispi bir azalış görülürken kredilerin payındaki artış devam etmektedir. 2009 yılında yüzde 47,1 seviyesinde olan kredilerin toplam aktifler içerisindeki payı 2010 yılı Eylül ayında yüzde 51,3'e yükselmiştir. Reel sektör kredilerinin yanı sıra son yıllarda tüketici kredileri önemli bir büyüme eğilimi göstermiştir. Konut, kredi kartları ve diğer tüketici kredilerinin toplam krediler içindeki payı artma eğiliminde olup, 2010 yılı Eylül ayı itibarıyla tüketici kredilerinin toplam krediler içindeki payı yüzde 24,6'ya ulaşmıştır.

İstikrarlı aktif ve özkaynak büyümesine paralel olarak, bankacılık sisteminin sağlamlık göstergelerindeki olumlu seyir küresel krizi takiben de devam etmiştir. 2010 yılı Eylül ayında sektörün sermaye yeterliliği oranı yüzde 19,3 ile yasal oranın oldukça üzerinde olup, diğer ülkelere göre de çok yüksektir. Sektörün ana sermayesi, bileşenleri itibarıyla birçok Avrupa ülkesinin bankacılık sektörüne göre daha kaliteli olup, olası sorunlara karşı tampon görevi görmektedir. Sektörün kredi riskinin göstergesi olan takipteki alacakların brüt kredilere oranı, küresel krizin ilk ortaya çıkmasını takiben artmış, ancak 2010 yılı içinde düşüş eğilimi göstererek Eylül ayı itibarıyla yüzde 4,3'e inmiştir. Sektörün yabancı para net genel pozisyonunun özkaynaklara oranı Eylül 2010

itibarıyla yüzde 2,7 oranında gerçekleşmiş olup, ayrıca likidite göstergesi açısından da avantajlı konum devam etmektedir. Son yıllarda aktive oranı büyüyen bilanço dışı işlemler ise finansal risklerden korunma amaçlıdır.

Türk bankacılık sektörünün kârlılığı küresel kriz döneminde de yüksek seviyede seyrederek ilgi odağı olmuştur. 2009 yılında 13,6 milyar dolar olan bankacılık sektörü net kârı, 2010 yılının ilk dokuz ayında 11,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2009 yılında yüzde 2,6 ve yüzde 20,3 ile yüksek seviyesini koruyan aktif ve özkaynak getiri oranları ise, 2009 yılının ilk üç çeyreğinde sırasıyla yüzde 2,5 ve yüzde 18,3 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Küresel krizin 2008 yılında sermaye piyasaları üzerindeki olumsuz etkileri 2009 yılında önemli oranda kaybolmuş ve hisse senedi piyasasında 2008 yılında görülen kayıplar 2009 yılında giderilmiştir. Hisse senedi piyasası 2010 yılında ise genel olarak dalgalı bir seyir izlemekle birlikte artış eğiliminde olmuştur. İMKB 100 Endeksi 2009 yılı sonunda 2008 yılı sonuna göre yüzde 96,6 oranında artarak 52.825 seviyesinde gerçekleşirken, 31 Aralık 2010 tarihi itibarıyla 2009 yılı sonuna göre yüzde 24,9 oranında artarak 66.004 seviyesinde gerçekleşmiştir. İMKB 100 Dolar Endeksi de 2009 yılında TL bazlı endekse paralel bir şekilde yüzde 101 oranında artarak 2009 sonu itibarıyla 2.068 seviyesine yükselmiştir. İMKB 100 Dolar Endeksi 31 Aralık 2010 tarihi itibarıyla ise yüzde 20,9 oranında artışla 2.500 puan seviyesine yükselmiştir. Hisse senetleri piyasasındaki yabancı yatırımcı payı 2010 yılında da istikrarlı seyrini korumuş, 31 Aralık 2010 tarihi itibarıyla 2009 yılı sonundaki yüzde 67,3'lük seviyesine göre bir miktar düşüş göstererek yüzde 66,2 olmuştur.

Tablo 2.4: Bankacılık Sektörünün Genel Görünümü

	2005	2006	2007	2008	2009	2010 Eylül
Temel Büyüklükler						
Aktif Büyüklüğü (Milyar Dolar)	295,9	356,0	502,0	481,0	560,0	644,7
Krediler (Milyar Dolar)	113,7	111,0	246,0	241,0	267,0	339,4
Mevduat (Milyar Dolar)	187,1	179,0	308,0	299,0	345,6	409,6
Banka Sayısı (Adet)	47	50	50	49	49	49
Personel Sayısı (Bin Kişi)	138,7	151,0	167,8	182,7	184,2	189,8
Performansa İlişkin Göstergeler						
Net Dönem Karı (Milyar Dolar)	3,7	2,6	0,0	8,8	13,6	11,7
Aktif Getiri Oranı (%)	1,7	2,5	2,8	2,0	2,6	2,5
Özkaynak Getiri Oranı (%)	12,1	20,1	21,7	16,8	20,3	18,3
Kredi/T. Aktif Oranı (%)	38,0	44,0	49,2	50,2	47,1	51,3
Risklere İlişkin Göstergeler						
Sermaye Yeterliliği Oranı (%)	23,7	22,1	19,0	18,0	20,6	19,3
Bilanço İçi Döviz Pozisyon (Milyar Dolar)	-1,9	-5,5	-8,3	-3,3	-11,6	-14,4
Net Genel Pozisyon (Milyar Dolar)	-0,1	0,1	0,2	-0,1	0,4	2,4
Tahsili Gecikmiş Alacaklar/Brüt Krediler (%)	4,8	3,8	3,5	3,7	5,3	4,3
Menkul Değerler Portföyü/Aktifler (%)	36,0	31,8	21,3	26,5	31,5	29,6
Bilanço Dışı İşlem/T. Aktifler	50,6	55,5	66,3	65,0	69,5	101,1

Kaynak: BDDK

Sigortacılık ve bireysel emeklilik sektöründe 30 Eylül 2010 tarihi itibarıyla aktif olarak 58 şirket faaliyette bulunmaktadır. Söz konusu şirketlerden 34 tanesi hayat-dışı, 13'ü hayat ve emeklilik, 10'u hayat ve 1'i de reasürans alanında faaliyet göstermektedir. Aynı tarih itibarıyla, sigortacılık sektöründeki 9 aylık prim üretimi 10,3 milyar TL olarak gerçekleşmiş olup aktif büyüklük ise 33,1 milyar TL'dir.

Bireysel Emeklilik Sektörü, uygulamanın başlatıldığı 2003 yılından bu yana hızlı büyüme eğilimi göstermektedir. Bireysel Emeklilik Sistemindeki katılımcı sayısı Kasım 2010 sonu itibarıyla 2,2 milyonu ve sözleşme sayısı 2,5 milyonu aşmış, sistemde toplanan fon tutarı ise 11,6 milyar TL'ye ulaşmıştır. Kasım 2009 - Kasım 2010 döneminde, katılımcı sayısında yüzde 15,7 artışa karşın, sistemdeki fon tutarının yüzde 33 oranında arttığı görülmektedir. Bu bağlamda, sistemin geçmiş yıllarda gösterdiği büyüme trendini 2010 yılı içerisinde de devam ettirdiği

görülmekte olup, 2010 sonu itibarıyla sistemdeki toplam fon tutarının 12 milyar TL'ye ulaşması beklenmektedir.

Konutlardaki deprem hasarlarının sigorta yoluyla karşılanması amacıyla oluşturulan zorunlu deprem sigortası sisteminde, yılın ilk yarısında toplam poliçe sayısında yaklaşık yüzde 5'lik bir düşüş olmakla birlikte, 2010 yılı Kasım ayı sonu itibarıyla zorunlu deprem sigortası poliçe sayısı 3 milyon 280 bine ulaşmıştır.

2.1.4. Ödemeler Dengesi

2.1.4.1. Cari İşlemler Hesabı

2009 yılında küresel ticaret hacminin önemli ölçüde düşmesi Türkiye'nin dış ticaret hacmini de belirgin biçimde etkilemiştir. İhracat dış talep gerilemesi doğrultusunda düşerken; ihraç malları üretiminde ve bunun oluşturduğu ithalat talebindeki gerilemeye iç talep daralmasının eklenmesiyle, ithalat ihracattan daha fazla azalmıştır. Böylece, altı yıllık genişleme sonrasında cari açık ilk kez daralmıştır. 2008 yılında 334,6 milyar dolar olan dış ticaret hacmi ve 41,9 milyar dolar olan cari açık, 2009 yılında sırasıyla 244,2 milyar dolara ve 14,3 milyar dolara gerilemiştir. Böylelikle 2008 yılında yüzde 45,1 olan dış ticaret hacminin GSYH'ya oranı, 2009 yılında yüzde 39,6 olarak kaydedilmiştir.

Tablo 2.5: Ödemeler Dengesi

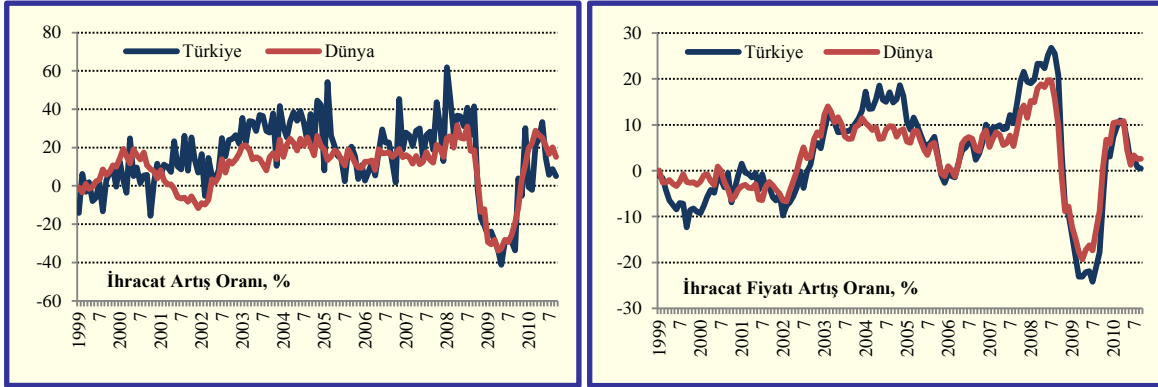
	(Milyar Dolar)			
	Yıllık		Ocak-Kasım	
	2008	2009	2009	2010
Cari İşlemler Hesabı	-41,9	-14,3	-11,0	-41,6
Dış Ticaret Dengesi	-53,0	-24,9	-21,4	-49,0
Toplam Mal İhracatı	140,8	109,6	98,9	108,5
İhracat (fob)	132,0	102,1	92,1	102,1
Toplam Mal İthalatı	-193,8	-134,5	-120,4	-157,5
İthalat (cif)	-202,0	-140,9	-125,9	-164,9
Hizmetler Dengesi	17,1	16,4	16,0	13,1
Gelir	34,8	33,2	30,7	30,5
Turizm Geliri	22,0	21,3	20,1	19,5
Gider	-17,7	-16,7	-14,8	-17,4
Gelir Dengesi	-8,2	-8,1	-7,4	-6,9
Gelir	6,9	5,2	4,9	3,7
Gider	-15,0	-13,3	-12,3	-10,6
Cari Transferler	2,1	2,3	1,9	1,2
Sermaye ve Finans Hesabı	36,3	9,7	7,3	38,1
Finans Hesabı (Rezerv Hariç)	35,2	9,9	6,1	49,5
Doğrudan Yatırımlar	15,7	6,7	6,6	4,9
Yurtiçinde	18,3	8,3	7,6	6,3
Yurtdışında	-2,5	-1,6	-1,1	-1,4
Portföy Yatırımları	-5,0	0,2	0,9	16,5
Diğer Yatırımlar	24,6	3,0	-1,3	28,0
Varlıklar	-10,9	10,5	8,8	9,7
Yükümlülükler	35,5	-7,5	-10,1	18,4
Ticari Krediler	1,6	-1,1	-1,3	1,1
Krediler	30,1	-12,9	-15,2	4,4
Merkez Bankası	0,0	0,0	0,0	0,0
Genel Hükümet	3,4	0,9	0,8	0,8
Bankalar	3,0	-4,1	-6,3	9,0
Diğer Sektörler	23,7	-9,7	-9,7	-5,3
Mevduatlar	3,4	4,6	4,6	12,3
Merkez Bankası	-1,8	-0,9	-0,9	-0,5
Bankalar	5,2	5,5	5,5	12,8
Diğer Yükümlülükler	0,4	1,9	2,0	0,5
Rezerv Varlıklar	1,1	-0,1	1,2	-11,4
Net Hata Noksan	5,6	4,5	3,8	3,5

Kaynak: TCMB

2009 yılının ikinci yarısında başlayan küresel canlanma 2010 yılında devam etmekle birlikte, özellikle ana ihracat ortağı olan Avrupa ekonomisinde canlanma oldukça yavaş bir seyir izlemiştir. Bununla birlikte bu dönemde iç talep hızlı biçimde artmış ve Türkiye ekonomisi 2010 yılının ilk üç çeyreğinde önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 8,9 oranında büyüme kaydetmiştir. İç talebin dış talebe göre daha hızlı artması ve enerji fiyatlarındaki artışlar, ithalatın ihracattan çok daha hızlı artmasına ve dış ticaret açığı yoluyla cari açığın tekrar yüksek seviyelere ulaşmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda 2010 yılının Ocak-Kasım döneminde cari açık önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 277 oranında artarak 41,6 milyar dolara ulaşmıştır.

Küresel ekonomik krizin derinleştiği bir dönem olan 2009 yılında, dünya ihracatı yüzde 22,2 oranında küçülürken Türkiye'nin ihracatı, yüzde 16,1'i fiyat düşüşü, yüzde 7,8'i de reel daralma olmak üzere, yüzde 22,6 oranında azalmıştır. Dünya ticaret hacminde artış gözlenen 2010 yılının ilk dokuz ayında dünya ihracatı yüzde 21,6 oranında artarken, ana ticaret ortaklarının düşük bir büyüme performansı göstermesi sonucunda Türkiye'nin ihracat hacmi sadece yüzde 11,8 oranında artmıştır. Dolayısıyla, kriz döneminde dünya ihracatına paralel olarak daralan ihracat, toparlanma sürecinde dünya ihracat artışının gerisinde kalmıştır (Şekil 2.8).

Şekil 2.8: İhracat ve İhracat Fiyatlarındaki Gelişmeler

Kaynak: IMF-IFS, TÜİK

2010 yılının Ocak-Kasım döneminde, ihracat 102,1 milyar dolar olmuş ve bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 10,9 artış göstermiştir. Söz konusu dönemde ihracat fiyatları bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 5 oranında artarken, reel ihracat artışı yüzde 5,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde, kimyasal madde ve ürünler ihracatı yüzde 33, elektrikli makine ve cihazlar ihracatı yüzde 18,4, motorlu kara taşıtları ve römorkları ihracatı yüzde 15,2, tekstil ürünleri ihracatı ise yüzde 12,9 oranlarında artmıştır.

2009 yılında ithalat, yüzde 19,5'i fiyat düşüşü ve yüzde 13,3'ü ise reel daralmadan kaynaklı olmak üzere toplam yüzde 30,2 oranında azalarak 140,9 milyar dolara gerilemiştir. Söz konusu azalışta, 2008 yılında toplam ithalatın yüzde 75'ini oluşturan aramalı ithalatındaki yüzde 34,4 oranındaki gerileme etkili olmuştur. Ekonominin hızlı bir büyüme kaydetmesi ve bir önceki yılda ithalat hacminin oldukça düşük olmasının getirdiği baz etkisi sonucunda, 2010 yılı Ocak-Kasım döneminde ithalat yüzde 31 oranında artış göstermiştir. Söz konusu dönemde reel ithalat miktarı yüzde 20,6 oranında artarken, ithalat fiyatlarındaki artış yüzde 8,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde ithalat artışında dikkat çeken bir husus tüketim malları ithalatının 2010 yılı boyunca, 2009 yılında kaydettiği düşüşe göre çok daha hızlı artması olmuştur (Tablo 2.6).

Tablo 2.6: Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre Dış Ticaret

(Milyar Dolar)

	Yıllık					Ocak-Kasım				
	2008	Yüzde Pay	2009	Yüzde Pay	Yüzde Değişme	2009	Yüzde Pay	2010	Yüzde Pay	Yüzde Değişme
Toplam İhracat	132,0	100,0	102,1	100	-22,6	92,1	100,0	102,1	100,0	10,9
Yatırım Malları	16,7	12,7	11,1	10,9	-33,5	9,9	10,7	10,6	10,4	7,3
Ara Mallar	67,7	51,3	49,7	48,7	-26,6	45,0	48,8	50,6	49,5	12,5
Tüketim Malları	47,1	35,7	40,7	39,9	-13,5	36,8	39,9	40,6	39,8	10,5
Diğer	0,5	0,4	0,6	0,5	-13,8	0,5	0,6	0,3	0,3	-31,6
Toplam İthalat	202,0	100,0	140,9	100,0	-30,2	125,9	100,0	164,9	100,0	31,0
Yatırım Malları	28,0	13,9	21,5	15,2	-23,4	19,0	15,1	24,9	15,1	31,1
Ara Mallar	151,7	75,1	99,5	70,6	-34,4	89,3	70,9	117,7	71,4	31,9
Tüketim Malları	21,5	10,6	19,3	13,7	-10,2	17,1	13,6	21,9	13,3	28,1
Diğer	0,7	0,4	0,7	0,5	-5,7	0,6	0,5	0,5	0,3	-16,9

Kaynak: TÜİK

Dış ticaretin ülke gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, 2009 yılında AB ülkelerinin ihracat içindeki payının bir önceki yıla göre 2 puan düşerek yüzde 46'ya gerilediği, diğer ülkelerin payının ise 2,4 puan artarak yüzde 52,1'e yükseldiği görülmektedir. Bu dönemde, krizden ciddi bir şekilde etkilenen AB ülkelerine yapılan ihracattaki düşüş, pazar çeşitliliğini artırma yönündeki çaba ile sağlanan ihracat artışıyla telafi edilmeye çalışılmıştır. AB ülkelerinden yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payının ise aynı dönemde 3,1 puan artarak yüzde 40,1 seviyesine yükseldiği gözlenmiştir. 2010 yılı Ocak-Kasım döneminde ise, AB ülkelerine yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı yüzde 46,3, AB ülkelerinden yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı yüzde 38,8 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.7: Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret

(Milyar Dolar)

	Yıllık					Ocak-Kasım				
	2008	Yüzde Pay	2009	Yüzde Pay	Yüzde Değişme	2009	Yüzde Pay	2010	Yüzde Pay	Yüzde Değişme
Mal İhracatı	132,0	100,0	102,1	100,0	-22,6	92,1	100,0	102,1	100,0	10,9
Avrupa (AB-27)	63,4	48,0	47,0	46,0	-25,9	42,4	46,1	47,3	46,3	11,5
Diğer Ülkeler	65,6	49,7	53,2	52,1	-18,9	47,9	52,0	52,9	51,8	10,5
Serbest Bölgeler	3,0	2,3	2,0	1,9	-34,9	1,8	1,9	1,9	1,8	6,7
Mal İthalatı	202,0	100,0	140,9	100,0	-30,2	125,9	100,0	164,9	100,0	31,0
Avrupa (AB-27)	74,8	37,0	56,6	40,1	-24,4	50,4	40,0	64,0	38,8	27,0
Diğer Ülkeler	125,8	62,3	83,4	59,2	-33,7	74,6	59,3	100,1	60,7	34,1
Serbest Bölgeler	1,3	0,7	1,0	0,7	-27,7	0,9	0,7	0,8	0,5	-8,5

Kaynak: TÜİK

2008 yılında 17,1 milyar dolar olan hizmetler dengesi fazlası, 2009 yılında turizm gelirlerinde yaşanan düşüşün etkisiyle 16,4 milyar dolara gerilemiştir. Hizmetler dengesi 2010 yılının Ocak-Kasım döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre 2,9 milyar dolar azalarak 13,1 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu gerçekleşmede, özellikle turizm gelirlerindeki 0,6 milyar dolar, taşımacılık hesabındaki 1 milyar dolar ve diğer hizmetler hesabındaki 0,3 milyar dolar azalış etkili olmuştur.

2008 yılında 8,2 milyar dolar olan gelir dengesi hesabı açığı, bu seviyesini 2009 yılında da korumuştur. Gelir dengesinde 2010 yılının Ocak-Kasım döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre 0,5 milyar dolar iyileşme kaydedilmiş ve açık 6,9 milyar dolar seviyesinde kalmıştır.

2008 yılında 2,1 milyar dolar olan cari transferler kalemindeki fazla, 2009 yılında 2,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Cari transferler kalemi 2010 yılının Ocak-Kasım döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre 0,7 milyar dolar azalmış ve 1,2 milyar dolar fazla vermiştir.

2.1.4.2. Sermaye ve Finans Hesabı

2008 yılında başlayan küresel kriz ve oluşan güven bunalımı, küresel sermaye akımlarını olumsuz etkilemiş, gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye girişleri 2008 ve 2009 yıllarında önemli ölçüde azalmıştır. Nitekim, gelişmekte olan ülkelere net sermaye akımları 2007 yılında 696,5 milyar dolar iken 2008 yılında 184,4 milyar dolara gerilemiş, 2009 yılında ise 234,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir⁹. Söz konusu gelişmelerden Türkiye de önemli ölçüde etkilenmiş, 2008 yılının son çeyreğinde başlayan rezerv hariç sermaye çıkışı 2009 yılının ilk dört ayında da devam etmiş, 2009 yılının geri kalanında ise geçmiş yıllara göre düşük düzeyde sermaye girişi olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda 2007 yılında 44,7 milyar dolar olan rezerv hariç sermaye girişi, 2008 yılında 35,2 milyar dolara, 2009 yılında ise 9,9 milyar dolara gerilemiştir. 2009 yılının ikinci yarısında başlayan ve 2010 yılında devam eden küresel ekonomik canlanma ve mali sistemin daha sağlıklı ve güçlü olmasına yönelik alınan tedbirler, uluslararası finansal piyasalardaki bazı kırılğanlıkların devam etmesine karşın uluslararası fon akım sürecinin iyileşmesini sağlamıştır. Bu süreçte, yüksek büyüme performansı ve küresel kriz sürecinde gösterdiği finansal ve bütçe performansı ile Türkiye ekonomisine ilişkin risk algılamasının iyileşmesi sonucunda, dış kaynak girişi tarihsel olarak en yüksek düzeyine ulaşmıştır.

Gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye girişleri, 2008 yılındaki 439 milyar dolar seviyesinden 2009 yılında 240,8 milyar dolara gerilemiştir. Söz konusu büyüklüğün 2010 yılında 296,3 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Bu gelişmelerden Türkiye ekonomisi de etkilenmiştir. Nitekim, 2009 yılında 6,7 milyar dolara gerileyen net doğrudan yatırım girişi 2010 yılında da gerilemiş ve 2010 yılı Ocak-Kasım döneminde 4,9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Küresel krizin yatırımcıların risk algılamalarını ve beklentilerini kötüleştirilmesi nedeniyle 2008 yılının son 5 ayında portföy yatırımlarında çıkış kaydedilmiştir. 2009 yılında finansal piyasalardaki belirsizliklerin kısmen azalması ile portföy girişleri yıl boyunca dalgalı bir seyir izlemiş ve net portföy yatırım girişleri yılın tamamında sadece 0,2 milyar dolar olmuştur. Söz konusu yılda, Devlet İç Borçlanma Senetlerinde (DİBS) 1,7 milyar dolar net çıkış olurken, hisse senedi kaleminde 2,8 milyar dolar ve Hazine tarafından ihraç edilen yurt dışı tahvillerde ise 1,8 milyar dolar net giriş kaydedilmiştir. 2010 yılı Ocak-Kasım döneminde ise, net portföy yatırımları 16,5 milyar dolara ulaşmış ve söz konusu büyüklüğün alt kalemleri olan hisse senetlerinde 4,3 milyar dolar, DİBS’de 10,3 milyar dolar ve Hazine’nin yurt dışı tahvil ihracında ise 4,1 milyar dolar net giriş kaydedilmiştir. Aynı dönemde, ilk kez özel bir ticari banka tarafından yurt dışı tahvil ihracı yapılarak bir milyar dolar tutarında dış kaynak girişi sağlanmıştır. Bu ihraç, bankaların 2001 krizi sonrası uygulanan yapısal reformlar sayesinde geldikleri seviyeyi ve Türk bankacılık sektörüne duyulan güveni göstermesi açısından önemli bir gelişme olarak görülmektedir.

Kamu ve özel kesimin dış dünya ile kredi ve mevduat ilişkisini yansıtan diğer yatırımlar kalemi, 2009 yılında dış ticaret hacmindeki daralma ve uluslararası piyasalardaki kredi sıkışmasının etkileriyle 3 milyar dolara gerilemiştir. Yüksek oranlı azalışta, bankalar ve diğer sektörlerin yurt dışı kredi kullanım ilişkilerinde net borç ödeyici konumunda olmaları ve sırasıyla 4,1 milyar dolar ve 9,7 milyar dolar tutarında net borç ödemeleri etkili olmuştur. Diğer yatırımlar kalemi 2010 yılının Ocak-Kasım döneminde ise 28 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bankaların yurt dışı bankalarla ve kişilerle mevduat ilişkisini gösteren mevduatlar alt kaleminde 12,3 milyar dolar tutarındaki artış ile bankaların yurt dışından almış oldukları kredilerdeki 9 milyar dolar tutarındaki artış, diğer yatırımlar kalemindeki temel gelişmeler olarak sıralanmaktadır. Diğer sektörlerin kredilerindeki 5,3 milyar dolar tutarındaki azalma, 2009 yılı Haziran ayında 32 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Kararda¹⁰ yapılan değişiklik ile yurtiçi yerleşiklerin

⁹ IMF, Dünya Ekonomik Görünümü Raporu, Ekim 2010.

¹⁰ 11 Ağustos 1989 tarih ve 89/14391 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıdır.

yurtiçinden döviz cinsinden borçlanmalarındaki kısıtların azaltılması sonucunda, banka dışı kesimin yurt dışından kredi temini yerine, yurt içi bankalar kanalını kullandığını göstermektedir.

Bu gelişmeler sonucunda, 2010 yılının Ocak-Kasım döneminde cari açık 41,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu cari açık 49,5 milyar dolar tutarındaki rezerv hariç sermaye girişi ve 3,5 milyar dolar tutarındaki net hata ve noksan kalemi ile finanse edilirken, finansman kalemlerinin cari açıktan fazla olması sonucunda 11,4 milyar dolarlık rezerv birikimi sağlanmıştır.

2.2. Orta Vadeli Makroekonomik Senaryo

2008 yılından itibaren Türkiye’de ekonomi politikaları küresel ekonomik krizin ülke ekonomisi üzerindeki etkilerini azaltmaya odaklanmıştır. Bunu yaparken, mali disiplin açısından geçmiş dönemde elde edilen kazanımlardan yararlanılsa da uzun dönemli mali disiplini tehlikeye atacak girişimlerden itinayla kaçınılmıştır. Krizin ekonomik etkilerini azaltmaya yönelik tedbirler alınırken, krizin sosyal etkilerini de azaltmak amacıyla özellikle istihdamı artırmaya yönelik politikalar geliştirilmiştir. Bunun sonucunda, ekonominin yeniden büyüme ortamına girmesi sağlanmıştır.

Bu çerçevede, 2011-2013 Orta Vadeli Programında ifade edildiği gibi önümüzdeki dönemde uygulanacak ekonomi politikalarının temel amacı, ülkenin refah seviyesinin artırılması nihai hedefi doğrultusunda, büyümeye istikrar kazandırmak, istihdamı artırmak, kamu dengelerini iyileştirmek ve fiyat istikrarını sağlamaktır.

İstihdamı artırmak için istikrarlı büyüme ortamını sağlayacak politikaların yanında işgücünün niteliğini, işgücü piyasasının esnekliğini ve işgücüne katılımı artıracak politikalara ağırlık verilecektir.

Kamu kesimi açıklarının azaltılması; bir taraftan ekonomide güven, istikrar ve öngörülebilirliğin güçlendirilmesine, diğer taraftan özel sektörün kullanabileceği kaynakların artırılmasına katkı sağlayacak ve böylece özel sektör öncülüğünde bir büyüme sürecinin gerçekleşmesine yardımcı olacaktır.

2.2.1. Reel Sektör

2.2.1.1. Büyümenin Talep Bileşenleri

Türkiye’nin 2002-2007 döneminde yakaladığı yüksek büyüme performansı, 2008 yılında küresel ekonomide yaşanan olumsuzluklar neticesinde sekteye uğramıştır. Küresel krizin etkilerinin en yoğun hissedildiği 2009 yılında ekonomi yüzde 4,7 oranında daralmıştır.

Küresel krizin etkilerini azaltmaya yönelik olarak birçok ülke, para politikası önlemlerinin yanı sıra kayda değer büyüklükte mali tedbirleri hayata geçirerek kamu harcamalarında ciddi artışlara gitmiştir. Buna rağmen, 2009 yılında birçok ülke ekonomisinde önemli daralmalar yaşanmıştır. Ülkelerin uyguladığı bu mali ve parasal tedbirler sonucunda bazı ülkeler krizden çıkış sürecini daha hafif atlatmayı başarmışlardır. Ancak, kriz özellikle bazı gelişmiş ülkelerde içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Alınan tedbirlerin büyüklüğüne ve çeşitliliğine rağmen, ülkelerin kendi ekonomik yapılarına has özellikleri ve sorunlarına bağlı olarak bazı ülkelerde krizden çıkış için bu tedbirler yeterli olmamıştır. Bu nedenle, bu ülkeler 2010 yılında bir takım ek tedbirleri hayata geçirmek zorunda kalmıştır. 2010 yılında küresel ekonomi toparlanma sürecine girse de önümüzdeki döneme ilişkin özellikle gelişmiş ülkelerdeki yüksek bütçe açıkları ve zayıf büyüme performansı nedeniyle oluşan mali ve finansal kırılganlıklardan kaynaklanan belirsizlikler sürmektedir. Ancak, bu belirsizliklere rağmen, KEP hazırlanırken, dönem boyunca dünya ekonomisinin tedrici bir iyileşme göstereceği varsayılmıştır.

Dünya ekonomisine ilişkin bu temel senaryo altında, Türkiye ekonomisinin toparlanma sürecini tamamlayarak, KEP (2011-2013) döneminde kesintisiz büyüme sürecine gireceği tahmin edilmektedir.

2009 Yılı KEP’inde, Türkiye ekonomisinin 2010 yılında yüzde 3,5 oranında büyüyeceği öngörülmüştü. Ancak, yıl içinde açıklanan veriler Türkiye’nin krizden çıkış sürecinde beklenenden daha iyi bir performans gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. 2010 yılının ilk dokuz ayında özellikle iç

talepte yaşanan canlanma ile Türkiye ekonomisi yüzde 8,9 oranında büyümüş ve kriz öncesi üretim seviyesini yeniden yakalamıştır. Krizden çıkış sürecinin iyi yönetilmesi sonucunda belirsizlikler azalmış, tüketici güveni artmış ve kredi koşullarında iyileşmeler yaşanmıştır. Bu da iç talebe olumlu yansımış, özel tüketim ve daha fazla oranda da özel yatırımlarda beklenenin üzerinde artışlar kaydedilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, 2010 yılında büyümenin 2009 yılı KEP tahmininin epey üzerinde gerçekleşeceği ortaya çıkmıştır.

Benzer şekilde, 2010 yılının üçüncü çeyreğine ilişkin veriler ve son çeyreğe ilişkin öncü göstergeler, 2010 yılı büyümesinin, OVP’de (2011-2013) yüzde 6,8 olarak revize edilen tahminin de üzerinde olacağına işaret etmektedir. Bununla birlikte, burada OVP’de yer alan yüzde 6,8’lik 2010 büyüme tahmini korunmuştur.

GSYH’nın gelişimi harcama kalemleri itibarıyla incelendiğinde, özel kesim tüketim harcamalarının 2010 yılında yüzde 4,1 oranında artacağı öngörülmektedir. Özel kesim sabit sermaye yatırım harcamalarının 2010 yılında baz etkisinin de katkısıyla yüzde 20 oranında artış göstermesi beklenmektedir. Ancak, söz konusu yıllık tahminler son dönemdeki gelişmeler göz önüne alındığında yukarı yönlü risk taşımaktadır.

Öte yandan, krize karşı alınan önlemlerin bir kısmının 2010 yılında devam etmesi sonucunda, kamuda harcama artışlarının da sürmesi ve kamu kesimi tüketim ve sabit sermaye yatırımlarının 2010 yılında artması beklenmektedir.

2009 yılında ciddi oranda eritilen stoklar, 2010 yılında azalan belirsizlik ortamı ile yeniden artmaya başlamış ve 2010 yılının ilk dokuz ayında stok değişiminin büyümeye katkısı 2,6 puan olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılı genelinde bu pozitif katkının devam etmesi beklenmektedir.

Dünya ekonomisindeki toparlanmanın, gelişmiş ülkelerde görece daha yavaş yaşanması, Türkiye’nin önemli ticaret ortaklarında ithalat talebinin halen beklenen oranda artmamasına neden olmaktadır. Bu yüzden, 2010 yılında mal ve hizmet ihracat artışının, geçmiş dönem performansının oldukça altında kalarak, yüzde 4,1 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Ticaret ortaklarındaki talep artışı ile karşılaştırıldığında Türkiye’de yurtiçi talep 2010 yılında çok yüksek oranda artmıştır. İç talepteki bu yüksek artışın yanında, TL’nin görece değerlenmesi sonucunda 2010 yılında ithalat talebi artmış bulunmaktadır. Bu nedenle mal ve hizmet ithalatının 2010 yılında yüzde 13,1 oranında artış göstereceği öngörülmektedir.

Tablo 2.8: Büyümenin Talep Bileşenleri

(1998 Fiyatlarıyla Yüzde Artış)

	2009	Tahmin			
		2010	2011	2012	2013
Toplam Tüketim Harcamaları	-1,0	4,6	4,4	4,1	4,4
Özel Kesim	-2,2	4,1	4,2	4,4	4,4
Kamu Kesimi	7,8	7,6	5,6	2,1	4,1
Toplam Yatırım Harcamaları	-28,0	29,6	9,4	10,1	10,0
Sabit Sermaye Yatırımları	-19,1	21,7	6,2	9,1	9,9
Özel Kesim	-22,3	20,0	10,0	10,8	11,6
Kamu Kesimi	-2,3	28,6	-8,9	0,7	1,0
Stok Değişimi (1)	-2,1	1,0	0,6	0,2	0,0
Mal ve Hizmet İhracatı	-5,2	4,1	4,7	7,4	8,4
Mal ve Hizmet İthalatı	-14,3	13,1	8,2	8,8	8,7
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	-4,7	6,8	4,5	5,0	5,5
Yurtiçi Talep	-7,2	9,1	5,4	5,4	5,7
Yurtiçi Nihai Talep	-5,1	7,9	4,8	5,2	5,6

Kaynak: Gerçekleşme TÜİK, tahmin DPT.

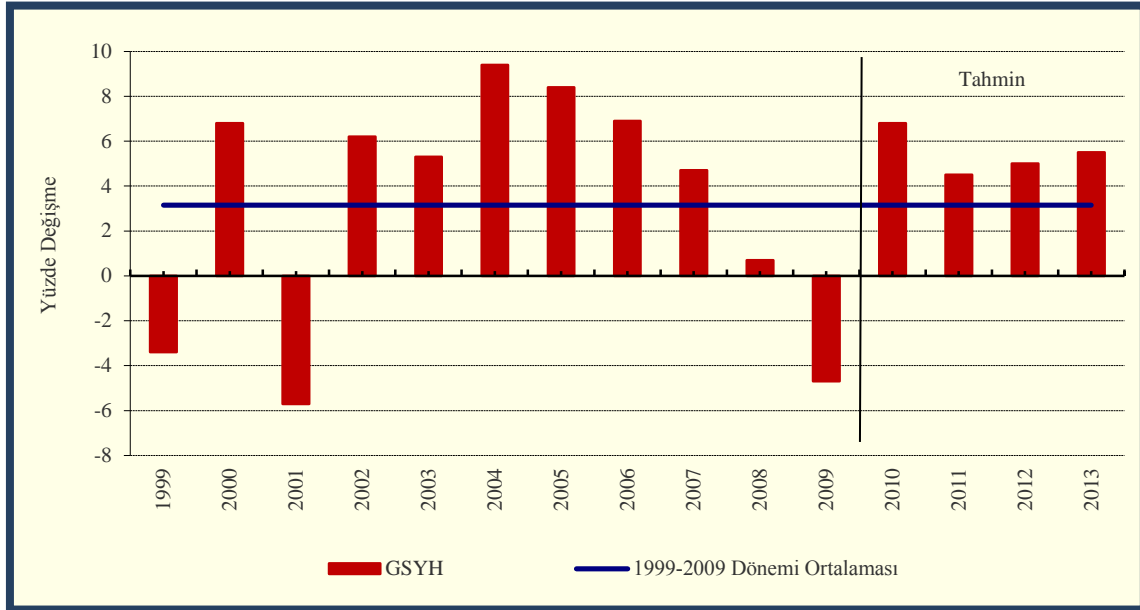
(1) GSYH büyümesine katkı olarak verilmiştir.

Böylece, 2010 yılında yurtiçi nihai talebin büyümeye katkısının 8,1 puan, stok değişiminin büyümeye katkısının 1 puan ve net ihracatın büyümeye katkısının ise -2,3 puan olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Türkiye ekonomisinde 2010 yılında yaşanan toparlanmanın ardından, dünya ekonomisinde beklenen toparlanma sürecinin katkısıyla, 2011 yılında yüzde 4,5 olması beklenen ekonomik büyümenin sonraki yıllarda tedrici bir artışla 2012 yılında yüzde 5 ve 2013 yılında yüzde 5,5 oranlarında gerçekleşeceği öngörülmektedir. Böylece 2011-2013 döneminde yıllık ortalama GSYH büyümesinin yüzde 5 olarak gerçekleşmesi hedeflenmektedir.

Özel kesim tüketim harcamalarındaki artışın, 2011 yılı ve sonrasında ekonomik büyümenin altında kalması beklenmektedir (Tablo 2.8). Özel kesim sabit sermaye yatırımlarının 2011 yılında yüzde 10, 2012 yılında yüzde 10,8 ve 2012 yılında ise yüzde 11,6 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Yatırımlarda beklenen artışın nedenleri arasında beklenen talep artışı, ertelenmiş yatırımlar ve düşük faiz oranları bulunmaktadır.

Şekil 2.9: GSYH Büyümesi

Kaynak: Gerçekleşme TÜİK, Tahmin DPT.

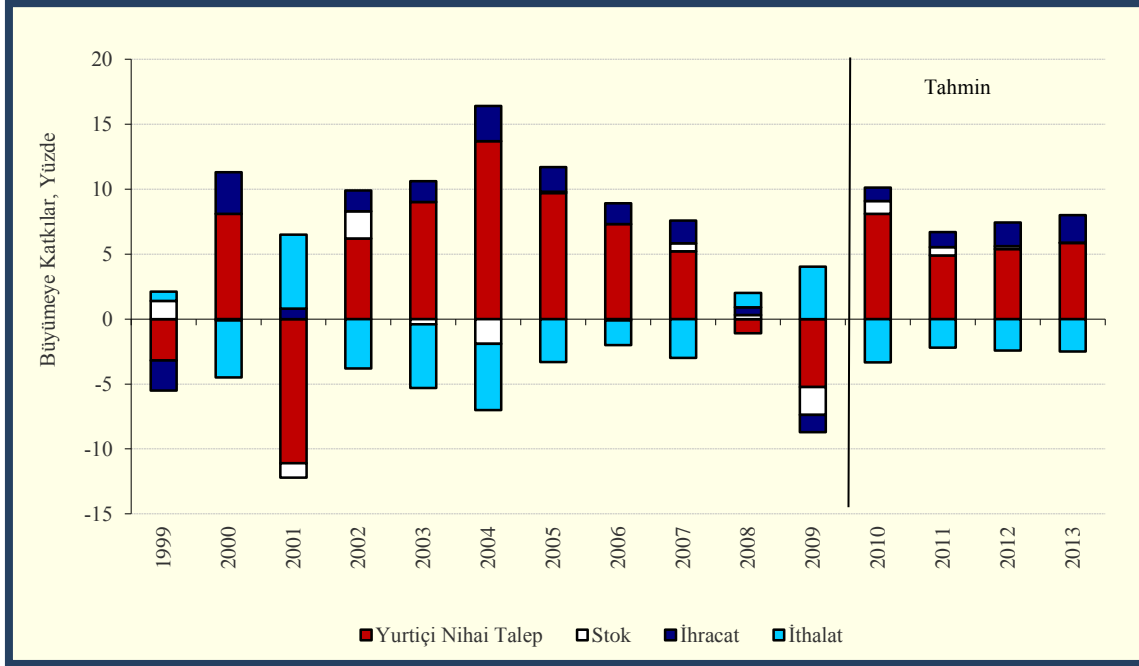
2011-2013 döneminde kamu tüketiminin ortalama yüzde 3,9 oranında artması beklenirken, kamu yatırımının ortalama yüzde 2,5 oranında daralması öngörülmektedir. Ancak 2010 yılında yaşanan yüksek oranlı artış sebebiyle, reel kamu yatırımları seviye olarak kriz öncesi döneme göre daha yüksek seyredecektir.

Dünya ekonomisinde toparlanmanın sürmesinin beklendiği KEP (2011-2013) döneminde, dış talepte yaşanacak artış ile mal ve hizmet ihracatının 2011 yılında yüzde 4,7 oranında artması beklenirken, küresel toparlanmanın belirginleşeceği 2012 ve 2013 yıllarında bu artışın sırasıyla yüzde 7,4 ve yüzde 8,4 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. İhracat artışının yanı sıra, iç talep canlanmasının da etkisiyle mal ve hizmet ithalatının 2011 yılında yüzde 8,2, 2012 yılında yüzde 8,8 ve 2013 yılında yüzde 8,7 oranında artacağı öngörülmektedir.

Büyümeye katkılar incelendiğinde, 2011-2013 döneminde büyümenin özel sektör kaynaklı olması beklenirken, net ihracatın büyümeye katkısının negatif olacağı öngörülmektedir (Şekil 2.10).

Şekil 2.10: GSYH Büyümesine Katkılar

2.2.1.2. Yatırım-Tasarruf Dengesi

2009 yılında derinleşen küresel kriz özel kesim yatırımlarını önemli ölçüde olumsuz etkilemiş ve özel sektör sabit sermaye yatırımlarının GSYH'ya payı söz konusu yılda, 2008 yılına göre 2,8 puan gerileyerek yüzde 13,2 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında kamu sabit sermaye yatırımlarının GSYH içindeki payı ise 0,2 puan düşüştü ve yüzde 3,7 oranında gerçekleşmiştir. Böylece toplam sabit sermaye yatırımlarının GSYH'ya oranı 2009 yılında yüzde 16,9 olmuştur (Tablo 2.9).

Kriz sürecinde bankacılık sektörünün güçlü yapısının da katkısıyla kredi hacminin genişlemesi ve faiz oranlarının tarihi düşük seviyelerine gelmesiyle birlikte 2010 yılının ilk üç çeyreğinde özel kesim sabit sermaye yatırımları yüksek oranda artmıştır. Yılın tamamında toplam sabit sermaye yatırımlarının GSYH içindeki payının yüzde 18,5'e yükselmesi beklenmektedir. Bu artışta kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının payının 2009 yılına göre 0,6 puan artması da rol oynamaktadır.

2010 yılında güçlü bir artış kaydeden sabit sermaye yatırımlarının 2011-2013 döneminde de artmaya devam etmesi ve bu çerçevede özel yatırımların GSYH'ya oranının dönem sonunda yüzde 16,6'ya ulaşması beklenmektedir. Diğer taraftan, KEP döneminde kamu sabit sermaye yatırımlarının GSYH içindeki payının ortalama yüzde 3,6 olması hedeflenmektedir. Bu çerçevede, toplam yatırımların GSYH içindeki payının dönem sonunda yüzde 20'ye ulaşması beklenmektedir.

2009 yılında küresel finansal kriz nedeniyle dış kaynak girişinin önemli ölçüde yavaşlaması sonucunda dış tasarrufun GSYH içindeki payı yüzde 2,3'e gerilemiştir. 2010 yılında ise canlanan ekonomiyle birlikte dış kaynak ihtiyacının artması ve kaynak kullanımında bir sorunla karşılaşılması sonucunda söz konusu yılda dış tasarrufların GSYH'ya oranının yüzde 5,4 olması beklenmektedir. 2011-2013 döneminde ise ekonomideki kademeli canlanmanın sonucu olarak dış finansman ihtiyacının GSYH'ya oranının yüzde 5,3 oranında kalması hedeflenmektedir.

2009 yılında gelirlerin önemli ölçüde azalmasının bir sonucu olarak yurtiçi tasarruflar önemli oranda düşmüş ve GSYH'ya oranı yüzde 12,6 olmuştur. 2010 yılında ise dış kaynak kullanımının artması sonucunda yurtiçi tasarrufların GSYH'ya oranının yüzde 11,9'a gerilediği tahmin edilmektedir. 2011-2013 döneminde yurtiçi tasarruflarda bir iyileşme öngörülmekte ve dönem sonunda yurtiçi tasarrufların GSYH'ya payının yüzde 14,8 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

Tablo 2.9: Yatırım-Tasarruf Dengesi

(GSYH'ya Oran, Yüzde)

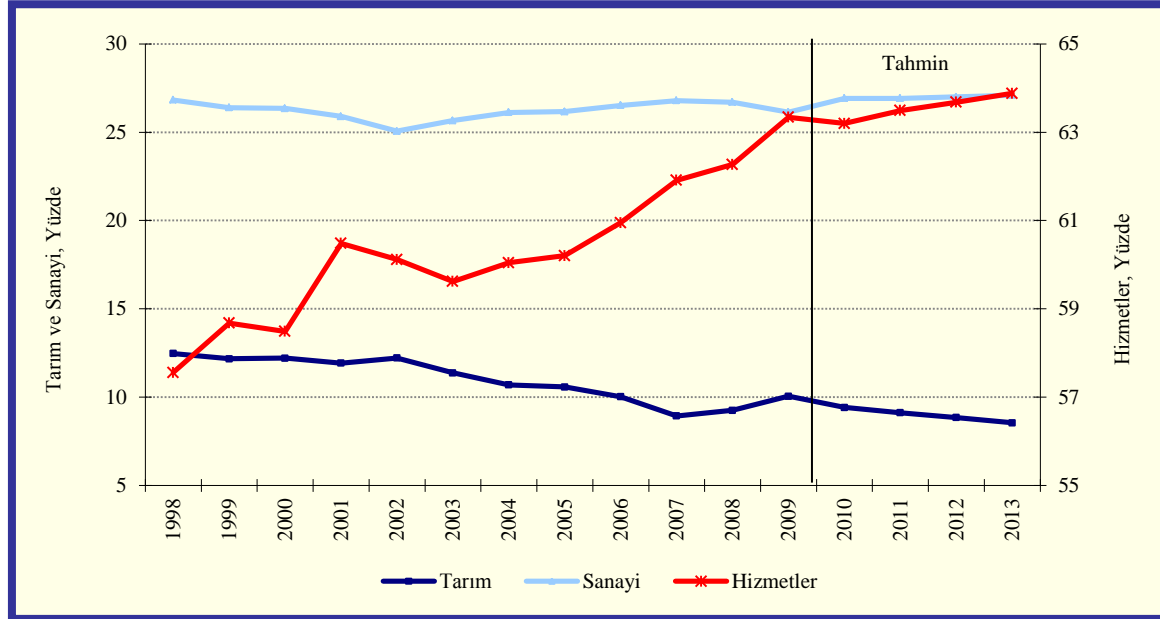
	2009	Tahmin			
		2010	2011	2012	2013
Toplam Yatırımlar	14,9	17,3	18,3	19,2	20,0
Sabit Sermaye Yat.	16,9	18,5	18,6	19,3	20,1
Kamu	3,7	4,3	3,8	3,6	3,5
Özel	13,2	14,1	14,9	15,7	16,6
Stok Değişmesi	-1,9	-1,1	-0,4	-0,1	-0,1
Toplam Tasarruflar	14,9	17,3	18,3	19,2	20,0
Yurtiçi Tasarruf	12,6	11,9	12,9	13,9	14,8
Dış Tasarruf	2,3	5,4	5,4	5,3	5,2

Not: TÜİK milli gelir serisi gerçekleştirmeleri kullanılmıştır.

2.2.1.3. Sektörel Büyüme

2009 yılında tarım sektöründe büyüme gözlenirken, sanayi ve hizmetler sektörlerinde ciddi daralmalar gözlenmiştir. Tarım sektörünün katma değeri 2009 yılında yüzde 3,5 oranında artarken, sektörün toplam hasıla içindeki payı, bir önceki yıla göre artış göstererek yüzde 10,1 seviyesine çıkmıştır. 2010 yılında tarım sektörünün katma değerinin artış göstermesi beklenmezken, sektörün GSYH içindeki payının yeniden yüzde 10'ların altına düşmesi beklenmektedir. 2011-2013 döneminde ise tarım sektörü katma değerinin ortalama yüzde 1,7 oranında artması ve dönem sonunda tarım sektörünün GSYH içindeki payının yüzde 8,6'ya gerilemesi beklenmektedir (Şekil 2.11).

Şekil 2.11: Üretimin Sektörel Kompozisyonu

Sanayi sektörü katma değeri 2009 yılı genelinde yüzde 6,7 oranında azalmıştır. Sanayi sektörünün kriz sonrası dönemde en hızlı toparlanma gösteren sektör olması ve sanayi katma değerinin 2010 yılında yüzde 10 oranında artması beklenmektedir. Nitekim, sanayi sektörü katma değeri 2010 yılının ilk 9 ayında yüzde 13,9 oranında artış göstermiştir. Bunun yanında, sanayi üretim endeksi Ekim ve Kasım aylarında bir önceki yılın aynı aylarına göre yüzde 9,9 ve yüzde 9,1 oranında artış kaydetmiştir. 2011-2013 döneminde ise, sanayi sektörü katma değerinin ortalama yüzde 5,2 oranında artması ve dönem sonunda GSYH içindeki payının yüzde 27,1 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir (Tablo 2.10).

Tablo 2.10: Sektörler İtibarıyla Katma Değer Gelişmeleri

(1998 Fiyatlarıyla, Yüzde)

	Gerçekleşme			Tahmin			
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Büyüme Oranları							
Tarım	-6,7	4,3	3,5	0,0	1,2	1,9	1,9
Sanayi	5,8	0,3	-6,7	10,0	4,5	5,3	5,9
Hizmetler	6,3	1,2	-3,1	6,6	5,0	5,3	5,8
GSYH	4,7	0,7	-4,7	6,8	4,5	5,0	5,5
GSYH İçindeki Paylar							
Tarım	8,9	9,3	10,1	9,4	9,1	8,9	8,6
Sanayi	26,8	26,7	26,1	26,9	26,9	27,0	27,1
Hizmetler	61,9	62,3	63,3	63,2	63,5	63,7	63,9
GSYH	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Not: Dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetleri ile vergi ve sübvansiyonlar nedeniyle, sektörler toplamı GSYH'ya eşit değildir.

Hizmetler sektörü katma değeri, 2009 yılında yüzde 3,1 oranında daralmıştır. Bu sektörün katma değerinin 2010 yılında yüzde 6,6 oranında artış göstermesi beklenmektedir. Nitekim, 2010 yılının ilk dokuz ayında sektördeki katma değer artışı yüzde 8,2 olarak gerçekleşmiştir. 2011-2013 döneminde ise sektörün katma değerinin yıllık ortalama yüzde 5,4 oranında büyümesi öngörülmektedir. Böylece, hizmetler sektörünün GSYH içindeki payının KEP dönemi sonunda yüzde 63,9 seviyesine ulaşması beklenmektedir.

2.2.1.4. Büyümenin Kaynakları

2008 yılındaki belirgin yavaşlamanın ardından 2009 yılında Türkiye ekonomisi yüzde 4,7 oranında daralmıştır. Büyümenin kaynakları incelendiğinde, 2009 yılında sermaye stoku artışında ciddi bir azalma olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, 2008 yılında yüzde 5,4 oranında artan sermaye stoku 2009 yılında ancak yüzde 3,3 oranında artmıştır. Bununla beraber kapasite kullanım oranlarının kriz nedeniyle çok düşük seviyelere gerilemesi nedeniyle kapasite kullanımı ile düzeltilmiş sermaye stoku yüzde 11,6 oranında azalmıştır (Tablo 2.11).

İstihdam ise 2009 yılında yaşanan ekonomik daralmaya rağmen yüzde 0,4 oranında artış göstermiştir. Toplam faktör verimliliği (TFV) 2009 yılında yüzde 0,2 artarak ekonomik daralmanın hızını azaltan bir unsur olmuştur. Dolayısıyla, 2009 yılındaki yüksek oranlı ekonomik daralmanın en önemli kaynağı olarak sermaye birikimi öne çıkmıştır.

2010 yılı Türkiye ekonomisinde hızlı bir toparlanma sürecinin yaşandığı bir yıl olmuştur. Sabit sermaye yatırımlarındaki ciddi artışlar ekonomik toparlanmanın en önemli kaynağını oluşturmaktadır. Bu çerçevede, 2010 yılında sermaye stoku artışının hızlanarak yüzde 4,6'ya ulaşacağı tahmin edilmekte ve böylelikle ekonomik aktivitenin 2010 yılında yüzde 6,8 oranında artması öngörülmektedir. Ekonomik toparlanmayla birlikte 2010 yılında önemli bir istihdam artışı kaydedilmiştir. İlk dokuz aylık gerçeklemler ışığında 2010 yılında istihdam artışı yüzde 5,6 olarak tahmin edilmektedir. Dolayısıyla, büyümenin yüksek oranlı istihdam ve sermaye stoku artışlarından kaynaklanması nedeniyle TFV'nin 2010 yılında yüzde 1,1 oranında azalacağı öngörülmektedir.

2011-2013 döneminde Türkiye ekonomisinin potansiyel büyüme patikasına doğru yönelerek yıllık ortalama yüzde 5 oranında büyümesi beklenmektedir. Sermaye stokunun bu dönemde yıllık ortalama yüzde 5 oranında artarak büyümeyi desteklemesi beklenmektedir. Ekonomik daralma döneminde özellikle tarım dışı sektörde istihdam kaybının beklenilenden az olması ve 2010 yılında gözlenen ciddi istihdam artışları nedeniyle 2011 yılında istihdam artışının sınırlı kalacağı tahmin edilmektedir. 2012 ve 2013 yıllarında ise istihdamın sırasıyla yüzde 2,2 ve yüzde 2 oranında artması beklenmektedir. Öte yandan, 2011-2013 döneminde TFV artışının ortalama yüzde 0,3 oranında sınırlı kalacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 2.11: Üretim Faktörleri Artışları

(Yüzde)

Dönem	Hasıla Artışı	Sermaye Stoku Artışı	Sermaye Stoku Artışı *	İstihdam Artışı	TFV Artışı
2006	6,9	7,1	7,9	1,8	0,8
2007	4,7	6,7	7,8	1,5	0,1
2008	0,9	5,4	1,5	2,2	-0,4
2009	-4,7	3,3	-11,6	0,4	0,2
2010	6,8	4,6	15,8	5,6	-1,1
2011	4,5	4,7	7,7	1,0	0,1
2012	5,0	5,0	6,8	2,2	0,3
2013	5,5	5,4	6,6	2,0	0,4
2011-2013	5,0	5,0	7,0	1,7	0,3

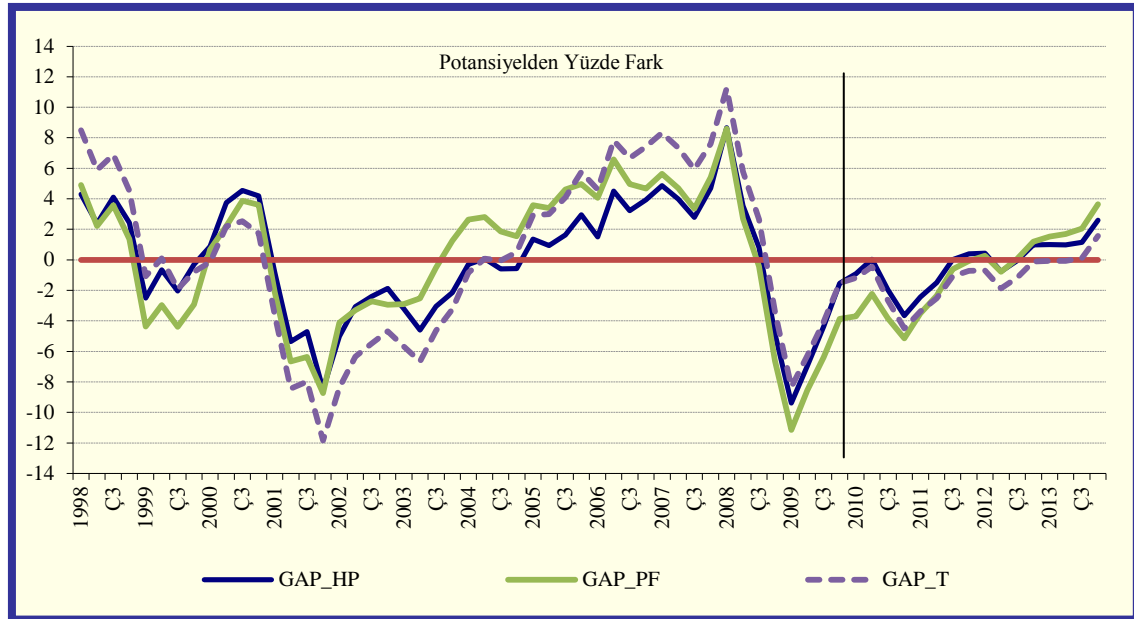
* Kapasite kullanımı ile düzeltilmiş sermaye stoku artışıdır.

Ekonomik daralma nedeniyle yüksek oranlı düşüş gözlenen kapasite kullanım oranlarının kriz öncesi seviyesine, KEP (2011-2013) dönemi sonuna doğru ulaşacağı tahmin edilmektedir. Kapasite kullanım oranlarının kriz öncesi seviyesine ulaştıktan sonra TFV artışlarının hızlanması beklenmektedir. Dolayısıyla, bu dönemde büyümenin sermaye stoku ve istihdam artışı ile sağlanması beklenmektedir.

2.2.1.5. Potansiyel Hasıla

Alternatif yöntemler kullanılarak elde edilen hasıla açığı tahminlerine göre, 2002 yılından itibaren yüksek bir büyüme performansı sergileyen Türkiye ekonomisi, 2005 yılından itibaren potansiyel hasılanın üzerinde bir üretim düzeyi gerçekleştirmiştir. Hasıla açığı, 2008 yılının ilk çeyreğinde en üst noktasına ulaşmış, buradan itibaren ise iş çevriminin aşağı yönlü evresine geçilmiştir. 2008 yılında ekonominin hızla soğumasına bağlı olarak yılın son çeyreğinde üretim düzeyi potansiyelin altına gerilemiş ve 2009 yılının ilk çeyreğinde çevrimin dip noktasına ulaşılmıştır. Bu noktadan itibaren yukarı yönlü hızlı bir hareket başlamış, kullanılan üç farklı hasıla açığından ikisine göre 2010 yılının ikinci çeyreğinde ekonomideki hasıla açığı ortadan kalkmıştır. 2010 yılının üçüncü çeyreğine ait verilerde ise ekonomik büyümedeki yavaşlamanın etkisiyle ekonominin yeniden potansiyelin altına gerilediği görülmektedir.

Şekil 2.12: Hasıla Açığı

GAP_HP : Hodrick-Prescott metoduyla elde edilen hasıla açığı

GAP_PF : Üretim fonksiyonu ve değişken NAIRU varsayımıyla elde edilen hasıla açığı

GAP_T : Doğrusal metoduyla elde edilen hasıla açığı

Mevcut makroekonomik öngörüler çerçevesinde, 2010 yılının son çeyreğinde hasıla açığının artmaya devam etmesi ve 2011 yılının ilk çeyreğinden itibaren ise hasıla açığının daha istikrarlı bir şekilde kapanması beklenmektedir. 2010 yılında gerçekleşen toparlanmanın bir önceki KEP tahminlerinden daha hızlı gerçekleşmesi sonucunda, ekonominin bir yıl önceki tahminlere göre daha erken bir tarihte potansiyel düzeyine ulaşacağı öngörülmektedir. Mevcut beklentiler çerçevesinde, ekonomik aktivitenin 2012 yılında potansiyel üretim düzeyine ulaşması beklenmektedir. 2013 yılında ekonomide çok sınırlı bir ısınmanın başlaması olası görünmektedir. Farklı yöntemlerle elde edilen hasıla açığı tahminleri benzer eğilimler sergilemektedir.

Şekil 2.12’de doğrusal metot, Hodrick-Prescott metodu ve üretim fonksiyonu metodu olmak üzere üç farklı yöntemle hesaplanan hasıla açığı serileri sunulmaktadır.

Mevcut hasıla açığı tahminleri çerçevesinde, 2009 KEP döneminde talep kaynaklı önemli bir enflasyonist baskı hissedilmeyeceği, 2012 yılına kadar talep gelişmelerinin dezenflasyon sürecine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.2.1.6. İşgücü Piyasası

2009 yılında ekonomik krizin işgücü piyasası üzerindeki etkileri oldukça şiddetli bir biçimde hissedilmiş ve işsizlik oranında bir önceki yıla göre 3 puanlık bir artış meydana gelmiştir. Bir yandan, krizin yarattığı belirsizlik ve hanehalklarının yaşadığı gelir kayıplarına bağlı olarak işgücüne katılma oranında hızlı bir artış meydana gelmiş, diğer yandan da tarımsal istihdama geri dönüşler gözlenmiştir. Sanayi sektöründe istihdamın hızla daralmasına rağmen hizmetler ve tarım sektörünün istihdam kayıplarını telafi etmesi sonucunda, 2009 yılında toplam istihdam yüzde 0,4 oranında artmıştır. Ancak, istihdamın sektörel yapısında daha nitelikli işlerden daha niteliksiz işlere doğru bir kayma yaşanmıştır.

2010 yılında istihdamda hızlı bir toparlanma dikkati çekmektedir. 2010 yılının ilk üç çeyreğinde tarım dışı istihdam yaklaşık yüzde 5,7 oranında artmıştır. Tarım istihdamında krizle birlikte başlayan artış eğilimi 2010 yılında da devam etmiş ve 2010 yılının ilk üç çeyreğinde tarım istihdamı yüzde 9,5 oranında artış göstermiştir. Bu süreçte, işgücüne katılma oranı da artmaya devam etmiştir.

2010 yılının genelinde tarım dışı istihdamın yüzde 5,1 oranında artması, tarım istihdamının yüzde 6,9 oranında artması beklenmektedir. Böylece, toplam istihdamın 2010 yılında yüzde 5,6 oranında artacağı ve işsizlik oranının yüzde 12,2 seviyesine gerileyeceği öngörülmektedir (Tablo 2.12).

Tablo 2.12: İşgücü Piyasasında Gelişmeler

	Gerçekleşme		Tahmin			
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Çalışma Çağı Nüfusu (Bin Kişi)	50.772	51.686	52.542	53.386	54.193	54.985
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	46,9	47,9	48,7	48,3	48,4	48,5
İşgücü (Bin Kişi)	23.805	24.748	25.571	25.778	26.257	26.680
İstihdam	21.194	21.277	22.462	22.689	23.177	23.650
Tarım	5.016	5.254	5.616	5.533	5.444	5.346
Tarım Dışı	16.178	16.023	16.846	17.156	17.733	18.304
İşsiz	2.611	3.471	3.109	3.089	3.080	3.030
İstihdam Artışı (Yüzde)	2,2	0,4	5,6	1,0	2,2	2,0
Tarım	3,1	4,7	6,9	-1,5	-1,6	-1,8
Tarım Dışı	1,9	-1,0	5,1	1,8	3,4	3,2
İstihdam Oranı (Yüzde)	41,7	41,2	42,8	42,5	42,8	43,0
İşsizlik Oranı (Yüzde)	11,0	14,0	12,2	12,0	11,7	11,4

2011-2013 döneminde sektörlerin olağan eğilimlerine dönmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, 2011 yılından itibaren tarım istihdamının yeniden gerilemeye başlayacağı öngörülmektedir. Tarım dışı sektörlerde ise ekonomik büyüme ve verimlilik artışlarıyla uyumlu bir

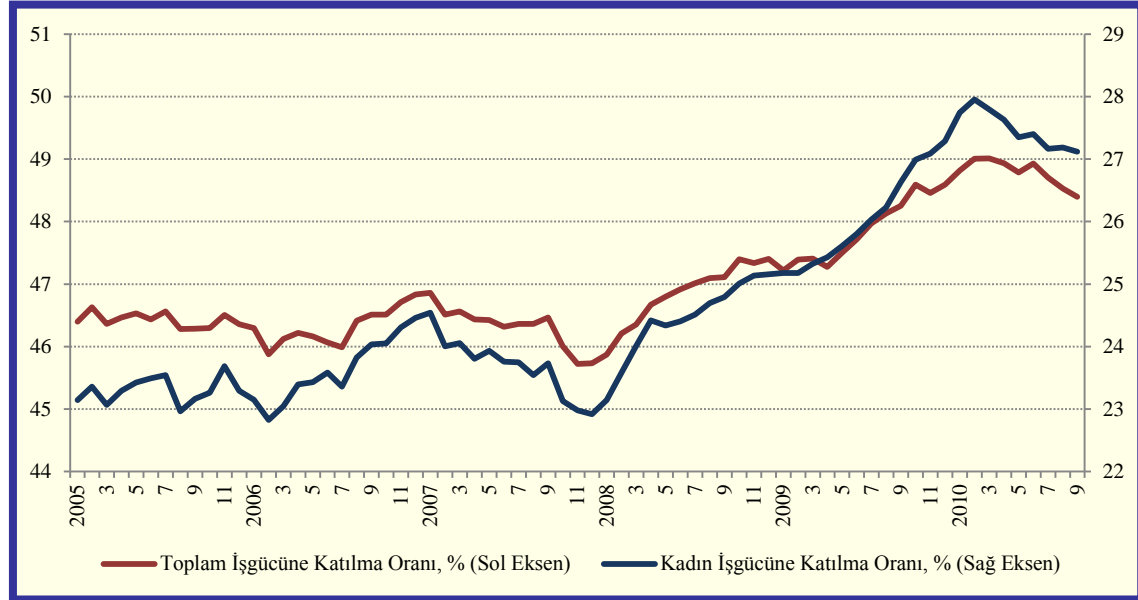
istihdam artışı sağlanması beklenmektedir. Bu çerçevede, 2011-2013 yıllarında tarım dışı sektörlerde istihdamın yıllık ortalama yüzde 2,8 civarında artması beklenmektedir. Böylece 2013 yılında istihdamın, 2009 yılına göre yaklaşık 2,4 milyon kişi artacağı tahmin edilmektedir.

Küresel krizin etkilerinin hissedilmeye başladığı 2008 yılının ilk aylarından itibaren artmaya başlayan işgücüne katılma oranı 2010 yılının ilk aylarına kadar artış eğilimini sürdürmüştür. Bu süre boyunca, işgücüne katılma oranını yukarı çeken faktörlerden biri kadınların işgücüne katılımlarının artması olmuştur.

Her ne kadar 2010 yılına ait son veriler, mevsimsel düzeltilmiş bazda işgücüne katılma oranındaki artışın bir miktar gerilemeye başladığına işaret etse de, gerilemenin kriz sürecinde gözlenen artışa simetrik olmayacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede, uzun yıllardır gerileyen işgücüne katılma oranının yaklaşık olarak ulaştığı seviyelerde tutunabileceği tahmin edilmektedir.

Bütün bu beklentiler sonucunda işsizlik oranı 2011, 2012 ve 2013 yılları için sırasıyla yüzde 12, yüzde 11,7 ve yüzde 11,4 olarak tahmin edilmektedir.

Şekil 2.13. Mevsimsel Düzeltilmiş İşgücüne Katılma Oranı

Kaynak: TÜİK

2.2.2. Enflasyon, Para ve Kur Politikaları

KEP (2011-2013) döneminde de, fiyat istikrarının sağlanması temel amacıyla tutarlı olarak, enflasyon hedeflemesi rejimi uygulamasına devam edilecektir. Enflasyon oranının nihai olarak Maastricht kriterlerine uygun seviyelere düşürülmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede, yıl sonu enflasyon hedefi 2011 ve 2012 yılları için sırasıyla yüzde 5,5 ve yüzde 5 olarak belirlenmiştir. 2013 yıl sonu hedefi ise 21 Aralık 2010 tarihinde yayımlanan “2011 Yılında Para ve Kur Politikası” başlıklı politika metni ile yüzde 5 olarak kamuoyuna ilan edilmiştir.

Bu kapsamda, ekonomideki yapısal dönüşüm, gelişmiş ülkelere yakınsama süreci ve yüksek enflasyon döneminden kalma fiyatlamaya davranışları göz önüne alınarak, fiyat istikrarına doğru kademeli olarak ilerlenmesini sağlayacak bir hedef patikası öngörülmektedir. Temel politika aracı olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranının fiyat istikrarını sağlama amacına yönelik olarak kullanılması sürdürülecektir. Bununla birlikte, para politikasının etkinliğini artırmak ve makro finansal riskleri sınırlamak amacıyla, zorunlu karşılıklar ve likidite yönetimi gibi ek politika araçları da aktif olarak kullanılmaya devam edecektir.

Merkez Bankası'nın temel iletişim aracı olan ve en son 2010 yılı Ekim ayı sonunda yayımlanan Enflasyon Raporu'nda yer alan tahminlere göre, 2010 yılının kalan döneminde çıkış

stratejisinde öngörülen tedbirlerin tamamlandığı, politika faizlerinin ise bir süre daha mevcut düzeylerde tutularak 2011 yılının son çeyreğinden itibaren sınırlı artışlar gösterdikten sonra tahmin ufku (üç yıl) boyunca tek haneli düzeylerde kaldığı varsayımı altında; enflasyonun, yüzde 70 olasılıkla, 2011 yılı sonunda orta noktası yüzde 5,4 olmak üzere yüzde 3,9 ile 6,9 aralığında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Enflasyonun 2012 yıl sonunda ise yüzde 5,1 düzeyine düşeceği öngörülmektedir.

Tahminlerin arka planında, iç talebin bir önceki döneme kıyasla daha güçlü seyrettiği, dış talepteki zayıf seyrin yurt içi iktisadi faaliyeti sınırlamaya devam ettiği, bu çerçevede toplam talep koşullarının enflasyona düşüş yönünde verdiği katkının azalarak da olsa sürdüğü; tahmin ufku süresince ithalat fiyatlarının kademeli artışlar göstereceği; gıda enflasyonunun, 2011 ve 2012 yılları için yüzde 7 olarak gerçekleşeceği varsayımları bulunmaktadır. Buna ek olarak, maliye politikası için 2011 yılından itibaren ise faiz dışı harcamaların milli gelire oranının kademeli olarak gerileyeceği ve vergi ayarlamalarının enflasyon hedefleri ve otomatik fiyatlama mekanizmaları ile uyumlu olacağı bir görünüm esas alınmıştır. Güncellenen varsayımlar ile bu varsayımları temel alarak oluşturulacak olan enflasyon tahminleri 25 Ocak 2011 tarihinde yayımlanacak olan Enflasyon Raporu'nda açıklanacaktır.

Dalgalı döviz kuru rejimi, mevcut çerçevesi korunmak suretiyle, 2011 yılında da sürdürülecektir. Döviz likidite koşullarında olağanüstü farklılaşmalar görülmedikçe, Merkez Bankası açıklanan program çerçevesinde esnek döviz alım ihale yöntemi aracılığıyla döviz rezervi biriktirmeye devam edecektir. Ancak, öngörülenin dışında gelişmeler olması durumunda, Merkez Bankası geçmişte olduğu gibi önümüzdeki dönemde de döviz piyasasının sağlıklı çalışması ve döviz likiditesinin desteklenmesi amacıyla, gerekli önlemleri almaya devam edecektir. Bu çerçevede, döviz piyasasında derinliğin kaybolmasına bağlı olarak sağlıksız fiyat oluşumları gözlemlendiğinde dalgalı döviz kuru rejimi ile çelişmeyecek şekilde döviz satım ihaleleri düzenlenebilecek, ayrıca spekülatif davranışlar sonucunda kurlarda sağlıksız fiyat oluşumları gözlenmesi durumunda ise piyasaya alım ya da satım yönünde doğrudan müdahale edilebilecektir.

Merkez Bankası, fiyat istikrarını sağlama ve sürdürme temel amacı doğrultusunda şimdiye kadar olduğu gibi 2011 yılında da, makroekonomik riskleri ve finansal istikrarı gözetmeye devam edecek, bu amaçla para politikası ve likidite yönetiminin etkinleştirilmesine yönelik uygulamalarını sürdürecektir. Merkez Bankası, ortaya çıkacak ihtiyaçlara göre, gelecek dönemde de likidite yönetimi stratejisinde değişikliklere gidebilecek, gerek temel para politikası aracı olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranının etkinliğini desteklemek gerekse finansal istikrara ilişkin riskleri sınırlamak amacıyla Merkez Bankası borçlanma ve borç verme faiz oranları koridoru ile zorunlu karşılık uygulaması gibi diğer araçları da aktif olarak kullanabilecektir.

2.2.3. Ödemeler Dengesi

2.2.3.1. Cari İşlemler Hesabı

2009 yılında küresel krizin yavaşlatıcı etkileriyle 14,3 milyar dolara gerileyen cari işlemler açığı, 2010 yılının Ocak-Kasım döneminde 41,6 milyar dolar düzeyine yükselmiştir.

OVP'de Ocak-Ağustos gerçekleştirmeleri ile yapılan tahminler sonucunda 2010 yılı ihracatının 111,7 milyar dolar olacağı öngörülmüştür¹¹. 2011-2013 döneminde ana ticaret ortağımız olan Avrupa ekonomisinde büyümenin yavaş seyretmesi Türkiye'nin ihracat performansını olumsuz etkileyecektir. Ticaret ortaklarının ekonomik performansında beklenen söz konusu yavaş seyrin de etkisiyle, 2002-2009 döneminde yıllık ortalama olarak yüzde 9,3 olarak gerçekleşen reel ihracat artışının, 2011-2013 döneminde yıllık ortalama yüzde 8 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu çerçevede nominal ihracatın 2011 yılında 127 milyar dolar, 2012 yılında 143,5 milyar dolar, 2013 yılı sonunda ise 160 milyar dolar seviyesine ulaşması beklenmektedir (Tablo 2.13).

2009 yılında ithalat 140,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılının son aylarında artmaya başlayan ithalat ekonomik canlanmanın sürmesi ile 2010 yılında da artmaya devam etmiştir. 2010 yılı Ocak-Kasım döneminde 164,9 milyar dolar olarak gerçekleşen ithalatın yıl

¹¹ Türkiye İhracatçılar Meclisi kayıtlarına göre 2010 yılında toplam ihracat 113,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

sonunda 177,5 milyar dolar olan OVP tahminini aşması beklenmektedir. Türkiye'nin cari açığında orta vadeli dönemde de enerji faturası önemli bir yer tutmaya devam edecektir. Bu çerçevede ithalatın artmaya devam edeceği ve ithalatın 2011 yılında 199,5 milyar dolar, 2012 yılında 222,5 milyar dolar ve 2013 yılında 245 milyar dolar seviyelerine ulaşacağı öngörülmektedir.

2010 yılında ülkemizi ziyaret eden turist sayısında artış sağlanmıştır. Bu eğilimin önümüzdeki dönemde de devam etmesi ve turizm gelirlerinin 2011-2013 döneminde istikrarlı bir biçimde artarak 2013 yılında 28 milyar dolara ulaşması beklenmektedir.

Bu çerçevede, dış ticaret açığına paralel olarak Ocak-Kasım döneminde 41,6 milyar dolara ulaşan cari işlemler açığının 2010 yılında 39,3 milyar dolar olan OVP tahmininin üzerinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2011-2013 döneminde, kriz döneminde bozulan bütçe dengesinin tekrar faiz dışı fazla verir hale gelmesi ve mali disiplinin sağlanması, reel döviz kurunun seviyesini koruması ve böylelikle cari işlemler açığının milli gelire oran olarak istikrarlı ve sürdürülebilir bir seyir izlemesi hedeflenmektedir. Cari açığın GSYH'ya oran olarak 2011, 2012 ve 2013 yıllarında sırasıyla yüzde 5,4, yüzde 5,3 ve yüzde 5,2 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2.2.3.2. Sermaye ve Finans Hesabı

Küresel kriz nedeniyle 2008 yılında ve 2009 yılının ilk yarısında daralan küresel sermaye hareketleri, 2009 yılının ikinci yarısı ve 2010 yılının ilk yarısında artış kaydetmiştir. Bu artışla birlikte Türkiye ekonomisine dış kaynak girişi de belirgin biçimde artmıştır. 2009 yılının ikinci yarısındaki artışa rağmen yılın tamamında 9,9 milyar dolar olarak gerçekleşen rezerv hariç sermaye hesabı dengesinin 2010 yılı sonunda 46,2 milyar dolar ile tarihsel olarak en yüksek değerine ulaşması beklenmektedir.

2010 yılının ikinci yarısında gelişmiş ülke ekonomilerinde gözlenen yavaşlama, küresel ekonomik beklentileri ve sermaye akımlarını olumsuz etkilemiş, Türkiye ekonomisine sermaye girişi yavaşlamıştır. Sermaye hareketlerinde bu dönemde yaşanan yavaşlamanın 2011 yılında da devam etmesi ile gelişmekte olan ekonomilere kaynak girişinin 2010 yılının altında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu kapsamda 2011 yılında Türkiye ekonomisine sermaye girişinin, 2010 yılına göre bir miktar azalarak 44,2 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

2011 yılının ikinci yarısında küresel ekonomik büyümenin hızlanması ile 2012 ve 2013 yıllarında gelişmekte olan ekonomilere sermaye akışının tekrar hızlanması beklenmektedir. Böylelikle rezerv hariç sermaye hesabı dengesinin 2012 yılında 48 milyar dolar, 2013 yılında 51,2 milyar dolar düzeylerinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

Yıl içi gelişmeler gözönüne alındığında net doğrudan yatırımların, 2010 yılında 7,1 milyar dolar olan OVP tahmininin bir miktar altında kalacağı öngörülmektedir. Doğrudan yatırımların, küresel ekonominin toparlanmasıyla birlikte 2011 yılından itibaren artmaya başlayacağı, ancak orta vadede kriz öncesi düzeylere ulaşamayacağı tahmin edilmektedir. Bu çerçevede, 2011, 2012 ve 2013 yıllarında net doğrudan yatırımların sırasıyla 9,4 milyar dolar, 10,3 milyar dolar ve 11,9 milyar dolara ulaşması beklenmektedir.

Gelişmiş ekonomilerde canlanma dalgalı bir seyir izlerken, 2010 yılı boyunca yüksek büyüme performansı kaydeden Türkiye ekonomisinin uluslararası görünümü iyileşmeye devam etmiştir. Bu gelişmeler portföy yatırımlarında ciddi bir artış yaşanmasına yol açmış, 2009 yılında 196 milyon dolar olarak gerçekleşen portföy yatırımları 2010 yılında beklentileri aşarak Ocak-Kasım döneminde 16,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve 14,7 milyar dolar olan OVP tahmininin üzerine çıkmıştır.

2009 yılında 3 milyar dolara gerileyen diğer yatırımların 2010 yılı sonunda 24,4 milyar dolar olan OVP tahmininin üzerinde gerçekleşeceği görülmektedir. Yurtdışı kredi kullanımındaki ve banka mevduatlarındaki artış ile birlikte diğer yatırımlar ödemeler dengesindeki en yüksek kaynak girişinin gerçekleştiği kalem olmuştur. Ekonomik canlanmanın ve ekonominin uluslararası itibarının artmaya devam etmesi ile birlikte diğer yatırımların önümüzdeki dönemde en büyük finansman kalemi olmaya devam edeceği tahmin edilmektedir. Bu kapsamda, diğer yatırımların 2011 yılında 27,6 milyar dolar, 2012 yılında 31,1 milyar dolar ve 2013 yılında ise 32,6 milyar dolara yükseleceği öngörülmektedir.

Tablo 2.13: Ödemeler Dengesi Tahminleri

(Milyar Dolar)

	Gerçekleşme			Tahmin			
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Cari İşlemler Hesabı	-38,3	-41,9	-14,3	-39,3	-42,2	-45,1	-47,8
Dış Ticaret Dengesi	-46,8	-53,0	-24,9	-49,5	-54,4	-59,1	-64,8
Toplam Mal İhracatı	115,4	140,8	109,6	120,5	135,2	153,1	169,9
İhracat (fob)	107,3	132,0	102,1	111,7	127,0	143,5	160,0
Toplam Mal İthalatı	-162,2	-193,8	-134,5	-170,0	-189,6	-212,2	-234,8
İthalat (cif)	-170,1	-202,0	-140,9	-177,5	-199,5	-222,5	-245,0
Hizmetler Dengesi	13,3	17,1	16,4	15,9	16,9	18,5	21,8
Gelir	28,9	34,8	33,2	35,3	39,5	42,1	45,9
Turizm	18,5	22,0	21,3	22,5	23,8	25,5	28,0
Gider	-15,6	-17,7	-16,7	-19,4	-22,5	-23,6	-24,1
Gelir Dengesi	-7,1	-8,2	-8,1	-7,2	-7,2	-7,2	-7,7
Cari Transferler	2,2	2,1	2,3	1,5	2,5	2,7	3,0
İşçi Gelirleri	1,2	1,4	0,9	1,0	1,1	1,3	1,4
Sermaye ve Finans Hesabı	36,7	36,3	9,7	38,1	42,2	45,1	47,8
Finans Hesabı (Rezerv Hariç)	44,7	35,2	9,9	46,2	44,2	48,0	51,2
Doğrudan Yatırımlar	19,9	15,7	6,7	7,1	9,4	10,3	11,9
Yurtiçinde Doğrudan Yatırımlar	22,0	18,3	8,3	8,5	11,0	12,1	13,8
Yurtdışında Doğrudan Yatırımlar	-2,1	-2,5	-1,6	-1,4	-1,6	-1,8	-1,9
Portföy Yatırımları	0,7	-5,0	0,2	14,7	7,3	6,6	6,7
Varlıklar	-2,1	-1,3	-2,7	-0,7	-1,2	-1,5	-1,9
Yükümlülükler	2,8	-3,8	2,9	15,5	8,5	8,0	8,5
Diğer Yatırımlar	24,1	24,6	3,0	24,4	27,6	31,1	32,6
Varlıklar	-4,9	-10,9	10,5	9,0	9,1	3,4	0,4
Yükümlülükler	28,9	35,5	-7,5	15,5	18,5	27,8	32,3
Rezerv Varlıklar	-8,0	1,1	-0,1	-8,1	-2,1	-2,9	-3,4
Net Hata ve Noksan	1,6	5,6	4,5	1,2	0,0	0,0	0,0

Kaynak: Gerçekleşme TCMB, tahmin DPT.

2.2.4. Öngörülerin Gerçekleşmesinde Ortaya Çıkabilecek Temel Riskler

Dünya ekonomisinde canlanma düşük seyretmekle birlikte, büyük ölçüde beklentilerle uyumlu olarak devam etmektedir. Bununla birlikte, gerek ulusal gerekse küresel düzeyde çeşitli risklerin varlığını koruduğu da görülmektedir. Bu çerçevede, küresel ekonomideki olağan dışı gelişmelerin ekonomik performans üzerinde olumlu ya da olumsuz yönde önemli etkiler yaratması muhtemeldir. Bu durum makroekonomik görünüm açısından iç ve dış kaynaklı olmak üzere bazı riskler oluşturabilecektir. Bu riskler şöyle sıralanabilir:

- Özellikle bazı gelişmiş ülkelerde, mali sürdürülebilirlik endişelerini ortadan kaldıracak orta vadeli planlar henüz tam anlamıyla ortaya konulamamıştır. Bütçe açıkları ve borç yükünün sağlıklı bir mali plan çerçevesinde sürdürülememesi durumunda, finansal piyasalar olumsuz yönde etkilenebilecek, küresel düzeyde belirsizlik ve endişeler artabilecektir, bu durum dış talebin ve büyüme oranlarının düşük seyretmesine yol açabilecektir.
- Türkiye ekonomisi enerji konusunda dışa bağımlı bir yapıdadır. Dünya emtia ve petrol fiyatlarında beklentilerin üzerinde bir artış olması, cari açık ve enflasyon üzerinde olumsuz etki yaratabilecektir.
- Avrupa ve ABD ekonomilerinde son alınan ek parasal genişleme önlemlerinin kısa vadeli sermaye girişlerini de artırması muhtemeldir. Bu durumun, iç ve dış talebin

büyüme hızlarındaki ayrışmayı ve hızlı kredi genişlemesini besleyerek cari işlemler açığı üzerinde olumsuz etki yaratma ihtimali bulunmaktadır.

- ABD tarafından son açıklanan mali tedbirlerin etkisiyle doların diğer para birimleri karşısında değer kaybetmesi, döviz kurlarına ilişkin belirsizlikleri artıracaktır.
- Gelişmiş ekonomilerde para politikası faiz oranlarının sıfır düzeyine yaklaşmış olması ve buna rağmen ekonomilerin büyüme performanslarının zayıf kalması politika yapıcılar açısından manevra alanının daraldığını göstermektedir.
- Son dönemde; enflasyon sorununu çözen, mali yapısını düzelteren, sağlam bankacılık sektörüne sahip ve dolayısıyla kırılganlıklarını azaltmış olan Türkiye ekonomisi yatırım yapılabilir ülke konumuna gelmesiyle birlikte ekonomik performansını daha da arttırabilecektir.

3. KAMU MALİYESİ

2009 yılında derinleşen mali kriz, 2000'li yıllar boyunca uygulanan sıkı maliye politikaları sonucunda yaratılan mali alanın bir kısmının genişlemeci maliye politikaları için kullanılmasını kaçınılmaz kılmıştır. Böylece 2009 yılı sonunda genel devlet açığı, daralan iktisadi faaliyet hacmine bağlı gelir performansı azalışı ile krizin etkilerini hafifletmek amacıyla alınan ve toplam büyüklüğü GSYH'ya oran olarak yüzde 3,3'ü bulan teşvik paketinin de etkisiyle yüzde 5,45'e yükselmiştir. Orta vadede genel devlet açığının azaltılması ve özel sektörün kullanabileceği kaynakların artırılmasına bağlı olarak özel sektör öncülüğünde bir büyüme sürecinin desteklenmesi maliye politikasının temel önceliği olacaktır. Ekonomik faaliyet hacmindeki toparlanmanın beklenenden hızlı olması mali konsolidasyonu da desteklemektedir. Birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke, halen krizin yol açtığı etkilerle mücadele içerisinde, teşvik-destek inisiyatiflerine yeni unsurlar eklerken; ülkemizde geçici ve bir defalık desteklerin yinelenmediği ve kriz sürecinde alınan kararların mali yükünün orta vadede azalan bir seyir içerisinde olacağı görülmektedir.

Katılım Öncesi Ekonomik Programda (2011-2013) yer alan genel devlet dengesi ve merkezi yönetim bütçesine ilişkin büyüklükler, Orta Vadeli Program (2011-2013) ve 2011 Yılı Programı esas alınarak hazırlanmıştır.

3.1. Genel Devlet Dengesi ve Kamu Borcu

Türkiye'de genel devlet; merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kurum ve kuruluşlar, mahalli idareler, sosyal güvenlik kuruluşları ile genel sağlık sigortası, fonlar, döner sermayeler ve İşsizlik Sigortası Fonu toplamından oluşmaktadır. Bu birimlerin harcama ve gelirlerinin konsolidasyonu sonucunda genel devlet toplam harcama ve gelirleri ile dengesine ulaşılmaktadır.

Kutu 3.1: Genel Devlet İstatistiklerinin Üretilmesi ve Konsolidasyonu

1999 yılından bu yana üretilmekte olan genel devlet istatistiklerinde, toplam harcama ve gelir büyüklüklerinin elde edilmesi ve kapsam dâhilinde yer alan idareler arasındaki mali ilişkilerin netleştirilmesi açısından farklı bir yöntem esas alınmıştır. Bu kapsamda, toplam harcama ve gelir büyüklükleri elde edilirken uluslararası standartlara paralel olarak gayri safilik ilkesi esas alınmış ve yöntem olarak gelir-gider kalemleri arasında herhangi bir netleştirme işlemi yapılmamıştır.

Genel devlet kapsamında yer alan birimlerin harcama ve gelirlerinin hesaplanması sürecinde, kapsam dahilindeki birimler arasındaki transfer işlemlerinde, ilgili transfer tutarlarının, transferi yapan kuruluşta harcama olarak; transfer yapılan kuruluşta da gelir olarak gösterilmemesi sağlanmıştır. Böylece, bir kamu geliri, geliri ilk olarak elde eden birimin hesabında gelir; nihai olarak harcayan birimin hesabında da gider olarak yazılmaktadır.

Yapılan bu işlem sonucunda kuruluşlar itibarıyla denge rakamları değişmekte, ancak toplam genel devlet dengesi değişmemektedir. Benimsenen konsolidasyon yaklaşımı çerçevesinde;

- Genel bütçe vergi gelirleri üzerinden mahalli idarelere ve fonlara aktarılan paylar ve diğer transferler, merkezi yönetim bütçesi bazından temizlenmekte ve ilgili oldukları mahalli idare ya da fon dengesinde gösterilmekte,
- Merkezi yönetim bütçesinden sosyal güvenlik ve genel sağlık sigortası sistemine aktarılan cari transferler, bütçe harcama bazından ve sosyal güvenlik ile genel sağlık sigortası sisteminin gelir bazından temizlenmekte,
- Döner sermayeler, fonlar ve İşsizlik Sigortası Fonundan merkezi yönetim bütçesine aktarılan tutarlar merkezi yönetim bütçesi gelir bazından ve ilgili birimlerin harcama bazından temizlenmekte,
- Genel devlet kapsamı içerisinde yer alan merkezi yönetim bütçesi haricindeki diğer alt kurumsal birimler arasındaki mali ilişkiler mükerrerliği önleyecek şekilde düzenlenmektedir.

3.1.1. Maliye Politikası Stratejisi ve Orta Vadeli Amaçlar

Sayısal mali uyum hedefleriyle birlikte orta dönemde saydamlığın, hesap verebilirliğin ve etkinliğin artırılmasını sağlayacak düzenlemelere devam edilerek kamu mali yönetim sisteminin yapısal olarak da güçlendirilmesi çalışmalarına devam edilecektir.

Bu kapsamda, 2011-2013 döneminde uygulanacak temel politika öncelikleri şunlardır:

3.1.1.1. Gelir Politikaları

- Vergi mevzuatı ve uygulamalarında sadeliği ve istikrarı sağlayıcı düzenlemeler yapılacaktır.

- Vergiye gönüllü uyumun artırılması ve vergi tabanının genişletilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişinin hızlandırılmasına, yatırımların ve Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesine, istihdamın artırılmasına ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına yönelik vergi politikalarının uygulanmasına devam edilecektir.
- Maktu vergi ve harçlar genel ekonomik koşullar göz önüne alınarak güncellenecektir.
- İstisna, muafiyet ve indirimler nedeniyle oluşan vergi harcaması tutarlarının hesaplanmasına devam edilecektir.
- Yüksek oranda vergilendirilen ürünler başta olmak üzere vergi kayıp ve kaçagını önlemeye yönelik denetimler artırılabilecektir.
- Vergi idaresinin denetim ve uygulama kapasitesinin güçlendirilmesiyle ilgili çalışmalara devam edilecektir.
- Mahalli idarelerin öz gelirlerinin artırılmasına yönelik düzenlemeler hayata geçirilecektir. Mahalli idarelerin öz gelirlerinin artırılmasında, imar ve altyapı hizmetleri sonrasında varlıkların değerinde ortaya çıkan artışlardan daha fazla yararlanılacaktır.
- Atıl vaziyette bulunan Hazineye ait taşınmazlar, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla koordinasyon içerisinde, geliştirilecek projeler vasıtasıyla ekonomiye kazandırılacaktır.
- Maliyet bazlı fiyatlandırma yönteminin uygulanması suretiyle enerji KİT'lerinin belirlenen mali hedeflerine ulaşması sağlanacaktır.

3.1.1.2. Harcama Politikaları

- Büyüme ve istihdamı destekleyen harcamalar ile bölgesel gelişmişlik farklarını azaltan harcamalara daha fazla önem verilecektir. Sağlık, eğitim ve sosyal nitelikli harcamalara öncelik verilmesi suretiyle toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve beşeri sermayenin niteliğinin artırılmasına yönelik politikalar uygulanmaya devam edilecektir.
- Orta ve uzun vadede ekonominin verimliliğini ve üretken yapısını destekleyen altyapı yatırımlarına ağırlık verilecektir. Eğitim, sağlık, teknolojik araştırma, ulaştırma, içme suyu ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesine yönelik altyapı yatırımlarına öncelik verilecektir.
- Kamu idarelerinin karar verme süreçlerini güçlendirmek, mali saydamlık ve hesap verilebilirliği artırmak amacıyla uygulamaya konulan stratejik planlama ve performans esaslı bütçeleme yaygınlaştırılacaktır.
- Kamu yatırım teklif ve kararları, sorun ve çözüm analizlerini içeren sektör çalışmaları ve nitelikli yapılabirlik etüt ve analizlerine dayandırılacaktır.
- Tarımsal destekler, alan ve ürün temelinde farklılaştırılarak üretimde etkinlik, verimlilik ve kaliteyi artırmaya yönelik olarak düzenlenecektir.
- Kamu harcama programları gözden geçirilerek, önceliğini yitirmiş olan harcama programları tasfiye edilecek, böylece kamu kaynağının daha etkin kullanımı sağlanacaktır.
- Harcama programlarının etkin bir şekilde izlenebilmesi için program bazlı sınıflandırma çalışmaları tamamlanacaktır.
- Karar alma ve izleme-değerlendirme sürecinde kritik bir öneme sahip olan kamu mali istatistiklerinin uluslararası standartlarla uyumu sağlanacaktır.
- Kamu kurum ve kuruluşlarında yeni personel istihdamı, personel ihtiyacının belirlenmesi ve personelin niteliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar doğrultusunda ve belirlenen sınırlamalara uygun olarak gerçekleştirilecektir.

- Sağlık hizmetlerinin kalitesinden ödün verilmeksizin ilaç ve tedavi harcamalarını daha akılcı hale getirmeye yönelik tedbirler alınmaya devam edilecektir. Sağlık harcamalarına ilişkin denetimlerin daha etkin bir şekilde yapılabilmesi için gerekli çalışmalar yapılacak ve altyapı güçlendirilecektir.
- Genel sağlık sigortası, getireceği mali yüklerin makul düzeyde tutulması amacıyla, sağlıkta dönüşüm programıyla birlikte uygulanmaya devam edilecektir.
- Sosyal yardımlarda etkinliğin sağlanmasına yönelik olarak sosyal yardımlarla istihdam arasında bağlantı kurulacak ve sosyal yardımlardan mükerrer yararlanma önlenecektir.
- Kamu alım sisteminin etkinlik ve şeffaflığının artırılmasını ve AB müktesebatında yer alan kapsam, tanım ve istisnalarla uyumunu sağlayacak düzenlemeler hayata geçirilecektir.

3.1.1.3. Kamu Borçlanma Politikası

- Nakit ve borç yönetiminde oluşabilecek likidite risklerinin azaltılması amacıyla, yeterli düzeyde rezerv tutulmaya devam edilecektir.
- Devlet iç borçlanma senetlerinin yatırımcı tabanının genişletilmesi amacıyla yönelik olarak yeni enstrümanların geliştirilmesine ve perakende satış yöntemine ilişkin çalışmalar sürdürülecektir.
- Kamu borçlanma imkanlarının geliştirilmesi ve maliyetlerin düşürülmesi amacıyla yatırımcı taleplerine uygun finansman araçları geliştirilecektir.

3.1.1.4. Kamu Mali Yönetimi ve Denetim

- Mali saydamlık ve hesap verebilirliğin artırılmasına yönelik idari ve hukuki düzenlemelere devam edilecek, başlatılmış olan reformların uygulanmasında etkinlik artırılabilecektir.
- Mali yönetim ve iç kontrol ile iç denetim faaliyetlerinin genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinde etkin bir şekilde uygulanması için gerekli çalışmalar sürdürülecektir.
- İç denetim alanında merkezi uyumlaştırma görevini ifa eden İç Denetim Koordinasyon Kurulu yeniden yapılandırılacaktır.
- Kamu idarelerinde uluslararası standartlarla uyumlu bir iç kontrol ortamının oluşturulması için kamu idarelerinin iç kontrol eylem planlarını etkili bir şekilde uygulaması sağlanacaktır. Böylece, kamu idarelerinin faaliyetlerinde kamu iç kontrol standartlarının esas alınması sağlanacaktır.
- İç kontrol ve iç denetim sisteminin sağlıklı bir şekilde çalışmasına Sayıştay'ın daha fazla katkı vermesi sağlanacaktır.
- Mali yönetim, iç kontrol ve iç denetim faaliyetlerinin etkin bir şekilde uygulanması sağlanarak, kamu kurum ve kuruluşlarında mali sorumluluk bilinci güçlendirilecek, kamu mali yönetimi ve denetim sisteminin gerektirdiği hizmetlerin daha etkin sunumunu sağlamak üzere idarelerin insan kaynakları altyapısı nitelik ve nicelik olarak güçlendirilecektir.

3.1.2. Mevcut Durum ve Orta Vadeli Perspektif

3.1.2.1. Mevcut Durum

3.1.2.1.1. Merkezi Yönetim Bütçesi Gelir ve Harcamalarına İlişkin Gelişmeler

Krizle karşı alınan tedbirlerin kararlılıkla uygulanması ve ekonomik faaliyet hacmindeki genişleme ile iç talepteki canlanmanın beklenenin üzerinde olması sonucunda, ekonomi öngörülenden güçlü bir biçimde toparlanmakta ve kamu mali dengelerinde önemli bir iyileşme görülmektedir. Bu bağlamda, küresel kriz süresince ortaya çıkan etkilerin en derin şekilde hissedildiği 2009 yılında kamu açığındaki artışta en önemli unsur olan merkezi yönetim bütçesi, orta vadede elde edilmesi beklenen mali uyumun da temel belirleyicisi olacaktır.

2009 yılında küresel krizin ekonomik faaliyetlerde daralmaya yol açması vergi gelirlerindeki artışın düşük düzeyde kalmasına neden olmuştur. Yurtiçi talebin canlandırılması amacıyla belirli ürünlerin katma değer vergisi (KDV) ve özel tüketim vergisi (ÖTV) oranlarında yapılan geçici indirimler, verginin konusu olan ürünlerin tüketimindeki artışa rağmen vergi kayıplarına neden olmuş, ve bu durum vergi gelirlerinin düşük orandaki artışında etkili olmuştur. Bu doğrultuda, 2009 yılında, GSYH'ya oran olarak, merkezi yönetim bütçesi toplam gelirleri yüzde 22,6, vergi gelirleri yüzde 18,1, vergi dışı gelirleri ise yüzde 4,5 seviyesinde gerçekleşmiştir.

İstihdamdaki daralma ve faiz oranlarındaki gerileme, söz konusu yılda gelir vergisi tahsilatını olumsuz yönde etkilemiştir. Kurumlar vergisi tahsilatı da gelir vergisi tahsilatı gibi programlanan tutarın altında gerçekleşmiştir. Bu çerçevede, GSYH'ya oran olarak, gelir vergisi yüzde 4, kurumlar vergisi ise yüzde 1,9 olarak gerçekleşmiştir.

Merkezi yönetim bütçesi kapsamında gerçekleştirilen özelleştirme gelirleri ise 2009 yılında küresel ekonomik krizin etkisiyle beklenen düzeyin oldukça altında kalarak 1,8 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, özelleştirme ve İşsizlik Sigortası Fonundan yapılan aktarmalar ve işsizlik sigortası nema gelirlerinden yapılacak aktarma oranının ilgili mevzuatta yapılan değişikliklerle münhasıran 2009 ve 2010 yıllarında 1/4 yerine 3/4 olarak uygulanması merkezi yönetim bütçe gelirlerine ve dengesine kısmi bir katkı yapmıştır.

Merkezi yönetim bütçesi harcamalarına bakıldığında ise, toplam harcamaların 2009 yılı sonunda GSYH'ya oran olarak yüzde 28,2, faiz dışı harcamaların ise 22,6 düzeyinde olduğu görülmektedir. Ayrıca, 2009 yılında faiz ödemeleri GSYH'ya oran olarak yüzde 5,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Küresel kriz ortamına ve kamu açığına bağlı olarak artan nakit ihtiyaçlarına rağmen iç borçlanma faiz oranlarının gerileme eğilimini devam ettirmesi borçlanma maliyetlerinin azalması sonucunu doğurmuştur.

Maaş ve ücretlerde enflasyon farkının telafi edilmesine yönelik bir uygulamanın yaşanmadığı 2009 yılında, personel, sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri ile personel giderlerini karşılama yedeği toplamı bütçe ödeneğinin 1,7 milyar TL altında kalmıştır.

2009 yılında, mal ve hizmet alım giderlerine yönelik olarak önemli harcama baskıları oluşmuş, mal ve hizmet alım giderleri toplamı başlangıç ödeneğinin 4,3 milyar TL üzerinde gerçekleşmiştir. Söz konusu gelişme üzerinde artan sağlık ve savunma-güvenlik giderleri, özürülere ilişkin Kanuna istinaden gerçekleştirilen harcamalar ile uygulamacı bakanlık ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen fiziki ve beşeri projeler için gereken ilave ödenek ihtiyaçları belirleyici olmuştur.

Geçmiş yıl zararlarının kapatılmasına yönelik olarak yapılan KİT görev zararı ödemeleri, kriz nedeniyle düşen kayıtlı istihdama ve azalan prim tahsilatına bağlı olarak artan sosyal güvenlik transferleri, teşvikleri düzenleyen 5084 sayılı Kanunun süresinin uzatılması ile diğer destekler cari transfer harcamaları üzerinde artıcı bir etki yapmıştır. Bununla mukabil, vergi performansındaki gerileme mahalli idare ve fonlara ayrılan payların öngörülenin altında kalmasına yol açmıştır. Böylece, cari transferler başlangıç ödeneğinin 4 milyar TL üzerinde gerçekleşmiştir.

2009 yılında İşsizlik Sigortası Fonu nema gelirlerinden GAP Eylem Planı ile diğer ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik yatırımlarda kullanılmak üzere yapılacak aktarma tutarlarının hesabında kullanılacak oranın 1/4 yerine 3/4 olarak uygulanmıştır. Ayrıca, krizden çıkış sürecini de desteklemeye yönelik olarak artırılan kaynak tahsisi sonucunda sermaye giderleri toplamı GSYH'ya oran olarak yüzde 2,1 seviyesine yükselmiştir.

Buna ilave olarak, Köylerin Altyapısının Desteklenmesi (KÖY-DES), TÜBİTAK Ar-Ge ve KİT'lere yönelik sermaye transferlerinde başlangıç ödeneğinin üzerinde bir harcama gerçekleşmesi kaydedilmiştir.

Yukarıda ifade edilen gelişmeler ışığında, merkezi yönetim bütçesi 2009 yılında 52,8 milyar TL ile GSYH'ya oran olarak yüzde 5,5 düzeyinde bir açık vermiş, program tanımlı denge negatife dönmüştür.

Merkezi yönetim bütçesi toplam gelirlerinin GSYH'ya oranının 2009 yılındaki yüzde 22,6 düzeyinden 2010 yılında yüzde 23 seviyesine yükseleceği öngörülmektedir. 2009 yılında yüzde 18,1

olan vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payının, KDV ile ÖTV tahsilatındaki artışa bağlı olarak yüzde 19,1 düzeyine yükselmesi beklenmektedir. Bu gelişme üzerinde kriz döneminde uygulamaya konulan bir defalık vergi indirimlerinin etkisinin ortadan kalkması, maktu vergilerin güncellenmesi, ithalat artışı ve enerji KİT'lerinin vergisel yükümlülüklerinin tamamını yerine getirmeleri önemli rol oynamaktadır. GSYH'ya oran olarak 2009 yılında yüzde 4,5 olan vergi dışı diğer gelirlerin ise özellikle Hazine faiz gelirleri, özel gelirler ve kurumlar hasılatındaki azalmanın etkisiyle yüzde 3,9 seviyesine gerilemesi öngörülmektedir.

Tablo 3.1: Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi

	(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
	2008	2009	2010*	2011**
Harcamalar	23,9	28,2	27,0	25,7
Faiz Dışı Harcamalar	18,6	22,6	22,5	21,8
Personel Giderleri	5,1	5,9	5,7	6,0
Sosyal Güv. Kur. Devlet Primi Giderleri	0,7	0,8	1,0	1,0
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	2,6	3,1	2,7	2,5
Cari Transferler	7,4	9,7	9,5	9,5
Sermaye Gideri	1,9	2,1	2,6	1,8
Sermaye Transferleri	0,3	0,5	0,4	0,4
Borç Verme	0,5	0,6	0,6	0,5
Yedek Ödenek	0,0	0,0	0,0	0,1
Faiz Giderleri	5,3	5,6	4,5	3,9
Gelirler	22,1	22,6	23,0	23,0
Vergi Gelirleri	17,7	18,1	19,1	19,1
Vergi Dışı Gelirler	3,1	3,7	3,1	2,8
Sermaye Gelirleri	0,9	0,2	0,3	0,8
Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler	0,4	0,6	0,4	0,2
Faiz Dışı Fazla	3,5	0,0	0,5	1,2
IMF Tanımlı Faiz Dışı Fazla	1,8	-1,6	-0,7	0,0
Borçlanma Gereği	1,8	5,5	4,0	2,8

Kaynak: DPT, Maliye Bakanlığı

* Gerçekleşme Tahmini

** Program

2010 yılında, gelir vergisi tahsilatının bütçe hedefinin altında gerçekleşmesi beklenmekte; kurumlar vergisi tahsilatının ise ekonomideki canlanmaya bağlı olarak, bütçe hedefinin 2,9 milyar TL üzerine çıkararak GSYH'ya oran olarak yüzde 1,9 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Merkezi yönetim bütçesinin önemli gelir unsurlarından biri olan ÖTV'nin 2010 yılında bütçe hedefinin 2,1 milyar TL üzerine çıkararak GSYH'ya oran olarak yüzde 5,2 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişme üzerinde yurtiçi satışlarda görülen artışa bağlı olarak motorlu taşıtlar üzerinden alınan ÖTV'nin, maktu vergilerin güncellenmesine bağlı olarak petrol ve doğal gaz ürünlerine ilişkin ÖTV'nin ve alkollü içeceklerden alınan ÖTV ile dayanıklı tüketim mallarından alınan ÖTV'nin öngörülen düzeyinin üzerinde gerçekleşmesi belirleyici olmaktadır. Diğer taraftan 4207 sayılı Kanun hükümleri gereğince tütün mamulleri kullanım alanlarının sınırlandırılmasının ve 2009 yılı Temmuz ve Aralık aylarında yapılan vergi artışlarının tüketimde yol açtığı keskin düşüşün etkisiyle, tütün mamullerinden elde edilen ÖTV gelirinin bütçe hedefinin altında gerçekleşeceği öngörülmektedir.

2010 yılında, yurtiçi iktisadi faaliyetlerin hacmindeki artış dolayısıyla dâhilde alınan KDV tahsilatının, ithalattaki yüksek artışın etkisiyle de ithalde alınan KDV tahsilatının bütçe tahmininin üzerinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Enerji KİT'leri arasındaki borç alacak sorununun çözümü amacıyla Hazine Müsteşarlığı tarafından hazırlanan Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Bir Kısım Borç ve Alacaklarının

Düzenlenmesine Dair Kanun Tasarısı TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda 25 Haziran 2010 tarihinde görüşülerek kabul edilmiş ve Genel Kurul gündemine alınmıştır.

Avrupa Birliği ile yürütülen üyelik müzakereleri çerçevesinde; 29 Aralık 2009 tarihli ve 27447 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2009/15685 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla, Avrupa Komisyonuna verilen 18 Mayıs 2009 tarihli Eylem Planına uygun olarak işlenmiş tütünden alınan Tütün Fonu kaldırılmıştır. 31 Aralık 2009 tarihli ve 27449 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2009/15725 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla 22.04 G.T.İ.P. numarasında bulunan şarabın nispi vergisi kaldırılmıştır. Ayrıca, ÖTV Kanununa ekli (III) sayılı listedeki alkollü içeceklerin asgari maktu vergi tutarlarıyla (I) sayılı listenin (A) ve (B) cetvellerindeki maktu vergi tutarları yeniden düzenlenmiştir. 28 Ekim 2010 tarihli ve 27743 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2010/973 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla ÖTV Kanununa ekli (III) sayılı listedeki alkollü içeceklerin asgari maktu vergi tutarları yeniden belirlenmiştir.

5084 sayılı Kanunda değişiklik yapılarak 49 ile yönelik uygulanan sigorta primi işveren hissesi desteğinin uygulama süresi 2012 yılı sonuna kadar uzatılmıştır. Ayrıca, Ar-Ge ve destek personelinin çalışmaları karşılığında elde ettikleri ücretleri üzerinden asgari geçim indirimi uygulandıktan sonra hesaplanan gelir vergisinin büyük bölümünün terkin edilmesini sağlayan düzenleme hayata geçirilmiştir.

6009 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanununun 28. maddesiyle, KDV Kanununun 17/2-a maddesinde 1 Ağustos 2010 tarihinden geçerli olmak üzere düzenleme yapılmıştır. Buna göre, genel ve katma bütçeli daireler, il özel idareleri, belediyeler, köyler, bunların teşkil ettikleri birlikler, üniversiteler, döner sermayeli kuruluşlar, kanunla kurulan kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, siyasi partiler ve sendikalar, kanunla kurulan veya tüzel kişiliği haiz emekli ve yardım sandıkları, kamu menfaatine yararlı dernekler, tarımsal amaçlı kooperatifler ve Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflardan sağlık hizmeti sunanların teşhis ve tedaviye yönelik olarak birbirlerine yapacakları teslim ve hizmetler KDV'den istisna tutulmuştur.

6009 sayılı Kanunla 6802 sayılı Gider Vergileri Kanununda yapılan düzenlemeye göre; Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi uygulamasındaki banker tanımında değişiklik yapılmıştır. Bu çerçevede, Türkiye'de kurulu borsalarda gerçekleştirilen vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerine ilişkin muameleler BSMV'den istisna tutulmuştur.

6009 sayılı Kanunla Gelir Vergisi Kanununun geçici 67'nci maddesinin (1) numaralı fıkrasında yapılan değişikliği takiben 27 Eylül 2010 tarihli ve 2010/926 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla, tevkifat oranları yeniden düzenlenerek, geçici 67'nci maddenin (1), (2) ve (3) numaralı fıkraları kapsamında elde edilen gelirlerde yerli ve yabancı yatırımcı ayırımına son verilmiştir.

2010 yılında merkezi yönetim bütçesi toplam harcamalarının GSYH'ya oran olarak yüzde 27 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Söz konusu yılda, faiz dışı harcamalar toplamının, başlangıç ödeneğinin üzerinde gerçekleşmesi beklenirken; faiz giderlerinin ise, yüzde 7'ler seviyesine kadar gerileyen iç borçlanma bileşik faiz oranlarının da katkısıyla, öngörülen düzeyinin altında kalması beklenmektedir.

Merkezi yönetim bütçesi personel giderleri, personel giderlerini karşılama ödeneği ve sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri toplamından oluşan personel harcamalarının, 2010 yılında GSYH'ya oran olarak yüzde 6,7 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu yılda, personel harcamalarının başlangıç ödeneğinin 1,3 milyar TL üzerine çıkarak 73 milyar TL düzeyinde gerçekleşeceği öngörülmektedir. Söz konusu gelişme üzerinde, yüzde 2,5 ve yüzde 2,5 oranındaki genel maaş artışlarına ilave olarak Ocak ve Temmuz aylarında enflasyon farkı verilmesi ve ilave personel istihdamı etkili olmuştur.

Memurların sağlık giderlerinin 2010 yılında Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından karşılanmaya başlaması nedeniyle mal ve hizmet alım giderlerinin bir önceki yıl kıyasla düşüş göstermesi beklenmektedir. Bununla birlikte 2010 yılında, mal ve hizmet alım giderlerinin başlangıç ödeneğinin üzerine çıkarak GSYH'ya oran olarak yüzde 2,7 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Söz konusu gelişmede yedek ödeneklerden ilgili kalemlere kaynak aktarılmasının yanı sıra başta

Karayolları Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı olmak üzere harcamacı kuruluşlar tarafından yürütülen projeler kapsamında ortaya çıkan ilave ihtiyaçlar etkili olmuştur.

2010 yılında cari transferde, yüksek gelir performansı nedeniyle mahalli idarelere ve fonlara ayrılan payların bütçe tahminin üzerinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bununla birlikte, kayıtlı istihdamda sağlanan artışın etkisiyle sosyal güvenlik prim tahsilatının artması ve sosyal güvenlik kurumlarına yapılan açık transferlerinin azalması beklenmektedir. Ayrıca söz konusu yılda KİT ve kamu bankaları görev zararlarında düşüş olacağı tahmin edilmektedir.

2010 yılında sermaye giderlerinin bütçe ödeneğinin önemli ölçüde üzerinde olması beklenmektedir. Söz konusu gelişme üzerinde başta ulaştırma sektörüne aktarılan kaynaklar olmak üzere, afet konutları yapımı ile sağlık ve eğitim alanlarında yürütülen proje ve faaliyetlere ayrılan kaynakların artırılması belirleyici olmaktadır. Buna ilave olarak, İşsizlik Sigortası Fonu nema gelirlerinden GAP Eylem Planı ile diğer ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik yatırımlarda kullanılmak üzere yapılacak aktarma tutarlarının hesabında kullanılacak oran, bir önceki yılda olduğu gibi, 2010 yılında da dörtte üç olarak uygulanmıştır.

Ayrıca 2010 yılında yerel ve kırsal kalkınmanın güçlendirilmesi amacıyla yürütülen projeler ile KİT sermaye transferlerinin bütçe ödeneğinin üzerinde olması beklenmektedir.

Yukarıda ifade edilen gelişmeler ışığında, merkezi yönetim bütçesinde 2010 yılında 2009 yılına göre önemli bir iyileşme görülmesi beklenmektedir. Bu kapsamda GSYH'ya oran olarak 2009 yılında yüzde 5,5 olan merkezi yönetim bütçe açığının, 2010 yılı sonunda yüzde 4'ler düzeyine gerileyeceği tahmin edilmektedir.

Tablo 3.2: 2010 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi

(Milyar TL)

	Bütçe Ödeneği / Hedefi	Gerçekleşme Tahmini	Gerçekleşme*
Harcamalar	287,0	297,0	293,6
Faiz Dışı Harcamalar	230,2	247,5	245,3
Personel Giderleri	60,3	62,2	62,3
Sosyal Güv. Kur. Devlet Primi Giderleri	11,1	11,0	11,1
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	25,2	29,4	28,8
Cari Transferler	102,2	104,7	101,9
Sermaye Gideri	18,9	28,7	25,9
Sermaye Transferleri	3,4	4,8	6,7
Borç Verme	6,9	6,8	8,6
Yedek Ödenek	2,2	0,0	0,0
Faiz Giderleri	56,8	49,5	48,3
Gelirler	236,8	252,8	254,0
Vergi Gelirleri	193,3	210,2	210,5
Vergi Dışı Gelirler	25,0	25,8	31,0
Sermaye Gelirleri	10,6	3,6	3,4
Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler	1,0	4,8	1,2
Özel Bütçe ve DDK Öz Gelirleri	6,8	8,3	7,9
Faiz Dışı Fazla	6,6	5,3	8,7
Borçlanma Gereği	-50,2	-44,2	-39,6

Kaynak: DPT, Maliye Bakanlığı

* Geçici

3.1.2.1.2. Genel Devlet Gelir ve Harcamalarına İlişkin Gelişmeler

2000'li yıllardan itibaren uygulanan sıkı maliye politikası neticesinde; 2006 yılında yüksek özelleştirme gelirleri ve bir defalık gelirlerin de etkisiyle fazla veren genel devlet dengesi, 2007 yılında söz konusu gelirlerin azalması ve faiz dışı harcamaların artması sonucunda açık vermiştir.

2008 yılında ise genel devlet açığı, özellikle vasıtalı vergi ve özelleştirme performansındaki düşüş nedeniyle GSYH'ya oran olarak yüzde 1,6 düzeyine yükselmiştir. Söz konusu gelişme üzerinde, 2009 yılında derinleşecek olan krizin ilk sinyalleri olarak, ekonomik faaliyet hacminde daralmanın başlaması etkili olmuştur.

Küresel krizin ekonomimiz üzerindeki etkilerini azaltmak amacıyla uygulamaya konulan canlandırma paketlerinin de etkisiyle 2009 yılında genel devlet açığının GSYH'ya oranı yüzde 5,45 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu yılda, GSYH'ya oran olarak faiz giderleri hariç genel devlet fazlası yüzde 0,3 düzeyine gerilemiş ve 2000'li yıllar boyunca fazla veren özelleştirme gelirleri ve faiz harcamaları hariç genel devlet dengesi 0,2 nispetinde bir açık vermiştir.

Tablo 3.3: Genel Devlet Gelir ve Harcamaları - 1

	(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
	2006	2007	2008	2009
Vergiler	18,8	18,6	18,2	18,5
Vasıtasız	5,2	5,6	5,9	6,0
Vasıtalı	13,0	12,4	11,7	11,9
Servet	0,5	0,6	0,6	0,6
Vergi Dışı Normal Gelirler	2,5	2,1	1,8	2,0
Faktör Gelirleri	6,1	5,8	5,6	6,3
Sosyal Fonlar	5,9	5,7	6,5	7,4
Toplam	33,2	32,2	32,1	34,2
Özelleştirme Gelirleri	1,6	1,4	0,9	0,5
Toplam Gelir	34,8	33,6	32,9	34,6
Cari Harcamalar	14,6	15,0	15,7	17,7
Yatırım Harcamaları	3,0	3,2	3,4	3,3
Sabit Sermaye	2,9	3,1	3,4	3,3
Stok Değişmesi	0,0	0,1	0,0	0,0
Transfer Harcamaları	15,9	15,6	15,5	19,1
Cari Transferler	14,9	15,0	14,8	18,1
Sermaye Transferleri	1,0	0,6	0,7	1,0
Stok Değişim Fonu	0,0	0,0	0,0	0,0
Faiz Dışı Harcama	27,3	27,9	29,2	34,4
Toplam Harcama	33,4	33,8	34,6	40,1
Faiz Dışı Fazla	7,5	5,7	3,8	0,3
Borçlanma Gereği	-1,4	0,2	1,6	5,5
IMF Tanımlı Faiz Dışı Fazla	4,4	2,7	1,5	-1,7

Kaynak: DPT

3.1.2.1.3. Orta Vadeli Perspektif

Genel devlet hesaplarının oluşturulması aşamasında, genel devlet gelir ve harcamalarında 2010-2013 dönemi için esas alınan temel varsayımlar şu şekildedir:

- Vergi politikalarının uygulanmasında istikrar ve vergilendirmede öngörülebilirlik esas olacaktır.
- Maktu vergi ve harçlar, genel ekonomik koşullar göz önüne alınarak güncellenecektir.
- Vergi idaresinin denetim ve uygulama kapasitesinin güçlendirilmesiyle ilgili çalışmalara devam edilecektir.
- Kayıtdışılığın azaltılması, vergi kayıp ve kaçığının önlenmesine ilişkin çalışmalara hız verilecektir. Bu bağlamda istikrar ve öngörülebilirliği esas alan adil ve basit bir Gelir Vergisi Kanunu yürürlüğe konulacaktır. Ayrıca, 2011-2013 dönemini kapsayacak Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı çalışmaları sürdürülmektedir.

- Vergi kanunlarında yer alan istisna, muafiyet ve vergi indirim hükümleri, öngörülen sosyo-ekonomik politika ve hedefler çerçevesinde gözden geçirilerek vergi mevzuatı sadeleştirilecektir. İstisna, muafiyet ve indirimler nedeniyle oluşan vergi harcaması tutarlarının hesaplanmasına devam edilecektir.
- 2010 yılında İşsizlik Sigortası Fonu nema gelirlerinin dörtte üçü ile Özelleştirme Fonunun nakit fazlası, 2011 ve 2012 yıllarında ise İşsizlik Sigortası Fonu nema gelirlerinin dörtte biri ile Özelleştirme Fonunun nakit fazlası bütçeye gelir olarak kaydedilecektir.
- AB müktesebatıyla uyumun sağlanmasını teminen, ÖTV Kanununa ekli (III) sayılı listede yer alan yüksek alkollü içkilerin, 92/83/AET ve 92/84/AET sayılı Direktifler uyarınca vergilendirilmesi yönünde yapılacak değişikliklerle ilgili çalışmalara devam edilecektir.
- Belediyelerin öz gelirlerinin artırılmasını sağlayan yasal düzenleme çalışmalarına devam edilecektir.
- KİT fiyatları, rasyonel bir şekilde program hedefleriyle uyumlu olarak belirlenecektir.
- Memur emeklilerinin emekli aylıkları, yılın birinci yarısında tahmin edilen enflasyon farkını da içerecek şekilde yüzde 5,3; ikinci yarısında ise yüzde 4 oranında; 5510 sayılı Kanunun dördüncü maddesinin (a) ve (b) bentleri kapsamındaki emeklilerin emekli aylıkları ise yüzde 4'lük artış oranı 60 TL'nin altında bir tutara tekabül edenler için 60 TL, 60 TL'nin üstünde bir tutara tekabül edenler için ise yüzde 4 oranında artırılacaktır.
- Kamu kesiminde maaş ve ücretler hedeflenen enflasyon oranında artırılacak, kamu kurum ve kuruluşlarında yeni personel istihdamına yönelik sınırlamalara devam edilecektir.
- Sağlık harcamaları kontrol altında tutulmaya çalışılacak ve sağlık hizmetlerinin kalitesinden ödün verilmeksizin ilaç ve tedavi harcamalarını daha akılcı hale getirmeye yönelik tedbirler alınmaya devam edilecektir.

Krizle karşı alınan tedbirlerin kararlılıkla uygulanması ve ekonomik faaliyet hacmindeki genişleme ile iç talepteki canlanmanın beklenenin üzerinde olması sonucunda, ekonomi öngörülenden güçlü bir biçimde toparlanmış ve 2010 yılında genel devlet dengesinde önemli bir iyileşme sağlanmıştır. Bu çerçevede, 2010 yılında genel devlet açığının GSYH'ya oran olarak yüzde 3,7 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

Özelleştirme gelirleri dâhil genel devlet gelirleri 2009 yılında GSYH'ya oran olarak yüzde 34,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2010 yılında, büyüme performansının vergi ve sosyal güvenlik prim tahsilatlarını olumlu yönde etkilemesi, kriz sürecinde reel sektörü desteklemeye yönelik olarak uygulanan bir defalık vergi indirimlerinin etkisinin ortadan kalkması ve maktu vergilerin öngörüldüğü gibi güncellenmesi sonucunda, söz konusu gelirlerin yüzde 35,4 düzeyine yükselmesi beklenmektedir. Diğer taraftan, genel devlet toplam harcamalarının GSYH'ya oranının faiz ödemelerindeki düşüşün de etkisiyle bir önceki yıla göre 1 puan azalarak yüzde 39,1 seviyesine gerileyeceği tahmin edilmektedir.

Mahalli idarelerin borçlanma gereğinin GSYH'ya oran olarak, bir önceki yıla göre 0,2 puan gerileyerek yüzde 0,5 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bunda, 2010 yılında, genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan payların artmasının da etkisiyle mahalli idare gelirlerinin bir önceki yıla göre GSYH'ya oran olarak 0,3 puan iyileşme göstermesi belirleyici olmuştur. Bununla birlikte, prim tahsilatlarındaki gelişmeler sonucunda, sosyal güvenlik kuruluşları ve genel sağlık sigortası borçlanma gereğinin, GSYH'ya oran olarak 0,4 puan iyileşme göstererek yüzde 2,6 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Yukarıda ifade edilen gelişmeler sonucunda, 2010 yılı faiz giderleri ve özelleştirme gelirleri hariç genel devlet dengesinin GSYH'ya oran olarak bir önceki yıla göre 0,8 puan iyileşme göstererek yüzde 0,2 açıktan yüzde 0,6 fazlaya döneceği öngörülmektedir.

2010 yılında GSYH'ya oran olarak yüzde 19,7 düzeyinde gerçekleşmesi beklenen genel devlet vergi gelirlerinin 2011 yılında da aynı düzeyi koruması beklenmektedir. Vergi gelirleri

içerisinde GSYH'ya oran olarak vasıtasız vergilerin yüzde 5,8, vasıtalı vergilerin yüzde 13,2, servet vergilerinin ise yüzde 0,7 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2011 yılında genel devlet vergi dışı normal gelirlerinin GSYH'ya oranının 2010 yılı seviyesi olan yüzde 1,8 düzeyinde kalacağı öngörülmektedir. Genel devlet faktör gelirlerinin GSYH'ya oranının ise bir önceki yıla göre 0,6 puan azalarak yüzde 4,9 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişme üzerinde, Hazine portföyü ve iştirak gelirleri ile teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin 2010 yılına göre düşeceği tahmini etkili olmuştur.

Tablo 3.4: Genel Devlet Gelir ve Harcamaları - 2

	(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
	2010	2011	2012	2013
Vergiler	19,7	19,7	19,6	19,6
Vasıtasız	5,7	5,8	6,0	6,1
Vasıtalı	13,3	13,2	13,0	12,7
Servet	0,7	0,7	0,7	0,7
Vergi Dışı Normal Gelirler	1,8	1,8	1,9	2,1
Faktör Gelirleri	5,5	4,9	4,6	4,5
Sosyal Fonlar	8,0	8,3	8,3	8,2
Toplam	35,0	34,6	34,5	34,3
Özelleştirme Gelirleri	0,4	1,1	0,9	0,7
Toplam Gelir	35,4	35,8	35,4	35,0
Cari Harcamalar	17,2	17,1	16,6	16,2
Yatırım Harcamaları	3,9	3,3	3,3	3,1
Sabit Sermaye	3,9	3,3	3,2	3,1
Stok Değişmesi	0,0	0,0	0,0	0,0
Transfer Harcamaları	17,9	17,4	17,4	16,8
Cari Transferler	17,2	17,1	17,0	16,3
Sermaye Transferleri	0,7	0,3	0,4	0,5
Stok Değişim Fonu	0,0	0,0	0,0	0,0
Faiz Dışı Harcama	34,4	33,8	33,2	32,6
Toplam Harcama	39,1	37,9	37,2	36,1
Faiz Dışı Fazla	1,0	1,9	2,2	2,4
Borçlanma Gereği	3,7	2,1	1,8	1,1
IMF Tanımlı Faiz Dışı Fazla	-0,5	0,1	0,6	1,1

Kaynak: DPT

Sosyal güvenlik sisteminin finansmanı amacıyla özel kesim ve kamu kesiminden elde edilen prim tahsilatlarının toplamı olan sosyal fon gelirlerinin, 2011 yılında bir önceki yıla göre 0,3 puan artarak GSYH'ya oran olarak yüzde 8,3 düzeyine yükselmesi öngörülmektedir. Öngörülen bu artışta, kayıtlı istihdamın artması sonucunda sosyal güvenlik sistemi prim gelirleri tahsilatının yükseleceği tahmini belirleyici olmuştur.

Bu çerçevede, 2011 yılı özelleştirme gelirleri hariç genel devlet gelirlerinin GSYH'ya oranının bir önceki yıla göre 0,4 puan azalarak yüzde 34,6 olması beklenmektedir. GSYH'ya oran olarak, özelleştirme gelirlerinin 2010 yılına göre 0,8 puan artarak yüzde 1,1 düzeyinde gerçekleşmesiyle, genel devlet toplam gelirlerinin 2011 yılında yüzde 35,8'e yükselmesi beklenmektedir.

Genel devlet faiz dışı harcamalarının GSYH'ya oranının 2011 yılında bir önceki yıla göre 0,6 puan azalarak yüzde 33,8 düzeyine gerileyeceği öngörülmektedir. Bu gerilemede merkezi yönetim bütçesi sermaye giderlerindeki düşüş belirleyici olacaktır. Buna ilave olarak, faiz harcamalarının GSYH'ya oranının 2010 yılındaki yüzde 4,6 seviyesinden 2011 yılında yüzde 4,1'e gerileyeceği öngörülmektedir. Böylece, toplam genel devlet harcamalarının GSYH'ya oranının bir önceki yıla kıyasla 1,2 puan azalarak 2011 yılında yüzde 37,9 seviyesine gerilemesi beklenmektedir.

Yukarıda ifade edilen gelişmeler sonucunda, GSYH'ya oran olarak, 2010 yılında yüzde 3,7 düzeyinde olması beklenen genel devlet açığının 2011 yılında yüzde 2,1 düzeyine gerilemesi

beklenmektedir. Bununla birlikte, GSYH'ya oran olarak, 2010 yılında yüzde 0,6 olması beklenen faiz ödemeleri ve özelleştirme gelirleri hariç genel devlet fazlasının, 2011 yılında yüzde 0,8 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

İstikrarlı bir toparlanma ve sağlıklı bir mali uyum süreci sonunda 2012 yılında GSYH'ya oran olarak yüzde 1,8 düzeyinde gerçekleşmesi beklenen genel devlet açığının 2013 yılı sonunda yüzde 1,1 düzeyine kadar gerilemesi öngörülmektedir. Buna ilave olarak, faiz giderleri ve özelleştirme hariç genel devlet dengesinin 2013 yılı sonunda GSYH'ya oran olarak yüzde 1,7 nispetinde fazla verir bir duruma gelmesi beklenmektedir.

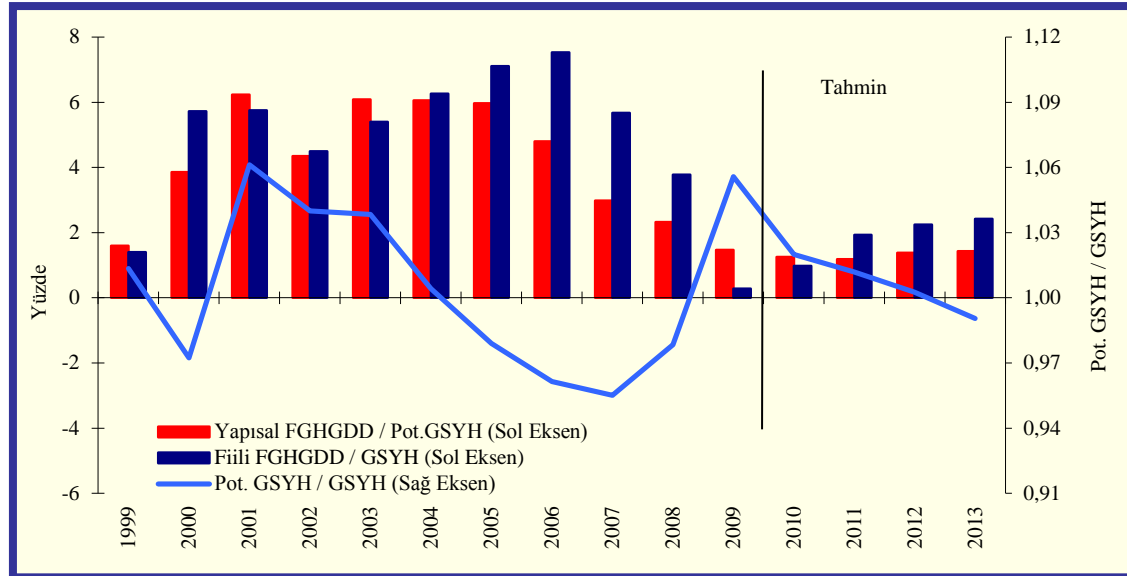
3.1.3. Yapısal ve Devresel Genel Devlet Dengesi

2009 yılı KEP'inde, önceki yıllarda kullanılan yöntem, Türkiye'deki maliye politikasını daha sağlıklı yansıtabilecek şekilde yeniden düzenlenmişti. Bu sene söz konusu yöntem değişikliğine ilave olarak yapısal denge kapsamı genişletilmiş, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kurum ve kuruluşların yanı sıra, mahalli idareler, sosyal güvenlik kuruluşları, genel sağlık sigortası, bütçe dışı fonlar, döner sermayeler ve işsizlik sigortası fonuna ilişkin gelir ve giderler de hesaplamalara dahil edilmiştir. Böylece, söz konusu kurum ve kuruluşların dengelerinin konsolidasyonu ile elde edilen yapısal genel devlet dengesine ulaşılmıştır (Kutu 3.2).

Yapısal ve fiili faiz giderleri hariç genel devlet dengesi Şekil 3.1'de sunulmaktadır. Şekil incelendiğinde, 2000'li yılların başından itibaren uygulamaya konulan sıkı maliye politikasının yapısal faiz giderleri hariç genel devlet fazlasına da yansıdığı görülmektedir. Nitekim, 2000-2006 döneminde yapısal faiz giderleri hariç genel devlet fazlasının potansiyel GSYH'ya oranı ortalama yüzde 5,3 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde, fiili faiz giderleri hariç genel devlet fazlasının GSYH'ya oranı ise ortalama yüzde 6 olmuştur.

2006 yılından itibaren azalma eğilimine giren fiili faiz giderleri hariç genel devlet fazlasının GSYH'ya oranı 2008 yılında yüzde 3,8 olarak gerçekleşmiştir. Hasıla fazlasının en yüksek düzeylerde gerçekleştiği bu dönemde yapısal faiz giderleri hariç genel devlet fazlasının potansiyel GSYH'ya oranının önemli oranda düşerek 2008 yılında yüzde 2,3 olduğu hesaplanmaktadır.

Şekil 3.1: Faiz Giderleri Hariç Genel Devlet Dengesi

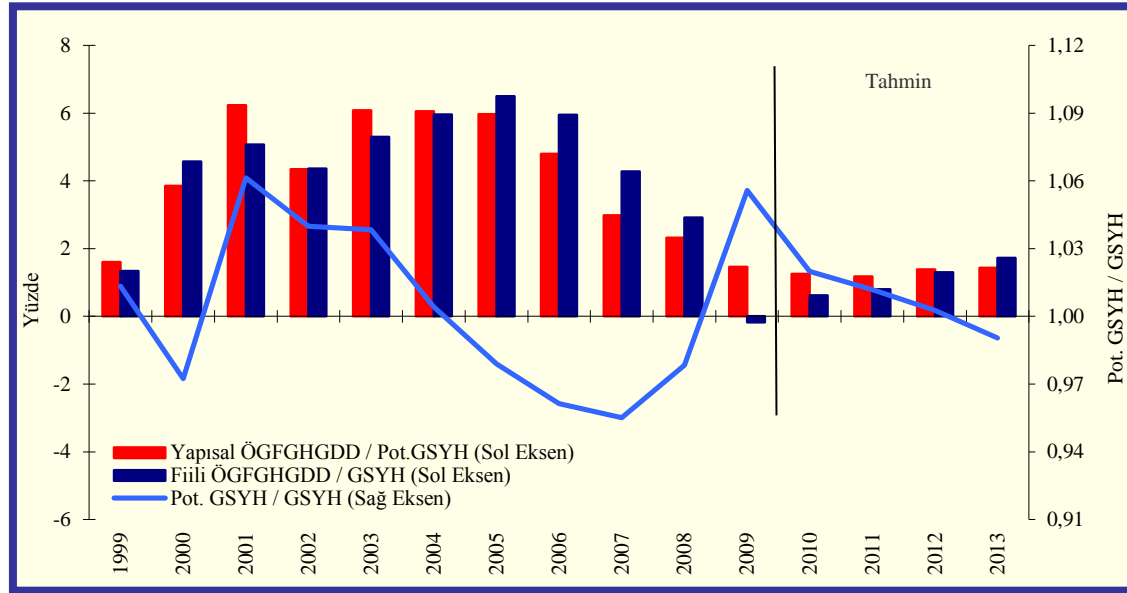
FGHGDD: Faiz Giderleri Hariç Genel Devlet Dengesi
Pot. GSYH: Potansiyel GSYH

2009 yılında, küresel krizin olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla, birçok ülke gibi Türkiye de yurtiçi talep ve üretimi artırmaya yönelik tedbirler almış, genişleyici maliye politikasını bir araç olarak kullanmıştır. Bunun bir sonucu olarak, GSYH'nın potansiyel düzeyinin oldukça altında olduğu 2009 yılında, fiili faiz giderleri hariç genel devlet fazlasının GSYH'ya oranının 2008 yılına göre 3,5 puan gerilediği hesaplanmaktadır. Aynı dönemde, yapısal faiz giderleri hariç genel devlet

fazlasındaki gerilemenin ise çok daha sınırlı kaldığı gözlenmektedir. Bununla birlikte, 2009 yılının ikinci yarısından itibaren alınan tedbirlerin de etkisiyle, fiili faiz giderleri hariç genel devlet fazlası 2010 yılından itibaren yeniden artma eğilimine girmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, 2010 yılında, yapısal faiz giderleri hariç genel devlet fazlasının potansiyel GSYH'ya oranının yüzde 1,3 olacağı tahmin edilmektedir.

2011-2013 döneminde, ekonomideki toparlanmayla birlikte, fiili faiz giderleri hariç genel devlet fazlasının GSYH'ya oranının kademeli bir artışla ortalama yüzde 2,2 olacağı tahmin edilmektedir. Özelleştirme gelirleri de hariç tutulduğunda ise, söz konusu fazlanın GSYH'ya oranının ortalama yüzde 1,3 olması beklenmektedir. Diğer taraftan, 2010 ve 2011 yıllarında düşme eğilimine giren yapısal faiz giderleri hariç genel devlet fazlasının 2012 yılından itibaren bir miktar iyileşmesi ve 2011-2013 döneminde potansiyel GSYH'ya oran olarak ortalama yüzde 1,3 olması beklenmektedir. Yapısal genel devlet dengesi hesaplamalarında özelleştirme gelirleri ve bir defalık gelirler hariç tutulduğu için özelleştirme gelirleri ve faiz giderleri hariç yapısal genel devlet fazlasının potansiyel GSYH'ya oranı da aynı sonucu vermektedir.

Şekil 3.2: Özelleştirme Gelirleri ve Faiz Giderleri Hariç Genel Devlet Dengesi

ÖFGHGDD: Özelleştirme Gelirleri ve Faiz Giderleri Hariç Genel Devlet Dengesi
Pot. GSYH: Potansiyel GSYH

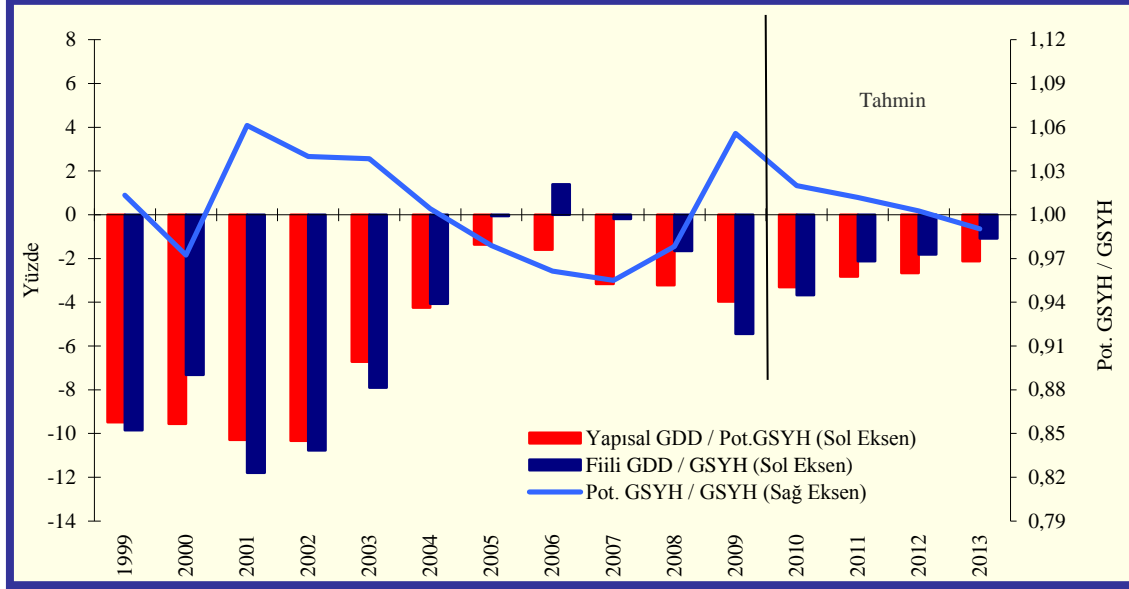
Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin derinleştirdiği belirsizlik ortamının da etkisiyle artan borçlanma ihtiyacı kamu kesimi üzerinde ciddi bir yük oluşturmuştur. Kamu açıkları ve yüksek reel faizin de etkisiyle kamu borç stokunun milli gelire oranındaki hızlı artış, yüksek maliyetli ve kısa vadeli borç yapısı, bütçe transfer harcamaları içinde payı sürekli artan faiz ödemeleri borçlanma ihtiyacının daha da genişlemesi sonucunu getirmiştir. Böylece, genel devlet açığının GSYH'ya oranı 2001 yılında yüzde 11,8 ile Türkiye tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Bütün bu gelişmeler sonucunda, makroekonomik istikrarın tekrar sağlanması ve kalıcı hale gelmesi amacıyla gelir artırıcı ve harcama disiplinini sağlayıcı tedbirler alınmış, yapısal reformlar hayata geçirilmiş ve böylece azalan finansman ihtiyacı sonucu gerçekleşen genel devlet dengesi 2006 yılında ilk defa fazla verir konuma gelmiştir. 2006 yılına kadarki dönemde yapısal genel devlet açığında da ciddi gerilemeler sağlanmış, bununla birlikte, 2006 yılında yaşanan finansal dalgalanmaların da olumsuz etkileriyle, bu tarihten itibaren fiili ve yapısal genel devlet açıklarında nispi artışlar gözlenmiştir.

2009 yılında küresel krizin olumsuz etkilerini azaltıcı bir takım tedbirler alınmış, bu bağlamda, bazı harcama kalemlerinde sağlanan ilave artışlar, talebi canlandırıcı yönde yapılan vergi indirimleri ve benzeri uygulamalar genel devlet borçlanma gereğini önemli ölçüde yükseltmiştir. Uygulanan genişleyici maliye politikasının etkileri yapısal genel devlet dengesinde de görülmüş ve

yapısal genel devlet açığının potansiyel GSYH'ya oranı 2008 yılındaki yüzde 3,2 seviyesinden, 2009 yılında yüzde 4'e yükselmiştir. 2010 yılında, alınan tedbirlerin de etkisiyle, gerileme eğilimine giren fiili ve yapısal genel devlet açıklarının 2011-2013 döneminde daha da düşmesi beklenmektedir. Böylece, 2011-2013 döneminde, ekonomide öngörülen kademeli toparlanma ile birlikte maliye politikasının nispi olarak sıkılaştırılmasının da etkisiyle, fiili genel devlet açığının GSYH'ya oranının ortalama yüzde 1,7, yapısal genel devlet açığının potansiyel GSYH'ya oranının ise ortalama yüzde 2,5 olması öngörülmektedir (Şekil 3.3).

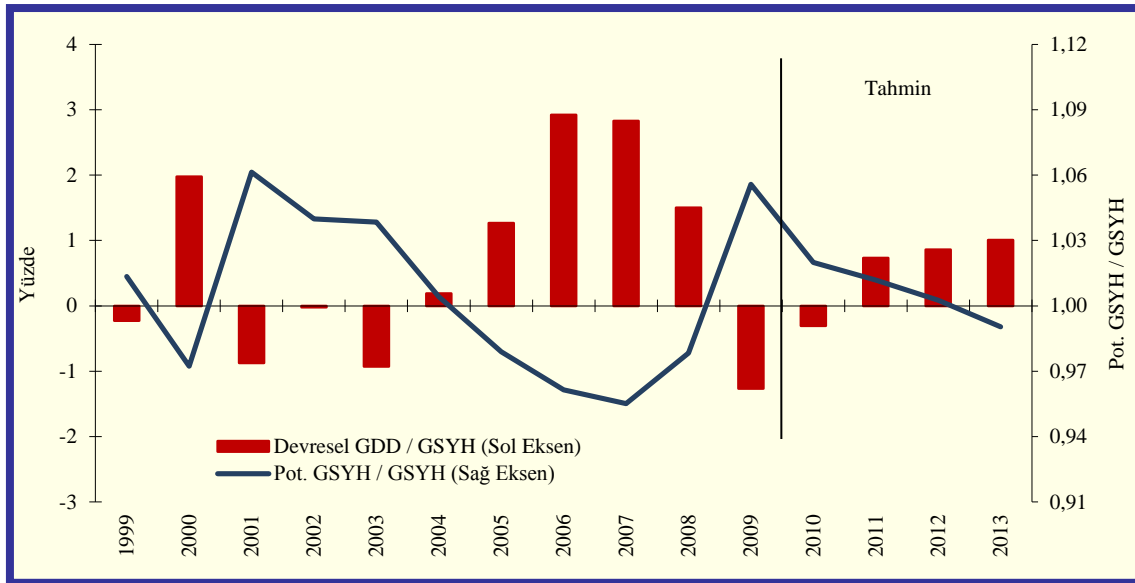
Şekil 3.3: Genel Devlet Dengesi

GDD: Genel Devlet Dengesi
Pot. GSYH: Potansiyel GSYH

Devresel genel devlet dengesi, gerçekleşen genel devlet dengesinde yapısal genel devlet dengesi çıkarılarak elde edilmektedir. 2009 yılında GSYH'nın potansiyelden oldukça uzaklaşmasının bir sonucu olarak devresel etkinin oldukça yüksek olduğu tahmin edilmiştir. 2011-2013 döneminde ise ekonomide beklenen toparlanma ile birlikte devresel genel devlet etkisinin azalacağı öngörülmektedir (Şekil 3.4).

Şekil 3.4: Devresel Genel Devlet Dengesi

GDD: Genel Devlet Dengesi
Pot. GSYH: Potansiyel GSYH

Kutu 3.2: Yapısal ve Devresel Genel Devlet Dengesi Hesaplama Metodolojisi

2009 yılı KEP'inde belirlenen metodolojiye sadık kalmış, buna ilave olarak yapısal denge kapsamı genişletilmiştir. Merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kurum ve kuruluşların yanı sıra, mahalli idareler, sosyal güvenlik kuruluşları, genel sağlık sigortası, bütçe dışı fonlar, döner sermayeler ve işsizlik sigortası fonuna ilişkin gelirler ve giderler de hesaplamalara dahil edilmiştir. Böylece, söz konusu kurum ve kuruluşların dengelerinin konsolidasyonu yapısal genel devlet dengesine ulaşılmıştır.

Metodolojideki farklılık temelde gelir ve gider kompozisyonlarının uyumlaştırılmasını kapsamaktadır. Metodoloji detaylı olarak aşağıda anlatılmaktadır.

Esas itibarıyla, devresel hareketlerin genel devlet üzerindeki etkilerinin ortadan kaldırılması suretiyle ekonomik dalgalanmalardan arındırılmış maliye politikasını ifade eden yapısal genel devlet dengesi aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır;

Fiili genel devlet dengesi kavramı, geçici ve kalıcı faktörlerin etkilerini yansıtan, dolayısıyla gelir ve gider kalemlerini etkileyen devresel hareketleri de içeren denge anlamında kullanılmaktadır. Yapısal genel devlet dengesi ise, devresel hareketlerin genel devlet üzerindeki etkilerinin ortadan kaldırılması suretiyle ekonomik dalgalanmalardan arındırılmış maliye politikasını ifade etmektedir. Yapısal genel devlet dengesi aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır;

$$b^* = \frac{\sum_i T_i^* - G_j^* + X}{Y^P}$$

- b^* : yapısal genel devlet dengesi (potansiyel milli gelire oran olarak),
 T_i^* : i kategorisindeki gelirlerin yapısal değeri,
 G_j^* : j kategorisindeki harcamaların yapısal değeri,
 X : devresel hareketlerden etkilenmediği düşünülen diğer genel devlet kalemleri,
 Y^P : potansiyel hasıla.

Yapısal gelir ve harcamalar ile bunların gerçekleşen değerleri arasında ise aşağıdaki gibi bir ilişki olduğu varsayılmaktadır;

$$\frac{T_i^*}{T_i} = \left[\frac{Y^P}{Y} \right]^{\alpha_i}; \frac{G_j^*}{G_j} = \left[\frac{Y^P}{Y} \right]^{\beta_j};$$

- T_i : i kategorisinde fiili gelirler,
 G_j : j kategorisinde fiili harcamalar,
 Y : fiili milli gelir,
 α_i : i kategorisindeki gelirlerin milli gelir esnekliği,
 β_j : j kategorisindeki harcamaların milli gelir esnekliği.

Potansiyel Hasıla:

Üretim Fonksiyonu Metodu ile hesaplanan potansiyel hasıla kullanılmıştır.

Gelirler:

Devresel hareket gösteren vergi gelirleri 3 kategoriye ayrılmıştır. Bu kategoriler; gelir vergisi, kurumlar vergisi ve dolaylı vergilerdir.

Gelir vergisinin konjonktürel gelişmelere karşı duyarlılığı, vergilemeye konu olan gelir türlerinin niteliğinden etkilenmektedir. Dolayısıyla hesaplamalar yapılırken, gelir vergisi matrahı içindeki ücretler gibi konjonktürel gelişmelere karşı duyarlılığı az olan kalemler ayrıştırılmıştır.

Yapısal gelirler hesaplanırken, konjonktürel gelişmeye karşı hassas olan, KİT'lerden elde edilen gelirler, vergi cezaları, değerli kağıt satış gelirleri, GSM işletmelerinden alınan hazine payları gibi vergi dışı gelirler ekonomik gelişmelere duyarlı olarak kabul edilmiştir.

Ekonomik gelişmelere karşı daha az hassas olan servet vergileri konjonktüre duyarsız olarak kabul edilmiştir.

Fonların vergi gelirlerinin tamamı konjonktüre duyarlı olarak kabul edilmiştir. Gelir vergisi, kurumlar vergisi

ve dolaylı vergi dağılımı yapılırken genel bütçeden yapılan aktarmalar esas alınmıştır.

Mahalli idarelerin vergi gelirlerinin ekonomik gelişmelere karşı duyarlılığı belirlenirken, başta emlak vergisi olmak üzere konjonktürel gelişmelerden daha az etkilenen kalemler ayıklanmıştır. Yıllara göre farklılık göstermekle birlikte, vergi gelirlerinin önemli bir bölümü konjonktüre duyarlı olarak alınmıştır. Dolaysız vergilerin büyük bir kısmı ekonomik gelişmelere karşı duyarsız olarak kabul edilmiş, yapısal denge hesabında konjonktürden etkilenen vergiler dolaylı vergiler olarak gösterilmiştir.

Döner sermaye vergi gelirlerinin tamamı konjonktüre duyarlı olarak alınmıştır.

Ağırlıklı olarak kanunla verilen görevlerin ifasını içermekte olan mahalli idare vergi dışı gelirlerinin küçük bir bölümünün konjonktürel gelişmelere karşı duyarlı olduğu varsayılmıştır.

Döner sermaye faktör gelirlerinin sadece yüzde 10'luk bölümünün, mahalli idarelerin ise yıllara göre değişmekle birlikte yüzde 10 ila 20'lik bölümünün konjonktürel gelişmelere karşı duyarlı olduğu varsayılmıştır. Mahalli idarelerde teşebbüs mülkiyet gelirlerinin önemli bir kısmı doğal tekel hizmetini kapsadığı için konjonktürel gelişmelere daha az duyarlı kabul edilmiştir.

Sosyal güvenlik dengesinde, emekli sandığının prim gelirleri dışındaki sosyal fonların tamamının; işsizlik sigortasının ise prim gelirlerinin tamamının konjonktüre duyarlı olduğu varsayılmıştır.

İşsizlik sigortası dengesinde faiz gelirlerinin konjonktüre karşı duyarlı olduğu, diğer faktör gelirlerinin ise duyarlı olmadığı varsayılmıştır.

Başta özelleştirme olmak üzere fiili genel devlet dengesini etkileyen bir defalık gelirler yapısal denge hesabında kapsamamıştır.

Gelir esneklikleri hesaplanırken, dolaylı vergilerin esnekliği birim esneklik olarak kabul edilmiştir. Öte yandan, diğer gelir esneklikleri en küçük kareler yöntemi yardımıyla hesaplanmıştır.

Giderler:

Bütçe harcamaları, devresel hareketlere duyarlı olan ve olmayan harcamalar olmak üzere iki kategoride sınıflandırılmıştır. Devresel hareketlere duyarlı olan harcamalar, yeşil kart ödemeleri, görev zararları, tarımsal destekleme ödemelerinin bir bölümü, risk hesabı gibi kalemleri kapsamaktadır. Diğer taraftan, devresel hareketlerden etkilenmeyen harcamalar ise yatırım, personel, sermaye transferleri, faiz harcamaları gibi diğer kalemleri kapsamaktadır.

Mahalli idare transfer harcamaları içinde yer alan hane halkına yapılan transferler, şirketlerin sermaye artırımları gibi kalemlerin konjonktürel gelişmelere duyarlı olduğu varsayılmıştır.

Kentsel altyapı ihtiyacının sürekli ve büyük olması mahalli idare yatırım harcamalarındaki artışların ekonomik gelişmelere karşı duyarlılıktan ziyade finansman imkanlarına bağlı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, yatırım harcamalarının sadece dörtte birinin gelirdeki artışla paralel olarak konjonktüre duyarlı olduğu varsayılmıştır.

Mahalli idarelerin personel dışı cari harcamalarının, yıllara göre değişmekle birlikte, küçük bir bölümünün konjonktürel gelişmelerden etkilendiği varsayılmıştır.

İşsizlik sigortası dengesinde eğitim giderlerinin konjonktüre karşı duyarlı olduğu, eğitim giderleri dışındaki diğer cari harcamaların ise duyarlı olmadığı varsayılmıştır.

Başta sigorta ödemeleri olmak üzere, işsizlik sigortasının transfer harcamalarının tamamının konjonktüre karşı duyarlı olduğu varsayılmıştır.

Fon dengesinde, SYDTF tarafından yapılan transferlerin büyük bir bölümünün konjonktüre karşı duyarlı olduğu, geri kalan cari transferlerin ise duyarlı olmadığı varsayılmıştır.

Sosyal güvenlik kuruluşlarının ve döner sermayeli işletmelerin harcamalarının konjonktürel gelişmelere karşı duyarlı olmadığı kabul edilerek hesaplamalar yapılmıştır.

Devresel hareketlere duyarlı olan harcamaların milli gelir esneklikleri ise en küçük kareler yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır.

Devresel Genel Devlet Dengesi:

Fiili genel devlet dengesinin yapısal genel devlet dengesinden farkı devresel genel devlet dengesi olarak tanımlanmaktadır:

$$b^{**} = b - b^*$$

b^{**} : devresel genel devlet dengesi (milli gelire oran olarak),

b : fiili genel devlet dengesi (milli gelire oran olarak),

b^* : yapısal genel devlet dengesi (potansiyel milli gelire oran olarak).

3.1.4. Kamu Borç Yönetimi

3.1.4.1. Borç Yönetimi ve Borçlanma Limitine İlişkin Kurumsal Sorumluluklar

Hazine Müsteşarlığı, borç yönetimini Nisan 2002 tarihinde yayımlanan 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanunun beşinci maddesi uyarınca belirlenen borçlanma limiti çerçevesinde yürütmektedir.

Söz konusu Kanunda kamu borç ve risk yönetiminin ilkeleri:

- Makroekonomik dengeleri gözeterek para ve maliye politikaları ile uyumlu, sürdürülebilir, saydam ve hesap verilebilir bir borçlanma politikası izlenmesi,
- Finansman ihtiyaçlarının, iç ve dış piyasa koşulları ve maliyet unsurları göz önüne alınarak makul risk düzeyi çerçevesinde, orta ve uzun vadede mümkün olan en uygun maliyetle karşılanması olarak belirlenmiştir.

Net borçlanma limiti, mali yıl içinde, ilgili yılın bütçe kanununda belirtilen başlangıç ödenekleri toplamı ile tahmin edilen gelirler arasındaki fark miktarı olarak tanımlanmaktadır. Kanunun aynı maddesi çerçevesinde borç yönetiminin ihtiyaçları ve gelişimi dikkate alınarak net borçlanma limiti yıl içinde yüzde beşe kadar artırılabilir. Bu miktarın da yeterli olmadığı durumlarda, ilave yüzde beş oranında bir tutar, ancak Hazine Müsteşarlığının görüşü ve Hazine Müsteşarlığının bağlı bulunduğu Bakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla artırılabilir.

Diğer taraftan, 2002 yılından bu yana en iyi ülke uygulamalarına paralel şekilde, Hazine'nin varlık ve yükümlülüklerini etkin bir şekilde yönetmek ve oluşabilecek risklerin zamanında ve doğru tespitinin yapılarak gerekli önlemlerin alınabilmesini sağlamak amacıyla piyasa ve kredi riski yönetimi alanlarında çalışmalar yapılmaktadır. Bunun yanı sıra, 2007 yılında başlatılan ve AB'nin ortak bir girişimi olan SIGMA'dan teknik destek sağlanarak yürütülen operasyonel risk yönetimi çalışmaları 2010 yılında tamamlanarak uygulamaya geçilmiştir.

Bu kapsamda, günlük uygulamalarda karşılaşılan risklerle ilgili kayıtların yer aldığı durum bildirim raporlarının etkinliğini arttırmak ve operasyonel risklerin dinamik olarak izlenmesine yardımcı olmak amacıyla internet tabanlı Operasyonel Risk Yönetimi Bilgi Sistemi (ORYBS) 2010 yılı Nisan ayında kullanıma açılmıştır. Güvenli ve kullanımı kolay bir platform yaratılarak zaman ve veri kayıplarının önlenmesi hedeflenmiş, böylece hem günlük iş süreçlerinde yaşanan sorunların zamanında raporlanması hem de karar mekanizmaları tarafından, önceden bildirim yöntemiyle operasyonel risklere doğru ve zamanında müdahale edilmesi sağlanmıştır.

Bunlara ilaveten, borç yönetimi konusundaki kurumsal kapasitenin artırılması amacıyla çeşitli çalışmalara devam edilmektedir. Borç yönetiminin teknik altyapısının geliştirilmesi amacıyla, modelleme ve simülasyon çalışmaları daha etkin hale getirilmiştir. Ayrıca, 2009 ve 2010 yıllarında, AB Leonardo da Vinci Hareketlilik projesi kapsamında Avrupa'nın çeşitli borç yönetim ofislerine çalışma gezileri düzenlenmiş ve kamu borç yönetimi alanında bilgi paylaşımı sağlanmıştır.

3.1.4.2. Borç Yönetim Stratejisi

Para ve maliye politikaları ile uyumlu, sürdürülebilir, saydam ve hesap verilebilir borçlanma politikaları kapsamında, makul risk seviyesinde orta ve uzun vadede en uygun maliyet hedefine ulaşılabilmesini teminen 2003 yılından bu yana stratejik ölçüt uygulaması sürdürülmektedir. Maliyet ve risk hesaplamalarına bağlı olarak, kamu borcunun karşı karşıya olduğu temel riskler olan likidite, kur ve faiz oranı risklerini en etkin şekilde yönetmek üzere tespit edilen stratejik ölçütler kapsamında 2010 yılında:

- Nakit iç borçlanmanın ağırlıklı olarak TL cinsinden yapılması,
- TL cinsi borçlanmanın ağırlıklı olarak sabit faizli enstrümanlarla yapılarak, gelecek 12 ayda faizi yenilenecek senetlerin payının azaltılması,
- Ortalama vadenin piyasa koşulları elverdiği ölçüde uzatılarak, vadesine 12 aydan az kalmış senetlerin payının azaltılması,

- Nakit ve borç yönetiminde oluşabilecek likidite riskinin azaltılması amacıyla güçlü rezerv tutulması,

hususları borçlanma politikasının ana unsurları olarak uygulanmaktadır. Önümüzdeki dönemde de risk ve maliyet hedefleri çerçevesinde stratejik ölçütlere uygun borçlanma stratejilerinin izlenmesine devam edilecektir.

Devlet iç borçlanma senetlerinin (DİBS) yatırımcı tabanının genişletilmesi ile DİBS'lerin ihracında ve ikincil piyasalarda etkinliğin sağlanmasına yönelik politikaların devam ettirilmesi planlanmaktadır. Bu kapsamda, Piyasa Yapıcılığı Sistemi uygulaması sürdürülecektir. Ayrıca, perakende satış kapsamında bireylere doğrudan DİBS satışına ilişkin yapılan çalışmalara devam edilecektir. Diğer taraftan, sağlıklı bir verim eğrisinin oluşturulması ve DİBS'lerde likiditenin sağlanmasına yönelik olarak ölçüt senet uygulamasının devam ettirilmesi planlanmaktadır.

Borç yönetiminde şeffaflığın sürdürülmesi kapsamında, önümüzdeki dönemde de yıllık finansman programının, üç aylık iç borçlanma stratejisinin ve borç bilgilerinin düzenli olarak kamuoyuna duyurulmasına devam edilecektir. Yıllık finansman gereğinin büyük kısmını oluşturan iç borç servisine ilişkin olarak, mevcut itfaların daha düzenli hale getirilmesi amacıyla ve stratejik ölçütlerle uyumlu olmak üzere, aktif borç yönetimi araçları olarak mevcut durumda uygulanan geri alım ve değişim işlemlerine devam edilmesi öngörülmektedir.

3.1.4.3. Kamu Borç Stoku

3.1.4.3.1. Mevcut Durum

Uygulanmakta olan ekonomik program, mali disiplin ve etkin borçlanma stratejileri sonucunda AB tanımlı genel yönetim nominal borç stokunda 2002 yılından bu yana önemli iyileşmeler gözlenmiş; AB tanımlı genel yönetim nominal borç stokunun GSYH'ya oranı, 2002 yılındaki yüzde 73,7 seviyesinden 2009 yılı sonunda yüzde 45,5 seviyesine gerilemiştir. Söz konusu oranın 2008 yılı sonunda yüzde 39,5 olduğu dikkate alındığında küresel krizin etkilerinden dolayı 2009 yılında 6 puanlık bir artış yaşandığı görülmektedir. Buna ilaveten, önümüzdeki dönemde AB tanımlı genel yönetim nominal borç stokunun GSYH'ya oranında kademeli bir azalış öngörülmektedir.

Tablo 3.5: AB Tanımlı Genel Devlet Nominal Borç Stoku

(GSYH'ya Oran, Yüzde)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Genel Devlet Nominal Borç Stoku	67,4	59,2	52,3	46,1	39,4	39,5	45,5

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 3.6: Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku

(GSYH'ya Oran, Yüzde)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İç Borç Stoku	42,7	40,2	37,7	33,2	30,3	28,9	34,6
Dış Borç Stoku	19,4	16,5	13,4	12,3	9,3	11,1	11,7
Toplam	62,2	56,6	51,1	45,5	39,6	40,0	46,3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

2005 yılı sonunda 331,5 milyar TL olan merkezi yönetim toplam borç stoku, 2010 yılı sonunda 473,3 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılı Aralık ayı sonu itibarıyla stokun yüzde 74,5'i iç borçlardan oluşurken, dış borçların payı yüzde 25,5'tir. Borçlanma stratejilerinin bir sonucu olarak TL cinsi borçlanmanın ağırlık kazanması neticesinde, TL cinsinden borç stokunun toplam stok içindeki payı, yıllar itibarıyla artış eğilimini sürdürmüş ve 2010 yılı sonunda yüzde 73,4 olarak gerçekleşmiştir. Döviz cinsinden ve dövizde endekli borçların payı 2005 yılı sonuna göre 11 puan azalarak 2010 sonunda yüzde 26,6, aynı dönemde sabit faizli borçların payı ise 5,9 puan artarak yüzde 56 olmuştur.

Merkezi yönetim iç borç stoku, 2009 yılı sonu itibarıyla, 2008 yılına göre yaklaşık 55,2 milyar TL artarak 330 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2010 yıl sonu itibarıyla da 352,8 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Söz konusu stokun GSYH'ya oranına bakıldığında ise 2008 yılındaki yüzde 28,9 seviyesinden 2009 yılında yüzde 34,6 seviyesine yükseldiği görülmektedir.

TL cinsinden borç stokunun toplam iç borç stoku içerisindeki payı, yıllar itibarıyla artış eğilimini sürdürerek 2008 yıl sonu seviyesi olan yüzde 91,6'dan 2009 yılı sonunda yüzde 94,8 seviyesine yükselmiştir. 2010 yılı Aralık ayı itibarıyla söz konusu oran 98,4 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 3.7: Merkezi Yönetim Borç Stokunun Döviz ve Faiz Yapısı

	2005		2006		2007		2008		2009		2010	
	Milyon TL	%	Milyon TL	%	Milyon TL	%	Milyon TL	%	Milyon TL	%	Milyon TL	%
GENEL TOPLAM	331.520	100,0	345.050	100,0	333.485	100,0	380.321	100,0	441.508	100,0	473.302	100,0
Sabit	166.265	50,2	186.335	54,0	186.017	55,8	216.735	57,0	235.947	53,4	264.993	56,0
Değişken	165.255	49,8	158.715	46,0	147.468	44,2	163.586	43,0	205.561	46,6	208.309	44,0
TL Cinsinden	206.852	62,4	216.800	62,8	229.168	68,7	251.836	66,2	312.837	70,9	347.347	73,4
Sabit	101.444	30,6	111.457	32,3	116.993	35,1	126.271	33,2	144.891	32,8	170.322	36,0
Değişken	105.408	31,8	105.343	30,5	112.175	33,6	125.566	33,0	167.945	38,0	177.025	37,4
Döviz	124.667	37,6	128.250	37,2	104.317	31,3	128.484	33,8	128.671	29,1	125.956	26,6
Döviz Cinsinden	119.098	35,9	126.569	36,7	103.106	30,9	127.721	33,6	128.671	29,1	125.956	26,6
Sabit	64.821	19,6	74.878	21,7	69.024	20,7	90.464	23,8	91.056	20,6	94.671	20,0
Değişken	54.277	16,4	51.690	15,0	34.082	10,2	37.256	9,8	37.615	8,5	31.284	6,6
Döviz Endeksli	5.570	1,7	1.681	0,5	1.211	0,4	764	0,2	0	0,0	0	0,0
Sabit	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Değişken	5.570	1,7	1.681	0,5	1.211	0,4	764	0,2	0	0,0	0	0,0
Toplam İç Borç Stoku	244.782	100,0	251.470	100,0	255.310	100,0	274.827	100,0	330.005	100,0	352.841	100,0
Toplam Sabit	111.061	45,4	121.053	48,1	128.148	50,2	140.614	51,2	155.076	47,0	175.740	49,8
Toplam Değişken	133.720	54,6	130.417	51,9	127.162	49,8	134.213	48,8	174.928	53,0	177.101	50,2
TL Cinsinden	206.852	84,5	216.800	86,2	229.168	89,8	251.836	91,6	312.837	94,8	347.347	98,4
Sabit	101.444	41,4	111.457	44,3	116.993	45,8	126.271	45,9	144.891	43,9	170.322	48,3
Değişken	105.408	43,1	105.343	41,9	112.175	43,9	125.566	45,7	167.945	50,9	177.025	50,2
TUFE'ye endeksli	18.427	7,5	17.778	7,1	22.481	8,8	21.686	7,9	37.658	11,4	53.031	15,0
Döviz Cinsinden	32.360	13,2	32.989	13,1	24.931	9,8	22.227	8,1	17.168	5,2	5.495	1,6
Sabit	9.617	3,9	9.596	3,8	11.155	4,4	14.344	5,2	10.185	3,1	5.418	1,5
Değişken	22.743	9,3	23.393	9,3	13.776	5,4	7.884	2,9	6.983	2,1	76	0,0
Döviz Endeksli	5.570	2,3	1.681	0,7	1.211	0,5	764	0,3	0	0,0	0	0,0
Sabit	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Değişken	5.570	2,3	1.681	0,7	1.211	0,5	764	0,3	0	0,0	0	0,0
Dış Borç Stoku	86.738	100,0	93.580	100,0	78.175	100,0	105.493	100,0	111.503	100,0	120.461	100,0
USD	42.245	48,7	49.236	52,6	43.310	55,4	57.303	54,3	59.894	53,7	66.182	54,9
JPY	3.095	3,6	3.062	3,3	2.701	3,5	4.774	4,5	4.849	4,3	6.195	5,1
EUR	21.089	24,3	25.451	27,2	23.253	29,7	29.593	28,1	31.727	28,5	36.170	30,0
SDR	19.662	22,7	15.130	16,2	8.327	10,7	12.965	12,3	14.224	12,8	11.012	9,1
Diğer	647	0,7	700	0,7	584	0,7	858	0,8	809	0,7	902	0,7
Dış Borç Stoku	86.738	100,0	93.580	100,0	78.175	100,0	105.493	100,0	111.503	100,0	120.461	100,0
Sabit	55.204	63,6	65.282	69,8	57.869	74,0	76.121	72,2	80.871	72,5	89.253	74,1
Değişken	31.534	36,4	28.298	30,2	20.306	26,0	29.373	27,8	30.632	27,5	31.208	25,9

(*) Ağustos ve Eylül 2009 tarihlerinde IMF tarafından yapılan SDR tahsisatları dahildir.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

2001 yılında kamu bankalarına görev zararı ve sermaye ilavesi için ihraç edilen senetlerle, bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma çalışmaları doğrultusunda Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna ihraç edilen senetler nedeniyle yüzde 66 seviyelerine ulaşan merkezi yönetim iç borç stoku içerisindeki kamu payı azalmaya devam ederek 2008 yılında yüzde 23,9 seviyesine; 2009 yıl sonunda yüzde 18,5 seviyesine; kamu bankalarına ihraç edilen nakit dışı senetlerin tamamının itfa edilmesi sonucunda 2010 yıl sonu itibarıyla da yüzde 14,6 seviyesine gerilemiştir.

Tablo 3.8: Alacaklılara Göre İç Borç Stoku

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	Milyon TL						İç Borç Stoku İçindeki Payı, Yüzde					
Toplam	244,8	251,5	255,3	274,8	330,0	352,8	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kamu	75,5	71,4	66,9	65,8	60,9	51,4	30,8	28,4	26,2	23,9	18,5	14,6
Merkez Bankası	18,4	17,8	16,0	13,0	8,0	-	7,5	7,1	6,3	4,7	2,4	-
Kamu Bankaları	25,0	19,9	15,8	10,1	5,6	-	10,2	7,9	6,2	3,7	1,7	-
TMSF	4,5	4,5	3,8	3,1	2,3	2,3	1,8	1,8	1,5	1,1	0,7	0,7
TCMB (IMF Kredisi)	0,0	-	-	-	-	-	0,0	-	-	-	-	-
Diğer Kamu	27,5	29,3	31,3	39,6	45,0	49,1	11,2	11,6	12,3	14,4	13,6	13,9
Piyasa ^(*)	169,3	180,1	188,4	209,1	269,1	301,4	69,2	71,6	73,8	76,1	81,5	85,4

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

(*) İmar Bankası mevduatları için TMSF'ye ihraç edilen senetler piyasa içerisinde gösterilmiştir.

Merkezi yönetim iç borç stokunun ortalama vadeye kalan süresi 2008 sonunda 23,9 ay iken 2009 yılı sonunda 24,4 aya yükselmiştir. 2010 yıl sonu itibarıyla da 31 ay olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemler için, nakit dışı iç borç stokunun ortalama vadeye kalan süresi 19,8 ay seviyesinden 14,4 ay seviyesine gerilemiş ve ardından 40,4 aya yükselmiş; nakit iç borç stokunun ortalama vadeye kalan süresi ise 24,4 aydan, 25 aya ve 30,9 aya yükselmiştir.

Merkezi yönetim dış borç stoku 2010 sonu itibarıyla 120,5 milyar TL seviyesindedir. Dış borç stokunun faiz kompozisyonuna bakıldığında, sabit faizli borçların ağırlığı 2005 yılından bu yana artış eğilimindedir, 2010 sonu itibarıyla 2005'e göre 10,4 puanlık artışla yüzde 74,1 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca stoku döviz kompozisyonu incelendiğinde, son altı yıl içerisinde dolar ve avro cinsi borçların yüzdesinde artış gerçekleştiği görülmektedir. Bu çerçevede, 2005 yılı sonunda toplam dış borç stoku içerisindeki payı sırasıyla yüzde 48,7 ve yüzde 24,3 olan dolar ve avro cinsi borçların payı 2010 Aralık sonu itibarıyla sırasıyla yüzde 54,9 ve yüzde 30 seviyesine yükselmiş ve IMF tarafından Ağustos ve Eylül 2009 tarihlerinde sağlanan SDR tahsisatları dahil SDR cinsi borçlar ise 13,5 puanlık bir azalış ile yüzde 9,1 seviyesine gerilemiştir.

Tablo 3.9: Merkezi Yönetim İç Borç Stokunun Vade Yapısı

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	Stokun Ortalama Vadesi (Ay)					
Nakit Senetler	19,6	22,3	25,7	24,4	25,0	30,9
Nakit Dışı Senetler	38,7	32,0	25,7	19,8	14,4	40,4
Toplam	23,5	24,0	25,7	23,9	24,4	31,0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Merkezi yönetim dış borç stokunun ortalama vadeye kalan süresi ve vadeye kalan süresi, 2009 yıl sonuna göre yaklaşık 0,9 yıl artarak 2010 yılı sonunda sırasıyla 8,8 ve 10,5 yıl olarak gerçekleşmiştir.

Genel Devlet dış borç stokunun vade yapısı incelendiğinde ise, 2005 yılından bu yana genel yönetim dış borç stokunun tamamının orta-uzun vadeli dış borçlardan oluştuğu görülmektedir.

Tablo 3.10: Merkezi Yönetim Dış Borç Stokunun Vadeye Kalan Süresi

	2009				2010*			
	Stok		Vadeye Kalan Süre	Vadeye Kalan Ortalama Süre	Stok		Vadeye Kalan Süre	Vadeye Kalan Ortalama Süre
	Milyon Avro	%	Yıl	Yıl	Milyon Avro	%	Yıl	Yıl
Vade Yapısı	50.572	100	9,6	7,9	57.673	100	10,5	8,8
Orta Vade (1-5 yıl)	16	0	0,6	0,6	0	0	0,0	0,0
Uzun Vade (5 yıldan fazla)	50.555	100	9,6	8,0	57.673	100	10,5	8,8
Alacaklıya Göre	50.572	100	9,6	7,9	57.673	100	10,5	8,8
Kredi	22.064	44	9,5	5,0	24.337	42	10,7	6,7
Uluslararası Kuruluşlar	13.861	27	8,6	4,4	14.626	25	10,2	6,9
(IMF Sağlanan Krediler)	5.531	11	3,4	1,6	4.247	7	2,4	1,1
Hükümet Kuruluşları	3.942	8	16,6	8,3	4.643	8	17,9	9,7
Diğer	4.261	8	6,1	3,7	5.067	9	5,6	3,4
Tahvil	28.507	56	9,6	10,3	33.337	58	10,3	10,3
Döviz Kompozisyonu	50.572	100	9,6	7,9	57.673	100	10,5	8,8
USD	27.726	55	10,4	10,1	32.299	56	10,9	10,2
JPY	2.244	4	16,6	8,3	3.023	5	18,6	10,1
EUR	14.687	29	9,3	6,6	17.652	31	10,2	7,9
SDR	5.540	11	3,4	1,6	4.259	7	2,4	1,1
Diğer	374	1	10,7	5,1	440	1	11,4	5,8

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

(*) IMF SDR tahsisatları dahil değildir.

2005 yılından bu yana tahvil cinsinden yükümlülüklerin genel yönetim dış borç stoku içerisindeki payı artmış, bu oran 2010 yılı üçüncü çeyrek itibarıyla yüzde 53,8 olarak gerçekleşmiştir. Borçlanmaların tahvil cinsinden gerçekleştirilmesinin yanında, kredi yükümlülüklerinin geri ödenmesi sonucu tahvil cinsinden stokun toplam borç stoku içindeki payı artmıştır.

Tablo 3.11: Genel Devlet Dış Borç Stoku

	Milyon Avro						Yüzde Dağılım					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010 Ç3	2005	2006	2007	2008	2009	2010 Ç3
Borç Tipine Göre												
Toplam	55.719	51.514	46.865	51.117	53.767	59.836	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Tahvil	26.676	27.594	26.387	27.484	28.507	32.177	47,9	53,6	56,3	53,8	53,0	53,8
Kredi	29.043	23.920	20.478	23.633	25.260	27.659	52,1	46,4	43,7	46,2	47,0	46,2
Vade Yapısına Göre												
Toplam	55.719	51.514	46.865	51.117	53.767	59.836	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kısa Vade	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Orta-Uzun Vade	55.719	51.514	46.865	51.117	53.767	59.836	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Alacaklıya Göre												
Toplam	55.719	51.514	46.865	51.117	53.767	59.836	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Hükümet Kuruluşları	4.448	3.804	3.353	4.036	4.147	4.735	8,0	7,4	7,2	7,9	7,7	7,9
Parasal Kuruluşlar	32.117	32.592	31.328	33.033	33.962	38.502	57,6	63,3	66,8	64,6	63,2	64,3
Parasal Olmayan Kuruluşlar	27	8	5	2	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Uluslararası Kuruluşlar	19.128	15.110	12.180	14.047	15.658	16.599	34,3	29,3	26,0	27,5	29,1	27,7
Döviz Kompozisyonuna Göre												
Toplam	55.719	51.514	46.865	51.117	53.767	59.836	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
USD	27.131	27.091	26.015	27.707	28.670	32.348	48,7	52,6	55,5	54,2	53,3	54,1
JPY	1.949	1.654	1.579	2.230	2.245	2.855	3,5	3,2	3,4	4,4	4,2	4,8
EUR	13.571	14.066	13.981	14.687	15.877	18.365	24,4	27,3	29,8	28,7	29,5	30,7
SDR	12.386	8.172	4.869	6.056	6.584	5.823	22,2	15,9	10,4	11,8	12,2	9,7
Diğer	682	531	421	437	391	445	1,2	1,0	0,9	0,9	0,7	0,7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

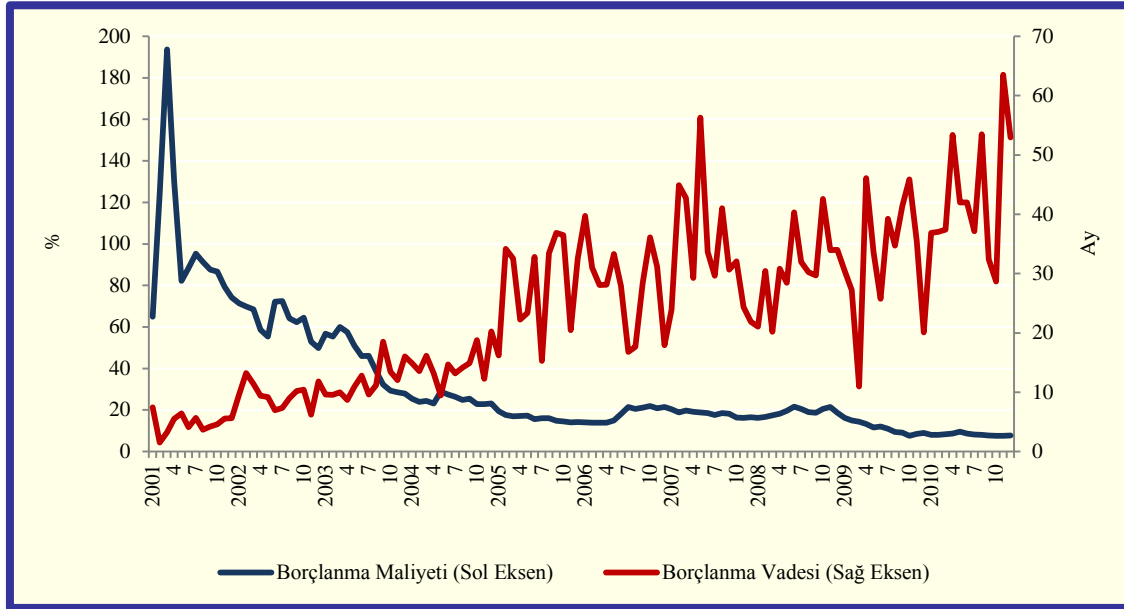
Uluslararası kuruluşlardan sağlanan kredilerin genel yönetimin dış borç stoku içindeki payı 2005 yılına göre 6,6 puanlık düşüş kaydederek yüzde 27,7 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu yükümlülüklerin stok içerisindeki payı, yapılan yüklü geri ödemeler sonucunda, 2005 yılından bu yana azalmaktadır.

Genel yönetim dış borç stokunun döviz kompozisyonu incelendiğinde en büyük payın yüzde 54,1 ile dolar cinsi borçlara ait olduğu görülmektedir. Dolar cinsi borçların toplam stok içerisindeki payı 2005 yılına göre yüzde 5,4 puanlık artış göstermiştir. 2005 yılı sonunda yüzde 22,2 seviyesinde bulunan SDR cinsi borçların payı ise IMF'ye yapılan kredi geri ödemeleri neticesinde 2010 üçüncü çeyreği itibarıyla 9,7 olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı dönemde yüzde 25'ler seviyesinde bulunan avro cinsi borçların payı 6,3 puanlık artışla yüzde 30,7'ye yükselmiştir.

2010 yılı borçlanma gerçekleştirmelerine bakıldığında, 2009 yılında ortalama yüzde 11,6 olarak gerçekleşen TL cinsi iskontolu borçlanmanın maliyeti 2010 Aralık ayı itibarıyla yüzde 8,1 olarak gerçekleşmiştir.

2009 yılında 35,3 ay olan nakit iç borçlanmanın ortalama vadesi, 2010 Aralık ayı itibarıyla 44,1 ay olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 3.5: Hazine Borçlanmasının Ortalama Vadesi ve Maliyeti

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

3.1.4.3.2. Koşullu Yükümlülükler

Hazine Müsteşarlığı, kamu iktisadi teşebbüsleri, özel hukuk hükümlerine tabi olmakla beraber sermayelerinin yüzde ellisinden fazlası kamuya ait olan kuruluşlar, fonlar, kamu bankaları, yatırım ve kalkınma bankaları, büyükşehir belediyeleri, belediyeler ve bunlara bağlı kuruluşlar ile sair yerel yönetim kuruluşları ve 5018 sayılı Kanunun II/B sayılı cetvelinde yer alan idarelerin yatırım finansman maliyetlerini asgari seviyede tutmak, büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamak ve yıllara sari yatırımların fon ihtiyacını karşılamak gibi amaçlara yönelik olarak bahse konu kuruluşlar tarafından sağlanacak dış finansman imkanlarına yönelik geri ödeme garantisi sağlamaktadır. Bu kapsamda, söz konusu kuruluşlar tarafından yalnızca dış piyasadan sağlanacak olan finansman imkânlarına Hazine Müsteşarlığı tarafından garanti sağlanmakta olup, iç piyasadan sağlanacak finansman imkânına herhangi bir garanti sağlanması söz konusu değildir. Ayrıca, Yap-İşlet-Devret, Yap-İşlet, İşletme Hakkı Devri ve benzeri finansman modelleri kapsamında, ilgili Kanun hükümlerine dayanmak ve bunlarla sınırlı olmak üzere, Hazine Müsteşarlığı tarafından yatırım garantisi sağlanmaktadır.

Mali açıdan kötü durumda bulunan kuruluşların garantili borçlarının ödemeleri ve yatırım garantileri kapsamındaki yükümlülüklerinin Hazine tarafından karşılanması olasılığı açık koşullu yükümlülüklerin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir.

Hazine Müsteşarlığının karşı karşıya olduğu koşullu yükümlülüklerin yönetiminin güçlendirilmesi amacıyla 1 Ocak 2007'den itibaren kuruluşların Hazine ile borç-alacak ilişkisini ve mali tablolarını dikkate alan İçsel Kredi Derecelendirme Modeli kullanılmaya başlanılmıştır. Bu kapsamda, koşullu yükümlülüklerden kaynaklanan risklerin azaltılması amacıyla kullanılan Hazine garantili imkân ve dış borcun ikrazı limiti, garanti ve ikraz ücretleri ve kısmi garanti oranı uygulamaları kuruluşlardan beklenen kayıp esas alınarak ve söz konusu model kullanılarak hesaplanmaktadır. Bu bağlamda beklenen kayıp; kuruluşların mali yetersizlikleri nedeni ile üstlenim talebinde bulunmaları veya Hazine'ye olan diğer yükümlülüklerini yerine getirememeleri durumunda oluşacak maliyete ilişkin beklentiyi ifade etmektedir.

Bu çerçevede, 4749 sayılı Kanun kapsamında sağlanacak olan geri ödeme garantisi, yatırım garantisi ve ikraz edilecek dış borcu kapsayan limit her yıl bütçe kanunu ile belirlenmektedir. 4749 sayılı Kanun kapsamında sağlanacak Hazine garantili imkân için uygulanacak limit 2005 yılında 2 milyar dolar, 2006 ve 2007 yıllarında 3 milyar dolar, 2008 yılında ise 2 milyar dolar olarak belirlenmiştir. 2009 yılından itibaren garanti sağlanacak imkânın yanı sıra, ikrazen kullanılacak dış finansman da bu limit kapsamına alınmış ve 2009 yılı için 4 milyar dolar olarak belirlenen söz konusu limit 2010 yılı için 3 milyar dolar olarak tespit edilmiştir.

4749 sayılı Kanun kapsamında garantili imkân sağlanması halinde garanti edilen tutarın yüzde birine kadar ilgili kuruluştan ücret tahsil edilmektedir. Diğer yandan, 4749 sayılı Kanunda 2008 yılında yapılan değişiklikle birlikte ikrazen dış finansman kullanılması durumunda da ikraz edilen dış borç tutarının yüzde birine kadar ilgili kuruluştan ücret tahsil edilmektedir. Kısmi garanti oranı uygulamasında ise uluslararası ve bölgesel kuruluşlar ile yabancı ülkelerin Resmi İhracat Sigorta Kuruluşlarından (ECA) sağlanan ihracat kredileri haricindeki krediler için toplam yükümlülüğün yüzde 95'ine kadar garanti sağlanabilmektedir.

3.1.4.3.3. Geri Ödeme Garantisi

Genel Bütçe kapsamı dışındaki kamu kurum ve kuruluşlarının yatırım finansman maliyetlerini asgari düzeyde tutmak ve fon akışı sağlamak amacıyla kullanılan Hazine geri ödeme garantileri borç stokunun 2002-2006 yılları arasında gösterdiği düşüş trendinin yerini 2007 yılından 2010 yılına kadar artış trendi almıştır. 2006 yılı sonu itibarıyla 4.298 milyon dolar seviyesinde gerçekleşen stok tutarı 2007 yılı sonunda 4.870 milyon dolar, 2008 yılı sonunda 5.712 milyon dolar ve 2009 yılı sonunda 6.576 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. Söz konusu stok, 2010 yılı Eylül ayı sonu itibarıyla ise 6.931 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu artışın nedenini kamu bankaları (T. Halk Bankası, T. Vakıflar Bankası) ve kalkınma ve yatırım bankalarına (TSKB, TKB) sağlanan hazine garantileri oluşturmaktadır. Söz konusu bankalar tarafından kredi yükümlülükleri düzenli olarak ödenmesi nedeniyle borç stoku artışından dolayı Hazine'ye ek yük gelmemektedir.

Hazine garantili borç stoku, 2010 yılı Eylül ayı sonu itibarıyla 2002 yılına göre 651 milyon dolar artarak 6,9 milyar dolar tutarına yükselirken, 2006 yılı sonu itibarıyla yüzde 52 olan üstlenim oranı da 2010 yılı sonu itibarıyla yüzde 9,2 seviyesine düşmüştür.

Orta vadede Hazine garantili dış borç stoku ödeme projeksiyonu incelendiğinde ise, ödeme tutarlarının kredi kullanımlarındaki artışa paralel olarak yükseliş gösterdiği görülmektedir.

Tablo 3.12: Hazine Garantili Dış Borç Servisi Projeksiyonu*

	(Milyon Avro)		
	Anapara	Faiz	Toplam
2011	446	114	560
2012	472	103	575
2013	480	91	571
2014-2016+	3.974	449	4.423

(*) Kullanım bazında; Eylül 2010 itibarıyla, geçici.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

3.1.4.3.4. Yatırım Garantileri

Geri ödeme garantileri dışında, 10 adet Yap-İşlet-Devret, 5 adet Yap-İşlet ve 1 adet İşletme Hakkı Devri modeliyle kurulmuş elektrik santralleri için sağlanmış yatırım garantileri de önemli bir açık koşullu yükümlülük oluşturmaktadır. Bugüne kadar söz konusu garantilerden herhangi bir ödeme yükümlülüğü olmamakla birlikte, koşullu yükümlülüklerden gelebilecek yükler hesaplanırken söz konusu mali riskler de dikkate alınmaktadır.

Bunlara ek olarak, bir belediyeye su bedeli ödeme yükümlülüğü için 1995 yılında YİD projesi kapsamında yatırım garantisi sağlanmıştır. Söz konusu yatırım garantisi kapsamında, 1999 yılından 2010 yılı sonuna kadar toplamda yaklaşık 1,79 milyar dolar tutarında üstlenimde bulunulmuştur.

3.1.4.3.5. Hazine Alacakları

2010 Aralık sonu itibarıyla Hazine alacak stokuna bakıldığında, toplam içinde, mahalli idarelerin yüzde 58,1'lik, KİT'lerin yüzde 23,8'lik ve diğer alacakların yüzde 18,1'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Gerçekleşen tahsilatların kaynaklarına göre dağılımına bakıldığında, 2010 yılı Ocak-Aralık döneminde yapılan tahsilatların yüzde 88,1'ini kuruluşların nakit olarak yaptıkları ödemelerin oluşturduğu görülmektedir. Belediyelerden, Maliye Bakanlığı tarafından vergi gelir paylarından yapılan kesintiler yoluyla yapılan tahsilatlar, bu dönemdeki tahsilatların yüzde 8,4'ünü, İller Bankası tarafından vergi gelir paylarından yapılan kesintilerden oluşan tahsilatlar bu dönemdeki tahsilatların yüzde 1,5'ini kapsamaktadır. 6183 sayılı Kanun kapsamında yapılan tahsilatlar ise, bu dönemde yapılan tahsilatların yüzde 1,6'sı kadardır. Ayrıca bu dönemde toplam tahsilatın 0,4'ü başka bir kurumdan aktarılan ödeme şeklinde gerçekleşmiştir.

3.1.4.3.6. Risk Hesabı

Hazine garantileri kapsamında Hazine Müsteşarlığı tarafından ödenen tutarların nakit ve borç yönetiminde yol açtığı aksaklıkların giderilmesi amacıyla, Merkez Bankası nezdinde oluşturulmuş olan Risk Hesabı ödenekleri, üstlenimlerin azalması ve tahsilatların artması sonucunda 2003 yılından itibaren azalış göstererek 2006 yılı sonunda 240 milyon TL olan seviyesinden 2008 yılında 148,9 milyon TL seviyesine inmiştir. 2009 yılında ve 2010 sonu itibarıyla ise hesap bakiyesi üstlenimleri karşılamakta yeterli olmuş ve ödenek kullanılmamıştır.

3.1.4.3.7. 2010-2013 Dönemi Genel Devlet Brüt Borç Stoku Tahmini

2002 yılından bu yana izlenen disiplinli maliye politikaları, sağlanan güven ve istikrar ortamı ile gerçekleşen yüksek büyüme sonucu genel yönetim nominal borç stokunun GSYH'ya oranı önemli ölçüde düşmüştür. Bununla birlikte, küresel krizle birlikte yaşanan ekonomik daralma ve bütçe açığındaki artışın etkisiyle, genel yönetim nominal borç stoku 2009 yılında bir miktar artış göstererek yüzde 45,5 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan OVP kapsamında söz konusu stok oranının 2010-2013 döneminde tekrar düşüş trendine girmesi ve 2013 yılı sonunda yüzde 36,8 seviyesine inmesi öngörülmektedir.

Tablo 3.13: Genel Devlet Borç Stoku Tahminleri

(GSYH'ya Oran, Yüzde)

	Gerçekleşme	Tahmin			
	2009	2010	2011	2012	2013
AB Tanımlı Genel Devlet Brüt Borç Stoku	45,5	42,3	40,6	38,8	36,8

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

3.1.5. Yapısal Reformların Bütçe Üzerindeki Etkileri

5763 sayılı Kanunla, yayımı tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere; hizmet akdiyle çalışanlar açısından, yürürlük tarihinden önceki son 6 ay içerisinde kayıtlı olarak çalışmamış olmak koşuluyla, bir yıllık süre zarfında 18-29 yaş arasında olan erkekler ile yaş şartı aranmaksızın 18 yaşından büyük kadınların, işyerinin mevcut istihdam sayısına ek olarak yeni istihdam şeklinde işe

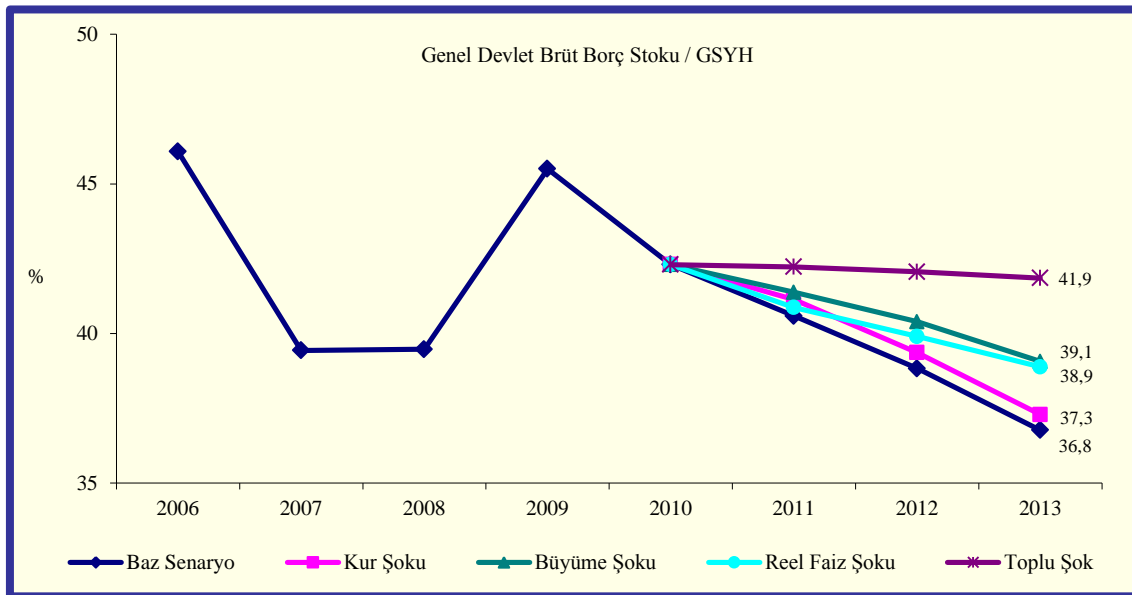
alınmaları halinde, bu kişilere ait malullük, yaşlılık ve ölüm primleri işveren hissesinin ilk yıl tamamı, ikinci yıl yüzde 80'i, üçüncü yıl yüzde 60'ı, dördüncü yıl yüzde 40'ı, beşinci yıl yüzde 20'sinin İşsizlik Sigortası Fonu tarafından karşılanarak SGK'ya aktarılması ile 1 Ekim 2008 tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere hizmet akdiyle çalışanların malullük, yaşlılık ve ölüm primlerinden işveren hissesine isabet eden 5 puanlık kısmın Hazine tarafından karşılanması düzenlenmiştir. Daha sonra, 5838 sayılı Kanunla, genç ve kadın istihdamı prim teşvikinden yararlanma penceresi 1 Temmuz 2010 tarihine kadar uzatılmış ve kapsama Aralık 2008 ve Ocak 2009 döneminde sigorta kaydı olmayanlar da eklenmiştir. Beş puanlık prim indiriminin sosyal güvenlik dengelerine 2010, 2011 ve 2012 yılları için GSYH'ya oran olarak sırasıyla, yüzde 0,35, yüzde 0,39 ve yüzde 0,40 seviyesinde ek yük getirmesi beklenmektedir.

3.2. Duyarlılık Analizi

2002 yılından bu yana kamu borç ve risk yönetimi uygulamaları çerçevesinde, makroekonomik dengeler gözetilerek para ve maliye politikaları ile uyumlu, sürdürülebilir, saydam ve hesap verilebilir bir borçlanma politikası izlenmektedir. 2002-2008 döneminde uygulanan sıkı maliye politikaları ve 2003 yılından başlayarak hayata geçirilen stratejik ölçüt uygulamaları kurlar, reel faizler ve büyümeye ilişkin olumsuz şokların orta ve uzun vadede kamu borç stoku üzerindeki etkilerini önemli ölçüde sınırlandırmış ve stokun yapısını şoklara karşı daha dayanıklı bir hale getirmiştir. Nitekim, etkileri 2009 yılında da devam eden küresel kriz ile birlikte AB tanımlı genel yönetim nominal borç stokunun GSYH'ya oranı sınırlı bir artış göstererek 2009 yılında yüzde 45,5 düzeyinde gerçekleşirken, söz konusu oranın 2010 yılında yüzde 42,3 düzeyine gerilemesi beklenmektedir.

Borç stokunun çeşitli makroekonomik şoklar karşısında 2011-2013 döneminde nasıl bir seyir izleyeceğine ilişkin sürdürülebilirlik analizleri ise aşağıda yer almaktadır. Yapılan senaryo analizlerinde döviz kurlarının her yıl baz senaryonun yüzde 5 üstünde gerçekleşmesi, reel büyümenin her yıl baz senaryonun 2 puan altında gerçekleşmesi, reel faizlerin her yıl baz senaryonun 500 baz puan üstünde gerçekleşmesinin borç stoku üzerindeki etkileri ayrı ayrı ve toplu şekilde ele alınmıştır. Yukarıda belirtilen senaryolar incelendiğinde, borç stokunun 2013 yılında baz senaryoya göre döviz kuru şoku altında 0,5 puan; reel faiz şoku altında 2,1 puan, büyüme şoku altında ise 2,3 puan yukarıda gerçekleşebileceği değerlendirilmektedir. Tüm şokların bir arada ele alındığı toplu şok senaryosunda ise, borç stokunun 2013 yılında baz senaryonun 5,1 puan üzerine çıkabileceği öngörülmektedir. Diğer taraftan, söz konusu olumsuz şokların bir arada gerçekleştiği toplu şok senaryosunda bile borç stoku/GSYH oranının orta vadede bir miktar düşeceği öngörülmektedir. Yapılan analizler kamu borç stokunun dışsal şoklara karşı duyarlılığının önceki yıllara göre önemli ölçüde azaldığını göstermektedir.

Şekil 3.6: Sürdürülebilirlik Senaryoları

3.3. Kamu Maliyesi Riskleri

2011-2013 döneminde, kamu maliyesine ilişkin olarak ortaya konulan hedeflere ulaşılmasına engel teşkil edebilecek temel riskler aşağıda özetlenmektedir.

- Büyüme hızının öngörülenin altında gerçekleşmesi durumunda, merkezi yönetim bütçesi gelir performansının olumsuz yönde etkilenerek finansman ihtiyacının artma ihtimali bulunmaktadır.
- Maktu vergi ve harçların güncellenmemesi durumunda gelir performansı olumsuz yönde etkilenecektir.
- Özelleştirme performansının düşük kalması kamu kaynaklarının öngörülen düzeyin altında gerçekleşmesine yol açacaktır.
- Büyüme hızının öngörülenin altında olması istihdam artışı parametresini olumsuz yönde etkileyerek, sosyal güvenlik sistemi prim tahsilatlarının öngörülenin altında kalmasına yol açacaktır. Bu gelişme, sağlık harcamalarının disipline edilememesi durumunda, sosyal güvenlik kuruluşlarına merkezi yönetim bütçesinden yapılacak transferlerin artması sonucunu doğuracaktır.
- İstihdamın öngörülen düzeyde artmaması durumunda, İşsizlik Sigortası Fonundan yararlananların sayısı artacak ve İşsizlik Sigortası Fonu dengesinin bir miktar bozulması söz konusu olabilecektir.
- Enflasyonun öngörülen düzeyin üzerinde gerçekleşmesi durumunda kamu çalışanlarına enflasyon farkı verilmesi söz konusu olacaktır.
- Mevcut kamu borç stokunun piyasa riskine olan duyarlılığı geçmiş yıllara kıyasla önemli ölçüde azalmış olmakla birlikte, piyasalarda oluşabilecek aşırı oynaklıklar söz konusu stoku olumsuz yönde etkileyebilecektir.

3.4. Kamu Maliyesinin Kalitesi

2010 yılında, krizin etkileri azalmış, ekonomi güçlü bir şekilde toparlanmış ve yeniden büyüme ortamına geçilmiştir. Bu dönemde yakalanan büyüme performansını kalıcı hale getirebilmek için kamu kaynaklarının potansiyel büyümeyi destekler şekilde kullanılması ve kamu maliyesinin özel sektör temelli bir büyüme perspektifine sahip olması önem arz etmektedir.

2010 yılında olduğu gibi 2011 ve 2012 yıllarında da Özelleştirme Fonu nakit fazlası ve İşsizlik Sigortası Fonu nema gelirlerinin belirli bir oranı GAP ve diğer bölgesel kalkınma projeleri kapsamında kullanılacaktır. 5921 sayılı Kanunla değiştirilen 4447 sayılı Kanunun geçici 6. maddesi uyarınca, İşsizlik Sigortası Fonu nema gelirlerinden GAP Eylem Planı ile diğer ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik yatırımlarda kullanılmak üzere yapılacak aktarma tutarlarının hesabında 2009 ve 2010 yıllarında 3/4 oranı esas alınmıştır. 2011 ve 2012 yıllarında ise bu oran yeniden 1/4 olarak uygulanacaktır. Bu kapsamda 2010-2012 döneminde GAP Eylem Planı ile diğer ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik yatırımlarda harcanılmak üzere toplam 14,5 milyar TL kaynak kullanılacaktır.

Krizden çıkış sürecini desteklemek amacıyla, 2010 yılında merkezi yönetim bütçesi sermaye giderleri mali imkânların elverdiği ölçüde artırılmaya çalışılmıştır. 2011 yılına gelindiğinde ise merkezi yönetim bütçesi sermaye giderleri, finansman imkânları göz önünde bulundurularak sürdürülebilir bir baza çekilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, 2011-2013 döneminde sermaye giderlerinin GSYH'ya oran olarak ortalama yüzde 1,8 düzeyinde olması beklenmektedir.

GAP Eylem Planı'nın Sosyal Gelişiminin Sağlanması bileşeni altında beşeri sermayenin geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması ihtiyacını etkin bir şekilde karşılamak üzere 2008 yılında GAP illerinde uygulamaya konulan Sosyal Destek Programı (SODES), 2010 yılında DAP illerini de içerecek şekilde genişletilmiştir. Söz konusu program kapsamında 2010-2013 döneminde toplam 887 milyon TL'lik kaynak kullanılacağı öngörülmektedir. Buna ilave olarak, yerel kalkınma potansiyelini harekete geçirmek amacıyla tasarlanan ve 2010 sonu itibarıyla kuruluş süreci tamamlanan 26 kalkınma ajansına merkezi yönetim bütçesinden 2011 yılında 450 milyon TL

kaynak ayrılması öngörülmüştür. Kalkınma ajanslarının yürütecekleri faaliyetler kapsamında 2010-2013 dönemi için kullanılacak toplam kaynak 2 milyar TL olarak öngörülmüştür.

5350 ve 5615 sayılı Kanunlarla teşvik sisteminde yapılan düzenlemeler sonucunda, kalkınmada öncelikli yörelere ilişkin teşvik kapsamı genişletilmiş ve teşviklerden yararlanma koşulları iyileştirilmiştir. Bununla birlikte, bölgesel, sektörel ve proje bazlı yeni bir teşvik modeli geliştirilmiş ve bunun gereği olarak yeni yatırımlar için indirimli kurumlar vergisi uygulanmasına ve yatırım yeri olarak Hazineye ait gayrimenkullere irtifak hakkı tesisine imkân veren bir yasal düzenleme yapılmıştır. Ayrıca, tekstil sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin, üretim tesislerini Bakanlar Kurulunca belirlenecek illere taşımalarının vergi avantajı yoluyla desteklenmesine yönelik yasal düzenleme yapılmış, 5084 sayılı Kanunun süresi de bir yıl uzatılmıştır. Bu bağlamda, merkezi yönetim bütçesinden cari transfer harcaması olarak gerçekleştirilen Hazine teşvik ödemeleri çerçevesinde 2011-2013 döneminde toplam 2,7 milyar TL harcama yapılacağı öngörülmüştür.

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından yönlendirilen Ar-Ge teşvikleri kapsamında 2010 yılında 775 milyon TL, 2011-2013 döneminde ise toplam 2,5 milyar TL harcama yapılması öngörülmüştür. Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi suretiyle verimliliği ve rekabetçiliği yüksek bir ekonomik ortam yaratılması amacıyla 5746 sayılı Kanun kabul edilmiş 2023 yılına kadar uygulanmak üzere yürürlüğe konulmuştur. Söz konusu Kanunla 2004 yılından itibaren Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisi Kanunları uyarınca mükelleflere tanınmış olan Ar-Ge harcamalarının yüzde 40'ını matrahlarından indirme imkânı yüzde 100'e çıkarılmıştır. Kanunda ayrıca, Ar-Ge personeline yönelik gelir vergisi stopajı desteği ile sigorta primi desteği verilmesi ve yenilikçi fikirlere tekno-girişim sermayesi desteği verilmesi öngörülmüştür.

KOBİ'lerin finansman imkânlarına daha kolay ulaşmalarının sağlanması amacıyla hazırlanan 2009/15197 sayılı Kredi Garanti Kurumlarına Sağlanacak Hazine Desteğine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Karar 15 Temmuz 2009 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Söz konusu karar uyarınca kredi garanti kurumlarına 1 milyar Türk lirasına kadar destek sağlanması kararlaştırılmıştır. Bu düzenlemenin ardından Hazine Müsteşarlığı tarafından destek verilecek ilk kredi garanti kurumu KGF olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan, KOBİ'ler için başvuru koşullarının kolaylaştırılması, gemi inşa ve gemi işletmeciliği alanında faaliyet gösteren şirketlerin finansman sıkıntısının giderilebilmesi ve yararlanıcıların maliyetlerinin düşürülebilmesi amacıyla, 2010 yılı içerisinde, söz konusu Karar'da bir takım değişikliklerle sistemin daha aktif bir şekilde işlemesine yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu desteğin işlerlik kazandığı 2009 yılı Temmuz ayı ile 2010 yılı Ekim ayı arasındaki dönemde, 309 KOBİ'ye toplam 157,5 milyon TL tutarında kredi açılmıştır.

Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) tarafından kullanılan destekler kapsamında 2011-2013 döneminde 699 milyon TL harcama yapılması öngörülmektedir.

Yerel idarelerin içme suyu, kanalizasyon ve yol gibi mahalli müşterek ihtiyaçların karşılanması amacıyla geliştirilen ve 2005 yılından bu yana yürütülmekte olan Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesine (KÖY-DES) 2011-2013 döneminde de devam edilecektir. Bu kapsamda, söz konusu proje için 2011-2013 döneminde 1,7 milyar TL kaynak ayrılması programlanmıştır. 2007 yılında başlatılan Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BEL-DES) için ise 2009 yılında ödenek öngörülmemiştir. 2010 yılında benzer bir proje kapsamında 100 milyon TL'lik bir kaynak kullanımı gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. 2011-2013 döneminde ise bu kapsamda 1,6 milyon TL harcama yapılması programlanmıştır.

3.5. Kamu Maliyesinin Kurumsal Özellikleri

Kamu mali yönetiminde son dönemde kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen bazı temel düzenleme ve uygulamalar aşağıda sunulmaktadır.

3.5.1. Sayıştay Kanunu

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunuyla uyum sağlayacak şekilde etkin bir dış denetimin sağlanması amacıyla kamu idarelerinin etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak çalışması ve kamu kaynaklarının öngörülen amaç, hedef, kanunlara uygun olarak elde

edilmesi, muhafaza edilmesi ve kullanılması için yapılacak denetimleri, sorumluların hesap ve işlemlerinin kesin hükme bağlanmasını ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmak üzere 6085 sayılı Sayıştay Kanunu 3 Aralık 2010 tarihinde TBMM’de kabul edilmiştir.

3.5.2. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu

Maliye Bakanlığı tarafından 2006 ve 2007 yıllarında gerçekleştirilen geçiş sınavları neticesinde kamu idarelerinin mali hizmetler birimlerine atanan mali hizmetler uzmanlarının mesleki yeterliklerinin sürekliliğini ve geliştirilmesini sağlamak üzere başlatılan kapsamlı eğitim programı 2008 yılı sonunda tamamlanmıştır. Kamu idarelerinin mali yönetim ve kontrol alanındaki uygulama kapasitelerini arttırmak amacıyla 2008 yılında mali hizmetler uzman yardımcısı alınmasına yönelik yapılan özel yarışma sınavı sonucunda 231 adet mali hizmetler uzman yardımcısı kamu idarelerine yerleştirilmiştir. Söz konusu mali hizmetler uzman yardımcılarında yönelik eğitim programı uygulanmış ve eğitim sonunda sınav yapılmıştır.

Kamu idarelerinin boş mali hizmetler uzman yardımcılığı kadroları için 12 Aralık 2010 tarihinde özel yarışma sınavı yapılmıştır.

Kamu idarelerinin iç kontrol sistemlerinin kamu iç kontrol standartlarına uyumlu hale getirilmesi amacıyla idareler tarafından yapılacak çalışmalara ve hazırlanacak eylem planlarına rehberlik etmek üzere Maliye Bakanlığı tarafından Kamu İç Kontrol Standartlarına Uyum Eylem Planı Rehberi hazırlanmış ve 4 Şubat 2009 tarihinde idarelere duyurulmuştur. Rehber çerçevesinde, kamu idarelerinin iç kontrol sistemlerine ilişkin bir eylem planı hazırlamaları ve Maliye Bakanlığına göndermeleri öngörülmüştür. Kamu idareleri hazırlamış oldukları eylem planlarını Maliye Bakanlığına göndermiştir. Söz konusu eylem planları incelenmiş ve değerlendirme sonuçları internet sayfasında yayınlanmıştır.

İngiltere Sayıştay’ı ile Maliye Bakanlığı tarafından ortaklaşa yürütülen Türkiye’de Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Sisteminin Güçlendirilmesi konulu eşleştirme projesi Avrupa Komisyonu tarafından onaylanmış ve 1 Nisan 2009 tarihinden itibaren proje faaliyetlerine başlanmıştır. Proje kapsamında, mevcut kamu mali yönetim ve kontrol sistemimizin AB müktesebatı ve uluslararası standartlarla karşılaştırılarak eksikliklerin ortaya konulduğu bir Fark Analizi Raporu ve yapılması öngörülen eylemlerin yer aldığı bir Eylem Planı hazırlanmıştır. Söz konusu proje kapsamında temel ve ileri düzey eğitimler ile eğitimcilerin eğitimi tamamlanmıştır. Bu eğitimler sonucunda bir eğitici havuzu oluşturulmuştur. Ayrıca, Mali Yönetim ve Kontrol Rehberi ile Merkezi Uyumlaştırma Birimi El Kitabı hazırlık çalışmaları devam etmektedir.

Kamu idarelerinin mali yönetim ve kontrol alanındaki uygulama kapasitelerinin geliştirilmesine ilişkin çalışmalar kapsamında, mali yönetim ve kontrol alanında yer alan aktörlere yönelik eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri gerçekleştirilmiş olup, söz konusu faaliyetlere devam edilecektir.

İç kontrol sistemiyle ilgili ikincil ve üçüncül düzey düzenlemeler gözden geçirilecek ve gerekli değişiklikler yapılacaktır.

Kamuda İç Denetim Kapasitesinin Geliştirilmesi Projesi kapsamında Dünya Bankası ile Maliye Bakanlığı arasında 16 Mart 2009 tarihinde bir hibe anlaşması imzalanmıştır. 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye tabi kurumlar için ihdas edilen 1200 adet iç denetçi kadrosunun Kasım 2010 tarihi itibarıyla 771 adedine atama yapılmıştır. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun 65 inci maddesi uyarınca yapılacak iç denetçi atamaları için aday belirleme sınavı 2010 yılı Kasım ayı içerisinde gerçekleştirilmiş olup söz konusu sınavı kazanacak olan iç denetçi adayları eğitim programına alınacaktır. Bunlara ek olarak, Kamu İç Denetiminde Kalite Güvence ve Geliştirme Rehberi ve Kamu İç Denetiminde Bilgi Teknolojileri Denetimi Rehberinin 2011 yılı içerisinde yayımlanması planlanmaktadır.

4. YAPISAL REFORMLAR

4.1. Reel Sektör

4.1.1. Özelleştirme

2010 yılı özelleştirme uygulamaları açısından,

- Osmangazi, Uludağ, Çamlıbel, Çoruh, Yeşilirmak ve Fırat Elektrik Dağıtım Şirketlerinin yüzde 100 hisselerinin blok satışının,
- Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş.'ye (TTA) ait Çamaltı ve Ayvalık Tuzlarının satış ve işletme hakkı devri yöntemiyle özelleştirilmesinin,
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi (TCDD) Genel Müdürlüğüne ait Samsun ve Bandırma limanlarının işletme hakkı devri yöntemiyle özelleştirilmesinin,
- Sümer Holdinge ait Taşucu İşletmesi makine ve teçhizatının tesis ve varlık satışının,
- TTA, Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. (TEDAŞ), Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (TŞFAŞ) ve TCDD'ye ait çeşitli taşınmazların satışının,

gerçekleştiği bir yıl olmuştur. 2009 yılında satış/devir işlemi tamamlanan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 2,3 milyar dolar düzeyindeyken bu tutar 2010 sonu itibarıyla 3,1 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Elektrik dağıtım şirketlerinin (Aras, Vangölü, Boğaziçi, Gediz, Trakya, Dicle, İstanbul Anadolu Yakası, Toroslar, Akdeniz), akarsu santrallerinin, Türkiye Şeker Fabrikaları (C) portföy grubunun, TCDD İskenderun Limanının ve Başkent Doğalgaz Dağıtım A.Ş.'nin de içinde bulunduğu onay/sözleşme aşamasında bulunan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı ise 13,8 milyar dolardır.

2010 yılında devir-teslimi gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları Tablo 4.1'de sunulmuştur.

Tablo 4.1: 2010 Yılında Tamamlanan Özelleştirme İşlemleri

Kuruluş	Özelleştirme İşlemi	Satış Bedeli (Dolar)
Osmangazi Elektrik Dağıtım A.Ş.	Tesis/Varlık Satışı	485.000.000
Çamlıbel Elektrik Dağıtım A.Ş.	Tesis/Varlık Satışı	258.500.000
Uludağ Elektrik Dağıtım A.Ş.	Tesis/Varlık Satışı	940.000.000
Çoruh Elektrik Dağıtım A.Ş.	Tesis/Varlık Satışı	227.000.000
Yeşilirmak Elektrik Dağıtım A.Ş.	Tesis/Varlık Satışı	441.500.000
Fırat Elektrik Dağıtım A.Ş.	Tesis/Varlık Satışı	230.250.000
TCDD Bandırma Limanı	İşletme Hakkı Devri	175.500.000
TCDD Samsun Limanı	İşletme Hakkı Devri	125.200.000
TTA Çamaltı Tuzlası	Satış ve İşletme Hakkı Devri	77.966.102
TTA Ayvalık Tuzlası	Satış ve İşletme Hakkı Devri	6.101.695
Sümer Holding Taşucu İşletmesi Mak. ve Tec.	Satış ve İşletme Hakkı Devri	20.049.704
Diğer	Çeşitli Varlık ve Tesislerin Satış ve Devri	96.897.485
TOPLAM		3.083.964.986

İhalesi tamamlanmış olan Vangölü Elektrik Dağıtım Şirketi, Başkent Doğalgaz Dağıtım A.Ş. ve EÜAŞ'a ait akarsu santrallerinin satış/devir işlemlerinin tamamlanması beklenmektedir. Bunların yanında; Aras, Boğaziçi, Gediz, Trakya, Dicle, İstanbul Anadolu Yakası, Toroslar ve Akdeniz Elektrik Dağıtım Şirketleri, TŞFAŞ'ye ait Kastamonu, Kırşehir, Turhal, Yozgat, Çorum ve Çarşamba Şeker Fabrikalarından oluşan C portföy grubunun ve TCDD İskenderun Limanının satış/devir onayı ve sözleşme aşamalarının tamamlanması beklenmektedir.

TCDD'ye ait İzmir ve Derince limanlarının özelleştirme ihalesi iptal edilmiştir. Her iki limanın özelleştirme ihalesinin tekrar yapılması amacıyla imar planı çalışmaları sürdürülmektedir.

Şans oyunlarının lisans verilmesi suretiyle özelleştirilmesine ilişkin iptal edilen ihalenin yeniden yapılmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

4.1.2. Rekabet Hukuku ve Politikaları

Türkiye'deki antitröst mevzuatı önemli oranda AB mevzuatıyla uyumlu olmakla beraber, Türkiye'de bugüne kadar gerçekleştirilen uygulamalar ve AB'deki uygulama ve mevzuat değişiklikleri dikkate alındığında, gerek kurumsal yapıda, gerekse rekabet mevzuatında bazı değişikliklere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanması amacıyla hazırlanan kanun tasarısı Türkiye Büyük Millet Meclisine gönderilmiştir.

Düzenleyici etki analizinin bir parçası olan ve düzenlemelerin mümkün olduğunca az rekabet kısıtı yaratacak şekilde hazırlanmasına olanak sağlayan rekabetçi etki değerlendirmesi konusunda bir rehber hazırlama çalışmaları devam etmektedir. Uluslararası uygulamalar gözetilerek ve ilgili ulusal kurumların görüşleri alınarak hazırlanacak rehberin mevzuat hazırlıklarında rekabet incelemesi için etkili bir hukuki araç oluşturması beklenmektedir. Rehberin, Rekabet Kurumunun rekabet savunuculuğu rolünün kurumsallaştırılmasına katkı sağlaması da hedeflenmektedir.

Uluslararası tecrübeler de dikkate alınarak Rekabet Kurumu ile Kamu İhale Kurumu arasında işbirliği protokolü imzalanmıştır. Protokol, kamu idareleri tarafından düzenlenen ihalelerdeki rekabet sorunlarıyla mücadelede uygun bir çerçeve sağlamayı ve bu yolla kamu kaynaklarının daha verimli kullanılmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Devlet yardımları sisteminin AB Müktesebatıyla uyumlu hale getirilmesi, sistemin şeffaflaştırılması ve etkinleştirilmesi amaçlarıyla Hazine Müsteşarlığı sorumluluğunda devlet yardımlarının izlenmesi ve denetlenmesine ilişkin yasal ve kurumsal altyapı oluşturulmasına yönelik çalışmalara devam edilmiştir. Bu kapsamda hazırlanan 6015 sayılı "Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun" 23 Ekim 2010 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

4.1.3. Yatırım Ortamının İyileştirilmesi

2001 yılından bu yana sürdürülmekte olan yatırım ortamının iyileştirilmesi çalışmaları, yatırımlarla ilgili prosedürlerin rasyonel hale getirilmesini ve Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırım miktarının artırılmasını hedeflemektedir.

Bu çerçevede, Türkiye'de son dönemde, başta makroekonomik istikrarın sağlanması olmak üzere, gerçekleştirilen çeşitli düzenlemelerle iş ortamının iyileştirilmesinde önemli mesafe alınmış ve yatırımlarda artış kaydedilmiştir.

Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu (YOİKK) çalışmaları kapsamında kurulmuş olan teknik komiteler, 2010 yılı başında kamu ve özel sektör işbirliği ile yeniden düzenlenen eylem planlarını uygulamaya koymuşlardır. YOİKK Yönlendirme Komitesinde ise gündemdeki müşterek konular ele alınmakta, teknik komitelerin eylem planlarındaki gelişmeler değerlendirilmekte ve ortaya çıkan sorunlara çözüm getirilmeye çalışılmaktadır.

2010 yılında, gıda üretimi yapan işyerlerinin teknik ve hijyenik yönden ruhsatlandırılması; etkin bir denetim ve kontrol sistemi için yetkinin Tarım ve Köyşleri Bakanlığı'nda toplanmasını sağlayan 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu, Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir¹².

Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından hazırlanan, mevcut mevzuat çerçevesinde verilmekte olan emisyon, deşarj, gürültü kontrol ve derin deniz deşarjı izinlerinin Çevre İzni adı

¹² Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu (R.G.13 Haziran 2010/27610)

altında ve tek bir izinde birleştirilmesini ve ilgili izin işlemlerinin elektronik ortamda yürütülmesini düzenleyen Yönetmelik 1 Nisan 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹³.

2011 yılında Kalkınma Ajansları kapsamında, yatırımcılara izin ve lisans işlemlerinde yardımcı olarak, yatırım süreçlerini kısaltmayı ve basitleştirmeyi amaçlayan Yatırım Destek Ofislerinin (YDO) yaygın olarak kurulması ve faaliyete geçmesi çalışmalarının devam etmesi planlanmaktadır. 22 Aralık 2010 tarihi itibarıyla 19 kalkınma ajansı bünyesinde 54 ilde YDO faaliyete geçmiş olup, bu YDO'larda toplam 121 personel istihdam edilmektedir.

Sanayi ve ticaret sektörlerindeki verilerin bütünsel, sistematik ve birbiriyle uyumlu bir biçimde toplanması, güncellenmesi ve sunulmasını mümkün kılarak, piyasadaki yatırımcıların ve diğer kullanıcıların daha doğru karar vermelerine katkı sağlayabilecek bir girişimci bilgi sisteminin geliştirilmesi çalışmalarına Sanayi ve Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda devam edilmektedir.

Yeni uluslararası maddi hukuk kuralları ve hukuk rejimlerinin ortaya çıkması, çok taraflı uluslararası ticaretin, elektronik ticaretin gelişmesi, sorumluluk hukukundaki gelişmeler ile AB müktesebatı ve Ticaret Kanununu etkileyen yeni çıkan diğer kanunlarla uyum sağlanması ihtiyacı karşısında hazırlanan Türk Ticaret Kanunu Tasarısı TBMM Genel Kurulunda 13 Ocak 2011 tarihinde kabul edilmiştir. Kanunda, ticari işletme tanımı, fikri mülkiyet hakları, elektronik işlemler, eşyaların taşınması, deniz ticareti, sigorta hukuku, tüketiciyi aydınlatma gibi alanlarda yeni düzenlemeler getirilmiştir. 1535 maddelik Kanunun Cumhurbaşkanlığına gönderilmesinden önceki son düzenleme çalışmaları TBMM Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğünde sürdürülmektedir. Geniş kapsamlı bir Kanun olduğundan düzenlenmesinin süre alması beklenmektedir.

Borçlar hukuku ve özellikle sözleşmeler hukuku alanında meydana gelen gelişmeler ile günümüzün sosyal ve ekonomik koşulları göz önünde tutularak hazırlanan yeni Türk Borçlar Kanunu Tasarısı 12 Ocak 2011 tarihinde TBMM Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Kanun ile günümüz iş yapma şekillerine uyum açısından hukuki altyapının geliştirilmesi ve dolayısıyla Borçlar Kanununun günümüz itibarıyla toplumsal, sınai, ekonomik ve teknik gelişmelere cevap verecek bir yapıya kavuşturulması hedeflenmiştir. Nitekim, günlük ve ticari hayatta alacak-borç ilişkileri modern hukuk normları çerçevesinde, anlaşılabilir bir dille düzenlenmekte ve ticari işlemlerde elektronik imza ve internet kullanımı gibi güncel teknolojik gelişmeler yaygınlaştırılmaktadır. Bu düzenleme ile Borçlar Kanunu ile yeni Ticaret Kanunu arasında uyum artırılarak yatırım ortamının iyileştirilmesi amaçlanmaktadır.

4.1.4. Kamu Hizmetleri ve Şebeke Endüstrileri

4.1.4.1. Enerji

Enerji piyasasının serbestleştirilmesi yönündeki çalışmalar 2010 yılında da sürdürülmüştür. Elektrik piyasasında tam rekabetin tesisi için önemli bir bileşen olan elektrik üretim ve dağıtım özelleştirmelerinde ciddi bir mesafe katedilmiştir. Elektrik özelleştirmelerinden beklenen faydalar; verimli işletmeyle maliyetlerin düşürülerek tüketicilere yansıtılması, yüksek kayıp-kaçak oranlarının düşürülmesi, tahakkuk ve tahsilat oranlarının yükseltilerek sektörün finansman yapısının güçlendirilmesi, arz güvenliğinin sağlanmasında özel sektörün katkısının artırılması ve yenileme-genişleme yatırımlarının özel sektör tarafından yapılmasıdır.

Türkiye'nin elektrik sektöründe 2000'li yılların başından itibaren başlatılan serbestleştirme girişimlerinde önemli bir aşamaya gelinmiştir. 2010 yılında, Elektrik Üretim A.Ş. (EÜAŞ) tarafından işletilen ve toplam kurulu gücü 142 MW olan 52 adet küçük hidroelektrik santralin özelleştirme ihaleleri tamamlanmıştır. Bu santrallerin, ihaleleri kazanan ve santralleri 49 yıllığına işletecek olan şirketlere devir çalışmaları sürdürülmektedir. 2008 yılında özelleştirilmesi biten santraller (7 hidroelektrik, 1 jeotermal) de eklendiğinde, şu ana kadar özelleştirilmiş santrallerin kurulu gücü 280 MW civarındadır. 2011 yılında özelleştirme

¹³ Çevre Kanununca Alınması Gereken İzin ve Lisanslar Hakkında Yönetmelik (R.G. 29 Nisan 2008/27214)

çalışmalarının sürdürülmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede, ihalesi yapılan küçük ölçekli hidroelektrik santrallerin devir işlemlerinin bitirilmesi ve büyük ölçekli santrallerin ihalelerine başlanması planlanmaktadır.

Elektrik dağıtım sisteminin serbestleştirilmesi için, kamu elektrik dağıtım şirketi TEDAŞ, 20 adet bölgesel elektrik dağıtım şirketi olarak yeniden yapılandırılmıştır. TEDAŞ ile bu şirketler arasında işletme hakkı devri sözleşmeleri imzalandıktan sonra özelleştirme çalışmalarına başlanmıştır. 2007 yılında bir bölge ihalesiz biçimde ilgili şirketin eski haklarına binaen özel sektöre devredilmiştir. 2009 yılında toplam 6 bölgenin devir işleri bitirilmiştir. 2010 yılında ise söz konusu özelleştirmeler devam etmiş, 11 adet dağıtım bölgesinin (Vangözü, Fırat, Çamlıbel, Uludağ, Boğaziçi, Trakya, Gediz, Dicle, İstanbul Anadolu Yakası, Akdeniz ve Toroslar) özelleştirme ihaleleri tamamlanmıştır. Böylece 2010 yılında toplam 20 bölgenin 18'inin özelleştirme çalışmalarında büyük bir aşama kaydedilmiştir. 2011 yılında söz konusu elektrik dağıtım bölgelerinin devir işlemlerinin tamamlanması ve hukuki sorunları bulunan iki bölge (Göksu ve Aras EDAŞ) hariç bütün şirketlerin özelleştirilmesi beklenmektedir.

Kanun uyarınca doğal gaz ithalatının özel sektöre devri amacıyla, kamu doğal gaz şirketi BOTAŞ tarafından yapılan ihale sonucunda 4 şirketin toplam 4 milyar sm³'lük doğal gaz sözleşmesi devrine ilişkin teklifi uygun bulunmuştur. Devir şartlarının tamamlanması ve EPDK'nın ithalat lisansını vermesini müteakip 250 milyon kontrat m³/yıl gazın ithaline 19 Aralık 2007'de, 750 milyon kontrat m³/yıl gazın ithaline 3 Ocak 2009'da, 3.000 milyon kontrat m³/yıl gazın ithaline 1 Nisan 2009'da başlanmıştır. Diğer taraftan, Mayıs 2009 tarihinde özel sektör tarafından ilk defa spot LNG ithalatına başlanmıştır.

4.1.4.2. Telekomünikasyon

2000 yılında yürürlüğe giren 4502 sayılı Kanunla Türkiye'de telekomünikasyon sektöründe serbestleşme sürecinin önü açılmış ve sektörü düzenlemek üzere bağımsız otorite olarak Telekomünikasyon Kurumu¹⁴ kurulmuştur. Diğer taraftan, aynı Kanun uyarınca, Türk Telekom'un sahip olduğu tekel hakları 2004 yılı başında sona ermiş ve sektör rekabete açılmıştır.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun (BTK) temel amacı sektörde tam serbestleşmenin sağlanmasıdır. Kurumun düzenleme ve denetleme faaliyetlerini etkin şekilde yürütmesi, sektörde sürdürülebilir rekabet ortamının tesis edilmesi açısından son derece önemlidir. Diğer taraftan, telekomünikasyon sektörüne ilişkin kararlarda BTK ve Rekabet Kurumu arasında görüş alışverişi sağlanmaktadır.

Tablo 4.2: Standart Arabağlantı Referans Ücret Tarifeleri

Uygulanma Tarihi	Türk Telekomünikasyon A.Ş. Şebekesinde Çağrı Başlatma ve Sonlandırma Ücretleri (Kr/dk)			GSM Şebekelerinde Çağrı Sonlandırma Ücretleri (Kr/dk)		
	Yerel	Alan İçi	Alan Dışı	Turkcell	Vodafone	Avea
01.01.2007	-	2,00	3,7	14,0	15,2	17,5
01.03.2007	-	1,89	3,0	13,6	14,5	16,7
01.04.2008	-	1,71	2,7	9,1	9,5	11,2
01.05.2009	1,39	1,71	2,7	6,55	6,75	7,75
01.04.2010	1,39	1,71	2,24	3,13	3,23	3,7

Kaynak: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu

BTK, kurulduğundan bugüne, sektöre ilişkin ikincil düzenlemeleri tamamlamış ve çok sayıda yeni işletmeciyi yetkilendirmiştir. Bu işletmecilerin hizmet sunabilmesi açısından

¹⁴ 10 Kasım 2008 tarihinde yürürlüğe giren 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu, Telekomünikasyon Kurumunun adını Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu olarak değiştirmiştir.

yerleşik işletmeci ile makul şartlarda arabağlantı yapabilmeleri ve yerleşik işletmecinin kontrolündeki bazı altyapılara erişebilmeleri zorunludur. Bu amaca yönelik olarak, ilgili piyasalar ve bu piyasalarda etkin piyasa gücüne (EPG) sahip işletmeciler belirlenmiş olup, söz konusu işletmeciler referans erişim ve arabağlantı teklifleri hazırlayarak BTK'ya göndermekte, Kurumun onayının ardından bu teklifler yayımlanmaktadır. Yerleşik işletmeci ve GSM işletmecilerinin standart arabağlantı referans ücret tarifeleri, uygulanma tarihleri itibarıyla, aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablodan da görüleceği üzere, geçtiğimiz dönem içerisinde, EPG sahibi işletmecilerin arabağlantı tarifelerinde önemli oranda indirim sağlanmıştır. Ayrıca, 2009 yılı Mayıs ayından itibaren uygulanmak üzere, sabit şebekelerde yerel arabağlantı ücret tarifesi de tespit edilmiştir.

Türk Telekomünikasyon A.Ş. referans yerel ağa erişim ve veri akış erişimi tekliflerini 2010 yılı Temmuz ayında güncellemiş ve bazı toptan tarifelerde indirime gitmiştir. Son 3 yıl itibarıyla yerel ağa erişim ücretleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Alternatif işletmecilerin genişbant erişim pazarındaki payını artırmak amacıyla, geçtiğimiz dönemde abone geçişlerinde alternatif işletmeciler lehine kolaylık sağlamaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca, sabit telefon hizmetine abone olmaksızın genişbant erişim hizmetinden faydalanmaya imkân sağlayan Yalın ADSL uygulamasına ilişkin düzenleme de 2010 yılı Temmuz ayında yapılmıştır.

Tablo 4.3: Yerel Ağa Erişim Ücret Tarifeleri

Uygulanma Tarihi	Türk Telekomünikasyon A.Ş. Yerel Ağa Ayrıştırılmış Paylaşımlı Erişim Ücret Tarifeleri	
	Abone Devresi Tesis Ücreti (TL)	Abone Devresi Kullanım Ücreti (TL/Ay)
2008	110	5,75
2009	74	5,75
2010	38,6	5,5

Kaynak: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu

2009 yılı Mayıs ayından itibaren, daha önce uzak mesafe telefon hizmeti kapsamında yetkilendirilmiş olan işletmeciler, şehiriçi telefon hizmetlerini de sunabilecek şekilde sabit telefon hizmeti işletmecisi olarak yetkilendirilmiştir. Coğrafi numara taşınabilirliği ise yasal olarak 2009 yılı Eylül ayında uygulamaya konmuştur. Önümüzdeki dönemde bu uygulamanın yaygınlaşmasıyla birlikte alternatif işletmecilerin sabit telefon hizmetleri pazarındaki payının artması beklenmektedir.

2010 yılı Eylül ayı itibarıyla alternatif işletmecilerin sabit telefon hizmetleri pazarındaki payı yüzde 9, DSL genişbant hizmetleri pazarındaki payı ise yüzde 7,5'tir.

Mobil hizmetler pazarında faaliyet gösteren üç işletmeci arasında yoğun bir rekabet söz konusu olup, 2008 yılı Kasım ayı içerisinde uygulamaya başlanan mobil numara taşınabilirliği bu alandaki rekabeti daha da artırmıştır. Mobil şebekelerde çağrı sonlandırma ücretlerinin önemli ölçüde düşmesi ve mobil numara taşınabilirliğinin uygulamaya konması sonucunda mobil şebeke işletmecilerinin, tüketicilerin faydasına olacak şekilde, her yöne doğru aramaları cazip kılan tarife yapılarını uygulamaya koydukları gözlenmektedir.

4.2.Mali Sektör

4.2.1. Bankacılık Sektörü

5411 sayılı Bankacılık Kanunu ve ilgili alt düzenlemeleri ilgili AB Direktifleri ile uyumu artırmaya yönelik yapılmış olup, söz konusu düzenlemelere dayanarak bir dizi reform yapılmıştır. Bu gelişmeler arasında; finansal kiralama, faktoring ve tüketici finansman şirketlerine ilişkin yetki ve sorumlulukların BDDK'ya devri yoluyla daha bütünleşik bir gözetim ve denetim yapısına geçilmesi, banka dışı mali kuruluşların düzenleme, denetim ve muhasebe standartlarının bankalara paralel hale getirilerek piyasanın disipline kavuşturulması,

bankacılık sektörüne yönelik gözetim ve denetimin risk odaklı denetim anlayışı, bilgi sistemleri denetimi ve elektronik tabanlı bazı araç ve uygulamalar ile güçlendirilmesi, bilanço dışı işlemlerin denetimine ve takibine önem verilmesi, likiditenin yönetimine ve izlenmesine dair düzenlemenin yapılması, sermaye yeterliliği için daha ihtiyatlı bir yaklaşım ile yüzde 12 hedef rasyo uygulamasına geçilmesi, kredi kartları piyasasına ilişkin mevzuat boşluğunun giderilmesi ve derecelendirme ve değerlendirme kuruluşlarına yönelik düzenleme çerçevesinin güçlendirilmesi başta yer almıştır. Ayrıca, yüksek sermaye tutmayı teşvik eden düzenlemeler ve kâr dağıtımının izne bağlanması küresel kriz döneminde uygulanan esnek düzenleyici yaklaşımın göstergeleri olmuştur.

Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programı ve Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin 2008 yılı Türkiye Ulusal Programı kapsamında bankacılık alanında öne çıkan hususlar, Basel II-Sermaye Yeterliliği Direktiflerine uyum, kurumsal risk yönetiminin güçlendirilmesi ve konsolide denetimdir.

Bankacılık sektörüne yönelik temel alt düzenlemeler önceki yıllarda büyük ölçüde tamamlanmış olduğundan, 2010 yılı düzenlemeleri önceki yıllarda yapılanları tamamlayıcı nitelikte olmuştur. 2010 yılında gerçekleştirilen düzenlemelerle genel olarak yeni ihtiyaç ışığında bankaların bilgi sistemlerine, kredi işlemlerine, likidite yeterliliğinin ölçülmesi ve değerlendirilmesine, izne tabi işlemler ile dolaylı pay sahipliğine ve banka kartları ve kredi kartlarına ilişkin mevcut düzenlemelerde değişiklikler yapılması yoluna gidilmiştir.

2010 yılında bankaların bilgi sistemlerine ilişkin mevzuat kapsamında, bilgi sistemlerinin ana sistemler olarak "birincil sistemler", yedek sistemler olarak "ikincil sistemler" başlıkları altında sınıflanması sağlanmış, kavramsal anlamda "iş sürekliliği" hususu ön plana çıkarılmıştır.

1 Kasım 2006 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikle Basel-II'nin getirdiği temel değişikliklerden biri karşılanmış ve Haziran 2007 itibarıyla operasyonel risk kalemi sermaye yeterliliği hesaplamalarına dâhil edilmiştir. Öte yandan hâlihazırda, Basel II'nin Türkiye'de faaliyet gösteren bankalarca uygulanmasına ilişkin çalışmalar Ulusal Program ve AB Müktesebatına Uyum Programı çerçevesinde, BDDK tarafından sürdürülmektedir. 2010 yılı sonunda, ilgili direktiflere (CRD) uyum sağlanarak Basel II'ye geçiş planlanmaktadır. Sermaye yeterliliği, özkaynak, iç sistemler, kamuya açıklanacak finansal tablolar ile bunlara ilişkin açıklama ve dipnotlar ile derecelendirme kuruluşlarının yetkilendirilmesine ve faaliyetlerine ilişkin taslak düzenlemeler 2010 yılında hazırlanmıştır.

Basel-II standartlarının ülkemizde uygulanmasını teminen sermaye ölçümüne ve sermaye standartlarına ilişkin olarak 2006/48/EC ve 2006/49/EC sayılı AB Direktifleri esas alınarak hazırlanan düzenleme taslaklarında kredi riskinin ölçümüne ilişkin olarak sadece standart yaklaşıma dayalı ölçüm metodolojisine yer verilmiş olup, içsel derecelendirmeye dayalı ölçüm metodolojisinin ilerleyen dönemlerde hayata geçirilmesi planlanmaktadır.

Öte yandan AB'nin 2006/48 direktifine uygun olacak şekilde bankaların alım-satım işlemleri dışındaki işlemlerinden kaynaklanan faiz oranı riskinin ölçümü ve değerlendirilmesine ilişkin düzenleme çalışmaları da halen sürdürülmektedir.

Kuruluş ve faaliyetlere yönelik düzenlemeler kapsamında; AB müktesebatına ve uluslararası standartlara uyum çerçevesinde, finansal holding şirketlerine, bu şirketlerin tabi olacakları hükümlere ve konsolide denetime Bankacılık Kanununda yer verilmiş ve ayrıntılı düzenlemelerin ayrıca yapılması öngörülmüştür. Finansal şirketler grubunda yer alan şirketlerin ülkemiz uygulamasında farklı kurumların gözetim ve denetimine tabi olması nedeniyle finansal şirketler grubuna ilişkin usul ve esasların bankacılık, sigortacılık ve yatırım şirketlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesinden sorumlu olan BDDK, Hazine Müsteşarlığı ve SPK tarafından müştereken belirlenmesi gerekmektedir. Bu konuda sorumlu kurumlar arasında koordinasyon sağlanmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

2009 yılı içinde değiştirilen Mevduat Sigortası konulu AB Direktifine tam uyumun sağlanması amacıyla mevzuat değişikliği çalışmalarına devam edilmektedir.

TMSF bünyesindeki bankaların çözümlenmesi çalışmaları kapsamında ise; söz konusu bankaların kamuya getirdiği yükleri en aza indirebilmek amacıyla TMSF'ye devir tarihleri ile 2010 yılı Eylül sonu arasındaki dönemde; TMSF tarafından takipteki alacaklar, geri ödeme planına bağlanan alacaklar, iştirak, bağlı ortaklık, gayrimenkul, menkul ve banka satışlarından toplam 19,5 milyar dolarlık tahsilat sağlanmış olup, 2018 yılı sonuna kadar yaklaşık 2,4 milyar dolar daha tahsilat yapılması beklenmektedir.

Sektörde meydana gelebilecek olası bir sistemik riske yönelik acil eylem planı hazırlanması ve riskin yönetilmesine ilişkin olarak Hazine Müsteşarlığı, BDDK, TMSF ve TCMB arasında imzalanan Finansal Sisteme İlişkin Sistemik Risk İşbirliği Protokolü kapsamında oluşturulan Sistemik Risk Koordinasyon Komitesi 2010 yılında faaliyetlerine başlamıştır.

BDDK'nın stres testi gerçekleştirme kapasitesini artırmak amacıyla, model bazlı senaryo analizleri geliştirilmiştir. Söz konusu modelin ekonomik büyüme, reel kesim ve dış açık verilerini de içerecek şekilde zenginleştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Ayrıca, 2010 yılında bankalara yönelik bilgi sistemleri denetimi sonuçlarının elektronik ortamda yürütülmesine başlanmıştır.

Dış ilişkiler alanında, diğer ülkelerdeki muadil otoriteler ve uluslararası kuruluşlarla rutin ilişkiler sürdürülürken 2010 yılında Ukrayna Merkez Bankası, Makedonya, Rusya ve Suriye Merkez Bankası ile bankacılık denetimi alanında bilgi paylaşımı ve işbirliğine dönük bir mutabakat zabtı imzalanmış ve böylece mutabakat zabtı imzalanmış ülke sayısı 25'e ulaşmıştır.

4.2.2. Sermaye Piyasası

2009 yılı sonu ve 2010 yılında sermaye piyasasında yatırımcıların korunmasını ve istikrarlı ve etkin çalışan bir piyasa oluşturulmasını sağlamak üzere AB direktifleri de dikkate alınarak aşağıdaki gelişmeler kaydedilmiştir:

- Gayrimenkul yatırım ortaklıklarına ilişkin esaslar tebliğinde yapılan değişikliklerle halka arzın kolaylaştırılması amaçlanmıştır.
- Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarına İlişkin Esaslar Tebliğinde yapılan değişikliklerle temel olarak, girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının girişim sermayesi yatırımlarındaki payının artırılması, faaliyet alanlarının genişletilmesi, KOBİ niteliğindeki şirketlere yapılacak yatırımların özendirilmesi, girişim sermayesi yatırım ortaklıklarıyla beraber hareket edebilecek yabancı yatırımcılar ile girişim şirketlerine kaynak aktarımının kolaylaştırılması ve SPK mevzuatına tabi olmadan bu faaliyeti yürüten kuruluşlarla rekabet edebilmelerine imkân sağlanması amaçlanmıştır.
- Portföy yöneticiliğine ilişkin yapılan değişikliklerle portföy yönetim şirketlerinin faaliyet kapsamı, İMKB Gelişen İşletmeler Piyasasında piyasa danışmanlığı hizmetini sunmalarına imkân tanıyacak şekilde genişletilmiştir. Ayrıca, girişim sermayesi yatırım ortaklıklarına girişim sermayesi portföy yönetim hizmetiyle sınırlı olmak şartıyla portföy yöneticiliği yapma imkânı verilmiştir.
- Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliğinde yapılan değişikliklerle yatırım fonu portföyüne alınabilecek varlıkların kapsamı genişletilmiş ve tüm fon türleri için yönetim ücretine bir üst sınır getirilmiştir. Ayrıca, yatırım fonlarına uygulanan yönetim ücreti ile giriş ve çıkış komisyonlarının fon kurucusunun resmi internet sitesinde yatırımcıların kolaylıkla ulaşabileceği şekilde ilan edilmesi zorunlu kılınmıştır.
- Emeklilik Yatırım Fonlarının Kuruluş ve Faaliyetlerine İlişkin Esaslar Hakkında Yönetmelikte yapılan değişikliklerle yatırım yapılabilecek araçlar çeşitlendirilmiş, ödünç sınırı yükseltilmiş, ilan giderlerini azaltıcı düzenlemeler yapılmış ve ölçek ekonomilerinden faydalanılabilmesi için aynı fon nezdinde fon işletim gideri bazında pay grupları oluşturulmasına imkân sağlanmıştır.

- Sermaye piyasasının büyümesine katkıda bulunmak amacıyla 2008 yılında TOBB, SPK, TSPAKB ve İMKB arasında imzalanan İşbirliği Protokolü ile başlatılan “Halka Arz Seferberliği” çalışmaları kapsamında çeşitli illerde halka arz seminerleri düzenlenmiştir. Gerçekleştirilen seminerlerde sermaye piyasasından faydalanmak isteyen şirketlerin bilgilendirilmesi sağlanmıştır.
- Halka arz tebliğlerinde şirketlerin halka açılma süreçlerinin daha hızlı ve kolay hale getirilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır.
- Halka açıklık oranı belli bir seviyenin altında bulunan ortaklıkların işlem sırasındaki derinliğinin azalacağı, işlem hacminin düşeceği, sağlıklı fiyat oluşumunun engelleneceği ve bu nedenlerle küçük pay sahibi yatırımcıların zarara uğrayabileceği hususları değerlendirilerek payları İMKB’de işlem gören şirketlerin kendi istekleri ile Borsa kotundan çıkmasına ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir.
- Borçlanma araçlarına ilişkin uygulamada karşılaşılan sorunların önüne geçilmesi amacıyla ilgili tebliğlerde değişiklikler yapılmış ve İMKB bünyesinde açılacak ve sadece nitelikli yatırımcıların işlem yapabileceği borçlanma araçlarına ilişkin bir pazar için gerekli tebliğ düzenlemesi tamamlanmıştır. Ayrıca bankaların belirli bir limit dahilinde tahvil ihraç edebilmeleri amacıyla Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kuruluyla işbirliği içinde çalışmalar yürütülmüştür.
- Sermaye piyasasında ürün çeşitliliğinin artırılması hedefi doğrultusunda Kira Sertifikalarına ve Varlık Kiralama Şirketlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ yayımlanmıştır.
- Ülkemiz sermaye piyasalarının küresel piyasalara entegrasyonunun hızlanması, özellikle küresel piyasalarda güvenilirliği yüksek şirketler ve/veya kurumlarca ülkemizde yabancı sermaye piyasası araçlarının ihraç edilmesi ve Türk sermaye piyasalarında gerek araç çeşitliliğinin sağlanması gerekse piyasa derinliğinin artırılmasını teminen yabancı sermaye piyasası araçlarının ve depo sertifikalarının halka arz ve satışına ilişkin esaslar yeniden düzenlenmiştir.
- Halka açık şirketlerin birleşme işlemine ilişkin esaslar AB düzenlemeleri ve uygulamadan kaynaklanan sorunların giderilmesi amacıyla güncellenmiştir.
- Sermaye piyasası araçlarının halka arzında kullanılan izahname formatları, AB düzenlemelerine uygun hale getirilmiştir.
- Kurumsal Yönetim İlkelerinin dünya çapındaki gelişmelere ve ülkemiz ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde revize edilmesi hususunda çalışmalar başlatılmıştır.
- Şirket temel göstergelerinden bağımsız ve şirket temel göstergeleri ile ilgisi kurulamayan ikincil piyasa işlemlerinde spekülasyon balon oluşumunun önlenmeye çalışılması ve manipülatif işlemleri azaltmak ve caydırma amaçları doğrultusunda İMKB’de işlem gören hisse senetlerinin (A), (B) ve (C) gruplarına ayrılması ve bu gruplardaki hisse senetlerinin işlem kurallarının farklılaştırılması çalışmaları tamamlanmıştır.
- Hollanda hükümeti tarafından finanse edilen ve Hollanda Finansal Piyasalar Yetkili Otoritesiyle birlikte gerçekleştirilen SPK’nın denetim kapasitenin geliştirilmesi amaçlı Piyasanın Kötüye Kullanımında Denetim Projesi tamamlanmıştır.

Sermaye piyasalarında arz ve talebin artırılması, piyasada güven ve istikrarın temini, AB ve uluslararası standartlar ile uyumlu mevzuatın oluşturulması ve bu mevzuatın uygulanmasına imkân veren gerekli altyapının oluşturulması amacıyla 2011-2013 döneminde öngörülen çalışmalar ise aşağıda belirtilmektedir:

- AB düzenlemelerine uyum amacıyla hazırlanacak Kanun ile ilgili çalışmalar sürdürülmektedir. Kanunun yürürlüğe girmesini takiben AB düzenlemelerine uyumu ve piyasa ihtiyaçlarını gözeten ikincil düzenleme çalışmaları yapılacaktır.

- AB Katılım Öncesi Mali Yardımının 2008 yılı programlaması kapsamında SPK'nın Kapasitesinin Güçlendirilmesi başlıklı proje, SPK'nın AB mevzuat uyum taslaklarının hazırlanması ve yeni düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanmasına yönelik kapasite güçlendirme çalışmalarının tamamlanması, ayrıca bilgi işlem kapasitesinin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bilgi işlem kapasitesinin artırılmasına yönelik proje; İleri Gözetim Projesi, Elektronik Başvuru ve Veri Toplama Sistemi Projesi ve Stratejik Bilgi Sistemleri Planlaması olmak üzere başlıca 3 bölümden oluşmaktadır. Bu projeler ile ilgili ihale dokümanlarının hazırlanma süreci devam etmektedir.
- AB fonlarından yararlanılarak gerçekleştirilecek ve yaklaşık 3 ay sürecek olan SPK'nın bilgi sistemlerinin denetimi kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik projeye Kasım 2010'da başlanmıştır.
- Kolektif yatırım araçlarının geliştirilmesi amacıyla AB Müktesebatına uyum da dikkate alınarak kolektif yatırım kuruluşlarına ilişkin sermaye piyasası mevzuatında değişiklikler yapılacak, sistemin gelişmesine engel olan unsurlar gözden geçirilecek, menkul kıymet yatırım ortaklığı tebliği değiştirilecek ve gayrimenkul yatırım fonu ile girişim sermayesi yatırım fonu gibi yeni ürünlere ilişkin düzenlemeler yapılacaktır.
- Payları İMKB'de işlem görmeyen halka açık şirketlerden gerekli büyüklük şartını sağlayanların paylarının İMKB'de işlem görebilmesine yönelik gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
- Halka açık şirketlerin bölünme işlemine ilişkin esaslar belirlenecektir.
- Piyasalar arası gözetim açısından, spot piyasada ve vadeli işlem piyasalarındaki işlemlerin eşanlı takibi yapılarak, bu piyasalarda oluşabilecek piyasa bozucu faaliyetlerin önlenmesi konusunda çalışmalara başlanmıştır.
- Gerek bölge coğrafyasında yer alan ülkelerle, gerekse gelişmekte olan piyasalarla önümüzdeki dönem içinde çok daha sıkı işbirliği gerçekleştirilmesi ve uluslararası kuruluşlarla ortak çalışmalar yürütülmesi planlanmakta, İstanbul Uluslararası Finans Merkezi projesine bu kapsamda önemli katkı sağlanması hedeflenmektedir. Ayrıca sermaye piyasalarımızın yurtiçi ve yurtdışında tanıtımı faaliyetlerinin artarak sürdürülmesi öngörülmektedir.
- Yatırımcıların sermaye piyasası araçları ve piyasaları hakkındaki bilgiye açık, kolay ve etkin bir şekilde erişimini sağlayacak şekilde bir yatırımcı internet sitesi 2011 yılında hizmete açılacaktır.
- Finansal hizmetlerin AB müktesebatı çerçevesinde sınıflandırılması ve finansal araçlara esneklik tanınarak müşterilerin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere yapılanmalarına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.
- Geleceğe yönelik bilgilerin kamuya açıklanmasına ilişkin düzenleme çalışmaları yapılacaktır.
- Yeni finansal ürünlerin geliştirilmesi ve mevcut finansal ürünlerin işlem hacimlerinin geliştirilmesi amacıyla özel sektör borçlanma araçlarına işlerlik kazandırılması, yerel yönetim borçlanma araçlarının, finansman bonolarının, türev ürünlerin, faizsiz finansman araçlarına ilişkin altyapının geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılacaktır.
- Menkul kıymetleştirme ve konut finansmanı piyasasına işlerlik kazandırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.

4.2.3. Sigortacılık

Sigortacılık ve özel emeklilik piyasalarında 2010 yılı içerisinde de önemli gelişmeler yaşanmış, vatandaşlara sunulan hizmetin kalitesinde sağlanan iyileştirmeler devam etmiştir

Vatandaşların sigorta ürünleriyle ilgili olarak daha iyi hizmet alabilmelerini teminen, sigortacılık sektöründe eğitim faaliyetlerine büyük önem verilmektedir. Sektörde eğitime

verilen öneme binaen kurulan Sigortacılık Eğitim Merkezi kuruluşundan itibaren geçen kısa süreye rağmen eğitim ve sınav faaliyetlerinin koordineli biçimde yürütülmesi konusunda büyük bir başarı göstermiştir. Bu alanda, özellikle 2009-2010 arasında tamamlanan ve ülke genelinde yürütülen Sigorta Acenteleri Teknik Personel Eğitimleri bilhassa dikkat çekicidir. Diğer sigorta araçlarına ilişkin eğitim faaliyetlerinin planlanmasına ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir. 2009 yılında başlayan süreç çerçevesinde iki adet sigorta hasar eksperliği alımı düzenlenmiş, toplam 810 eksper adayı için kurs ve sınav faaliyetleri ise yine SEGEM tarafından yerine getirilmektedir.

Yasal ve operasyonel altyapı çalışmaları 2009 yılı içinde tamamlanan Tahkim Komisyonu Ekim 2009'da başvuru kabul etmeye başlamıştır. 31 Eylül 2010 tarihi itibarıyla sisteme üye kuruluş sayısı 46, söz konusu kuruluşların sektör prim üretimindeki payı yüzde 94,4'tür. Öte yandan, hali hazırda hakem listesine kayıtlı 119 sigorta hakemi bulunmaktadır. 2010 yılı Eylül sonu itibarıyla Sigorta Tahkim Komisyonuna 934 başvuru yapılmış, bu süreçte 430 uyuşmazlık sigorta hakemleri tarafından karara bağlanmıştır. Tamamen veya kısmen sigortalı lehine karar bağlanan dosya miktarı göz önünde bulundurulduğunda sistemin sigortalılara fayda sağladığı, sigorta sektörüne güveni artırma yönünde katkı sağlayarak sektörün gelişimine olumlu etkide bulunduğu görülmektedir.

Kutu 4.1: İstanbul Uluslararası Finans Merkezi (İFM)

AB tam üyeliği yolunda ilerleyen ve gelişmekte olan ülkeler arasında dikkat çekici bir konumda bulunan Türkiye'nin, ve dolayısıyla İstanbul'un, Doğu Avrupa, Orta Asya, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'yu kapsayan bölgede, ekonomik ve finansal kaynakların toplanması ve uluslararası kaynakların söz konusu bölgelere yönlendirilmesi konusunda bir merkez olma potansiyeli bulunmaktadır.

Bu potansiyelden hareketle, İstanbul'un uluslararası finans merkezi haline getirilmesi bir politika olarak benimsenmiştir. Bu politika ilk olarak 2007-2013 yıllarını kapsayan 9. Kalkınma Planında ve daha sonra 2008 yılı Orta Vadeli Programında (2009-2011) yer almıştır. 2009 Yılı Programında "Finansal Sistemin Geliştirilmesi" başlığı altında İstanbul Uluslararası Finans Merkezi (İFM) Projesinin uygulamaya konması hususunda bir önceliğin yer almasının ardından İstanbul'un uluslararası bir finans merkezi haline getirilmesine yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. 2 Ekim 2009 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren "İFM Stratejisi ve Eylem Planı", özel ve kamu kurumu uzmanları, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları katılımcılarından oluşan dokuz adet çalışma grubu tarafından geniş bir katılımı ile hazırlanmıştır.

23 adet öncelik ve 71 adet eylem içeren İFM Stratejisi ve Eylem Planında, İstanbul'un öncelikle bölgesel, nihai olarak da küresel finans merkezi olması vizyon olarak belirlenmiştir. Bu vizyonu gerçekleştirmek için; uluslararası standartlarda işleyen bir hukuk altyapısının oluşturulmasına, finansal ürün ve hizmet çeşitliliğinin artırılmasına, vergi sisteminin basitleştirilmesine ve etkinleştirilmesine, düzenleyici ve denetleyici çerçevenin geliştirilmesine, fiziksel ve teknolojik altyapının güçlendirilmesine, nitelikli insan kaynağı ihtiyacını karşılayacak bir eğitim altyapısının sağlanmasına ve dünya ölçeğinde tanıtım ve izleme yapacak bir organizasyon yapısının oluşturulmasına yönelik öncelik ve eylemler belirlenmiştir.

İFM çalışmalarının özel ve kamu işbirliğinde ve tam bir eşgüdüm içerisinde yürütülmesi için 1 Mayıs 2010 tarihli Başbakanlık Genelgesiyle birlikte İFM idari yapılanması oluşturulmuştur. Bu idari yapılanmada, İFM çalışmalarının bundan sonraki aşamasında da siyasi iradenin ve paydaşların desteğinin devamını sağlayacak şekilde, üstte siyasi iradeyi temsilen "İFM Yüksek Konseyi" yer almaktadır. Ağırlıklı olarak finans sektöründen olmak üzere kamu ve özel kuruluşların 24 üst düzey temsilcisinden oluşan "Ulusal Danışma Kurulu" sektörün bir araya geldiği geniş bir platform şeklindedir. "Uluslararası Danışma Konseyi", finans dünyasının önde gelen kuruluşlarının üst düzey yöneticilerinin deneyimlerini aktaracağı ve projenin Türkiye dışında tanıtımında katkıda bulunacak bir yapıda tasarlanmıştır. İFM projesi için belirlenen eylemleri gerçekleştirmek ve gerekli teknik çalışmaları yürütmek üzere 8 çalışma komitesi kurulmuştur. Bu yapıların birbirleri arasındaki eşgüdümünü sağlamak üzere İFM Koordinatörlüğü olarak DPT Müsteşarlığı görevlendirilmiştir.

Kamu ve özel kurumların temsilcilerinden oluşan ve 2010 yılının ikinci yarısında çalışmaya başlayan komiteler, Ekim 2010 sonu itibarıyla strateji ve eylem planında yer alan 71 eylemin 5'ini sonuçlandırmış ve 11 eylemin gerçekleştirilmesinde önemli bir mesafe kaydetmiştir.

İFM projesiyle Türkiye bölgesinde ekonomik ve finansal kaynakların toplanması ve uluslararası kaynakların söz konusu bölgelere yönlendirilmesi konusunda bir merkez olacak ve AB ekonomisinin farklı ülkelerle ekonomik ve finansal aktivitesini de artıracaktır.

4.3. İşgücü Piyasası

İstihdam odaklı sürdürülebilir bir büyüme çerçevesinde, rekabetçi bir ekonomi ve bilgi toplumu doğrultusunda istihdam imkânlarının geliştirilmesi, işsizliğin azaltılması, işgücü piyasasının güvenceli bir biçimde daha esnek bir yapıya kavuşturulması, eğitim ile istihdam arasında etkin bir ilişkinin kurulması ve aktif işgücü programlarının yaygınlaştırılması temel önceliklerdir.

31 Aralık 2009 tarihi itibarıyla 72,5 milyon kişi olan Türkiye nüfusunun 53,7 milyonu çalışma çağında yer almaktadır.

Toplam nüfus içerisinde 0-14 yaş grubundaki nüfusun payı azalırken, çalışma çağındaki nüfusun ve yaşlı nüfusun payı artmaktadır. 2009 yılında bir önceki yıla göre çalışma çağı nüfusu yüzde 1,8 oranında artarken, istihdam artışı yüzde 0,4 oranında gerçekleşmiştir. 2009 yılında toplam işgücü ise yüzde 4 oranında artmış olup, bu artışın en önemli nedeni, 2008 yılının son dönemlerinde ortaya çıkan ve ülkemiz işgücü piyasasını da önemli ölçüde etkileyen küresel krizin etkisiyle ailelerde daha önce atıl durumda olan bireylerin iş aramaya başlamasıdır. İşsiz sayısı 2009 yılında bir önceki yıla göre yüzde 32,9 oranında artış göstermiştir. Ayrıca, işsizlik oranı 2009 yılında yüzde 14'e, tarım dışı işsizlik oranı yüzde 17,4'e, genç işsizliği oranı ise yüzde 25,3'e yükselmiştir.

Krizin ülkemiz işgücü piyasasında yarattığı en önemli etkilerden biri, önceleri işgücü piyasasının dışında olan kadınların iş aramaya başlamaları ve böylelikle işgücü piyasasına daha fazla dahil olmalarıdır. Nitekim kadınlarda işgücüne katılma oranı 2008 yılındaki yüzde 24,5 düzeyinden 2009 yılında yüzde 26'ya yükselmiştir. Ayrıca, küresel kriz tarımda yaşanan çözülme sürecini tersine çevirmiştir. Nitekim geçtiğimiz yıllarda yaşanan tarımsal çözülmenin aksine 2009 yılında bir önceki yıla göre tarım istihdamının payı yüzde 23,7'den yüzde 24,7'ye yükselmiştir. Buna karşın, tarım dışı sektörlerde ise, söz konusu dönemde 141 bin kişilik istihdam kaybı yaşanmıştır.

Tarımsal istihdamda yaşanan artış ve krizle birlikte kayıtlı iş bulamayan bireylerin kayıtdışı sektörlerle yönelmesi, kayıtdışı istihdamın artmasına yol açmıştır. Nitekim 2009 yılında kayıtdışı istihdam oranı bir önceki yıla göre 0,3 puan artarak yüzde 43,8'e, tarım dışı sektörlerde kayıtdışılık oranı ise 0,3 puan artarak yüzde 30,1'e yükselmiştir. Kayıt dışı istihdam oranının yüksek olması işgücü piyasasında ikili bir yapının ortaya çıkmasına ve işletmeler açısından haksız rekabete yol açmaktadır.

Tablo 4.4: Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri

	Türkiye				AB-25			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
İşgücüne Katılma Oranı (İKO) (15-64)	49,0	49,1	49,8	50,8	70,7	70,9	71,4	71,5
- Kadın	25,1	25,2	26,2	27,8	63,4	63,7	64,3	64,8
- Erkek	73,3	73,4	73,8	74,0	78,0	78,1	78,4	78,2
İstihdam Oranı (15-64)	44,6	44,6	44,9	44,3	64,8	65,8	66,3	65,0
- Kadın	22,7	22,8	23,5	24,2	57,6	58,6	59,4	58,9
- Erkek	66,9	66,8	66,6	64,5	72,1	73,0	73,2	71,1
İşsizlik Oranı (15+ Yaş)	10,2	10,3	11,0	14,0	8,2	7,2	7,0	9,0
- Kırsal	6,2	6,8	7,2	8,9	-	-	-	-
- Kent	12,2	12,0	12,8	16,6	-	-	-	-
Tarım Dışı İşsizlik Oranı	12,7	12,6	13,6	17,4	-	-	-	-
Genç İşsizliği Oranı (15-24)	19,1	20,0	20,5	25,3	17,1	15,3	15,5	19,6

Kaynak: TÜİK, EUROSTAT

Türkiye'de işgücüne katılma oranı AB ortalamalarına göre oldukça düşüktür. Bu oran (15-64 yaş grubu için) 2009 yılında ülkemizde yüzde 50,8 iken AB-25 ülkelerinde yüzde 71,5'tir. Bu durumun başlıca nedeni, kadınların işgücüne katılma oranının oldukça düşük

olmasıdır. 2009 yılında küresel krizin de etkileriyle daha çok kadının iş aramaya başlaması ve bu nedenle daha çok kadının işgücüne katılmasına rağmen, kadınların işgücüne katılma oranı hem kırsal hem de kentsel alanlarda erkeklerin işgücüne katılımından düşük kalmaktadır. Nitekim, 2009 yılında erkeklerin işgücüne katılma oranı kentsel alanlarda yüzde 69,9 ve kırsal alanlarda yüzde 72 iken, kadınlarda bu oran sırasıyla yüzde 22,3 ve yüzde 34,6'dır. Kırdan kente göçle birlikte kırsal alanlarda tarımsal faaliyetlerle uğraşan kadınlar nitelik ve beceri düzeylerinin düşük olması sebebiyle işgücüne katılamamaktadır. Ayrıca, kadınlar istihdam edilmeleri halinde genellikle düşük ücretli ve kayıtdışı sektörlerde çalışmaktadırlar. Bu durum da kadınların işgücü piyasasına girişlerini engellemektedir.

Ülkemizde işgücü verimliliği, son dönemde artış göstermekle beraber, özellikle mesleki eğitim kalitesinin düşüklüğü, hizmet içi eğitim ve yaşam boyu eğitim faaliyetlerinin yetersizliği, sermaye birikimi ve teknolojik yenilenme süreçlerindeki eksiklikler gibi nedenlerle, AB ülkelerine göre daha düşüktür. ILO verilerinde, çalışılan saat başına satın alma gücü paritesine göre GSYH olarak hesaplanan işgücü verimliliği, ülkemizde, 2002-2009 yılları arasında, 10 dolardan 20,6 dolara yükselmiştir. Ancak bu rakam, 2009 yılı için, Fransa'da 50,8, İtalya'da 43,1, İspanya'da 42,9, İngiltere'de 40,5 ve Almanya'da 38,5 dolar olarak gerçekleşmiştir.

AB ülkelerinde yaygın olan esnek çalışma biçimleri ülkemizde etkin olarak uygulanamamaktadır. İstihdamın artırılması, işsizliğin ve kayıtdışı çalışmanın azaltılması ve sosyal içerme kapsamında kadınların ve dezavantajlı kesimlerin istihdamının artırılması bakımından esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması özel öneme sahiptir. Bu çerçevede esnek çalışma biçimlerinin teşvik edilmesi ve sosyal güvenlikle ilişkilerinin güçlendirilmesi ihtiyacı önemini korumaktadır.

İşgücüne katılma oranlarının eğitim düzeyi ile birlikte arttığı dikkate alındığında, okullaşma oranlarının artırılması büyük önem arz etmektedir. Son dönemlerde okullaşma oranlarında önemli artışlar sağlandığı görülmektedir. Özellikle ortaöğretim düzeyinde son yıllarda yapılan reformlar ile işgücü piyasası için önem arz eden mesleki ve teknik eğitime olan talep artmıştır.

Tablo 4.5: Brüt Okullaşma Oranlarındaki Eğilimler

	(Yüzde)		
	1998-1999 ⁽¹⁾	2008-2009	2009-2010
Okulöncesi Eğitim ⁽²⁾	10,2	33,9	40,7
İlköğretim ⁽³⁾	94,3	103,8	106,5
Ortaöğretim ^(3,4)	57,1	76,6	84,2
- Genel Lise	32,2	45,4	48,1
- Mesleki ve Teknik Eğitim	24,9	31,3	36,1
Yükseköğretim Toplam ⁽⁵⁾	16,3	54,2	67,0
-Örgün	9,0	35,3	35,6

Kaynak: MEB, YÖK

(1) Zorunlu temel eğitim sekiz yıla çıkarılmıştır.

(2) 4-5 yaş çağ nüfusuna göre hesaplanmıştır.

(3) Açık ilköğretim ve açık ortaöğretim öğrencileri dahildir.

(4) 2008-2009 yılından itibaren okullaşma oranının hesaplanmasında 14-17 yaş grubu kullanılmıştır.

(5) Üniversiteler ve diğer eğitim kurumları dahil, lisansüstü öğrenciler hariçtir. 17-20 yaş grubu için hesaplanmıştır.

Türkiye'de 2009 yılında işgücünün yüzde 63,3'ü, istihdamın yüzde 63,7'si ve işsizlerin yüzde 61,1'i lise altı eğitim seviyesindekiler ve okur-yazar olmayanlardan oluşmaktadır. Mevcut işgücünün niteliği ve verimliliğinin düşük olması nedeniyle işgücü arz ve talebi arasında yaşanan uyumsuzluk, işgücü piyasasının etkinliğini azaltan önemli bir faktördür.

Düşük nitelikli ve işgücü piyasasına girişte zorluk yaşayan bireylerin niteliklerinin artırılmasını, iş yaratmayı ve işgücünün eğitimini içeren aktif işgücü politikaları önemini korumaktadır. OECD ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de aktif işgücü programlarına ayrılan kaynaklar artırılmaktadır. 2009 yılında bir önceki yıl la göre, İŞKUR'un aktif işgücü

programları kapsamında yaptığı harcamalar yaklaşık dokuz kat, söz konusu programlardan yararlanan kişi sayısı ise yaklaşık yedi kat artmıştır.

Tablo 4.6: 2009 Yılında İşgücünün Eğitim Düzeyi

	(Yüzde)						
	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İKO	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı	
Toplam	100,0	100,0	100,0	47,9	41,2	14,0	
Okur-Yazar Olmayanlar	4,4	4,7	2,5	18,8	17,3	8,0	
Lise Altı Eğitimli	58,9	59,0	58,6	45,8	39,4	13,9	
Lise ve Dengi Meslek Eğitimli	21,3	20,6	25,7	57,6	47,9	16,9	
- Mesleki ve Teknik Lise	10,2	10,0	11,3	65,4	55,2	15,6	
Yüksekokul ve Fakülte	15,3	15,6	13,2	78,0	68,5	12,1	

Kaynak: TÜİK

Bunun yanı sıra, GAP Eylem Planı kapsamında 2008-2012 döneminde İŞKUR'a 161,9 milyon TL ayrılmıştır. 2010 Kasım ayı itibarıyla da söz konusu kaynağın 51,7 milyon TL'si harcanmıştır. GAP illerine tahsis edilen bu önemli kaynağın bölge istihdamında önemli bir artış yaratması beklenmektedir.

Hollanda Hükümeti tarafından desteklenen ve Uzun Dönemli İşsizlerin İstihdam Edilebilirlikleri Yararına İşgücü Piyasası Aracılık Faaliyetlerinin Artırılması Projesinin bütçesi 600 bin avro olup amacı, uzun süreli işsizliği azaltmak için işgücü piyasasına müdahale araçları geliştirmek ve uygulamaktır. Proje sonunda, İŞKUR'un bölgesel bazda işgücü piyasası analizi yapma kapasitesi artırılacak, ilgili kurumlarla yapılacak işbirlikleri de dahil olmak üzere, pilot bölgelerde uygulanacak işgücü piyasası müdahale araçları tanımlanacak, iki pilot faaliyet bölgesinde (Adana ve Malatya) en az 100 işsize ücretli iş için (kendi adına çalışanlar ile ücretli çalışanlar da dahil olmak üzere) aracılık yapılacak, sonuç ve deneyimler diğer il müdürlüklerine yaygınlaştırılacaktır. Projenin devamı niteliğinde olmak üzere Hollanda Hükümeti 2010 yılında 200 bin avro daha kaynak aktarımında bulunmuştur. Bu kaynak iş danışmanlığı eğitimine ayrılacak olup, bu kapsamda 150 iş danışmanına 2010-2011 yıllarında eğitim verilecektir.

2009 yılında, İŞKUR tarafından düzenlenen 5.174 adet genel meslek edindirme kursunda 108.630 işsiz eğitim almıştır. İstihdam garantili 942 kursta 21.628 işsiz mesleki eğitim almıştır. Toplum Yararına Çalışma Programları kapsamında ise 1.613 kursta 44.628 kişi eğitim almıştır. Kendi işini kurmaya yönelik düzenlenen 304 kursla 6.655 kişiye girişimcilik eğitimi verilmiştir. Ayrıca, İŞKUR tarafından 2619 özürlü ve 4.082 hükümlü ve eski hükümlü işsize mesleki eğitim verilmiştir. İşsizlik sigortasından yararlanan işsizlerin yeniden işe yerleştirilmeleri kapsamında ise 2009 yılında 22 kursta 370 işsize mesleki eğitim verilmiştir.

İşgücü piyasasına girişte zorluklarla karşılaşan kadınların istihdamında 2009 yılında da ilerleme görülmektedir. Nitekim 2008 yılında İŞKUR'a kayıtlı kadın işsizlerin 25.011'i işe yerleştirilirken, 2009 yılında 29.453 kadın işe yerleştirilmiştir. İşgücü piyasasına girmede güçlük yaşayan diğer bir grup olan özürliülerin istihdamında da 2009 yılında 2008 yılına göre ciddi bir artış gözlenmektedir. 2008 yılında İŞKUR tarafından 21.967 özürlü işe yerleştirilirken, 2009 yılında 26.405 özürlü işe yerleştirilmiştir.

Tablo 4.7: İŞKUR Tarafından Yürütülen Aktif İşgücü Programları

	Harcama (Bin TL)	Yararlanan Kişi Sayısı
2005	21.716	11.473
2006	15.174	17.106
2007	29.672	33.597
2008	35.602	32.206
2009	306.366	213.852
2010*	289.901	188.850

Kaynak: İŞKUR

*31 Ekim 2010 tarihi itibarıyla

2007 yılından itibaren İŞKUR tarafından işgücü piyasası ihtiyaç analizine yönelik İşgücü Piyasası Araştırması yapılmaya başlanmıştır. İşgücü Piyasası Araştırması, işverenlerin günümüzde ve önümüzdeki dönemlerde hangi sektörlerde, hangi mesleklerde ve ne kadar elemana ihtiyaç duyduğunun ve hangi mesleklerde eleman temininde güçlük çektiklerinin tespit edilmesi amacıyla yapılmaktadır. Ayrıca, söz konusu anket aktif işgücü programlarının, piyasanın ihtiyaçlarına göre tasarlanmasına ve uygulanmasına katkı sağlamaktadır.

Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Operasyonel Programı çerçevesinde, İŞKUR tarafından toplam bütçesi 68 milyon Avro olan, Genç İstihdamın Teşvik Edilmesi, Kamu İstihdam Hizmetlerinin Kalitesinin Artırılması ve Kadın İstihdamının Desteklenmesi Operasyonları yürütülmektedir. Genç İstihdamın Teşvik Edilmesi Operasyonu ile, etkin aktif işgücü önlemleri yoluyla gençlerin işgücü piyasasına entegrasyonunun teşvik edilmesi amaçlanmakta ve bu kapsamda tamamlayıcılık esasına uygun olarak girişimcilik ile ilgili faaliyetler yürüten ilgili tüm aktörlerin faaliyetleri uyumlaştırılarak bir modelin oluşturulması, gençlere staj imkanlarının tanınması, girişimcilik ve kariyer günlerinin düzenlenmesi ve genç istihdam zirveleri yapılması planlanmaktadır.

Kamu İstihdam Hizmetlerinin Kalitesinin Artırılması Operasyonu, İŞKUR, ÇSGB, İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurullarının kurumsal ve idari kapasitelerinin artırılması yoluyla kamu istihdam hizmetlerinin kalitesinin ve etkinliğinin artırılmasını amaçlamaktadır.

Kadın İstihdamının Desteklenmesi Operasyonu kapsamında, kadınların istihdam edilebilirliğinin artırılması amacıyla, daha fazla işe ve daha iyi istihdam koşullarına erişiminin kolaylaştırılması ve kadınların işgücüne katılımının önündeki engellerin azaltılması için İŞKUR'un desteklenmesi amaçlanmaktadır. Proje kapsamında; 2.600 kadına girişimcilik eğitimi, 780 kadına çocuk/yaşlı bakımı eğitimi, 7.800 kadına istihdam garantili kurs, 11.700 kadına kariyer danışmanlığı ve rehberliği hizmetleri verilmesi planlanmaktadır.

Ulusal ve uluslararası piyasalar artan bir şekilde yaratıcı, analitik düşünme yeteneği yüksek, yeni becerilere hızlı adapte olabilen ve bilgiye erişebilen insangücü talep etmektedir. Bu bağlamda, eğitimin kalitesinin artırılması amacıyla ilköğretimde ve mesleki ve teknik ortaöğretimde hazırlanan yeni müfredat uygulanmaya başlanmıştır. Genel ortaöğretimdeki müfredat çalışmaları ise büyük oranda tamamlanmıştır.

Türkiye'de bilgisayar başına düşen öğrenci sayısı 26 iken bu sayı OECD ülkeleri için 6'dır. Türkiye'de öğrencilere teknolojik yetkinliklerin kazandırılması amacıyla, örgün ve yaygın eğitimin teknolojiyle desteklenmesi, öğretmen ve eğitimcilerin bilişim okuryazarlığı niteliklerinin artırılması ve okullarda bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik altyapının geliştirilmesi gerekmektedir. Bilgi Teknolojisi (BT) sınıflarının eğitimde etkin kullanımı ve genişbant internet erişim hizmetinin tüm okul ve eğitim kurumlarına yaygınlaştırılması çalışmaları devam etmektedir.

İşgücü piyasasının talep ettiği nitelikli ara eleman ihtiyacının karşılanması amacıyla, mesleki ve teknik eğitime etkin bir yönlendirmenin yapılması büyük önem taşımaktadır. 1995 yılında ortaöğretim içinde mesleki ve teknik ortaöğretimin payı yüzde 42,3 iken bu oran 2002-2003 öğretim döneminde okul türleri arasında farklı katsayı uygulamasının da etkisiyle yüzde 32,3'e gerilemiştir. 2005-2006 öğretim döneminden itibaren 9. sınıflarda genel ve mesleki eğitimin ortak olması ve mesleki ve teknik ortaöğretimin modüler esasa göre yeniden yapılandırılması ile bu oran artmaya başlamış ve 2009-2010 öğretim dönemi itibarıyla yüzde 42,8'e yükselmiştir. Bununla beraber; ilköğretimden ortaöğretime geçiş sisteminin öğrencilerin ilgi, beceri ve kabiliyetlerini dikkate alması ve ilköğretimde etkin bir yönlendirme sisteminin kurulmasıyla mesleki eğitimin ortaöğretim içindeki payının artması beklenmektedir. Önümüzdeki dönemde ise mesleki ve teknik ortaöğretimin işgücü piyasası ile uyum düzeyinin artırılmasına yönelik çalışmalar daha çok önem kazanacaktır.

2006 yılında kurulan Mesleki Yeterlilik Kurumunun, ulusal mesleki yeterlilik sistemini yönetmesi için kapasitesinin geliştirilmesi çalışmalarına devam edilmektedir. Ulusal yeterlilikler sisteminin önemli bir parçası olan Mesleki Yeterlilik Kurumu, işgücü piyasasının ihtiyaçlarını göz önüne alarak meslek standartlarını geliştirme ve öğrencileri değerlendirerek

sertifikalandırma çalışmalarına başlamıştır. 2010 yılı itibarıyla toplam 280 meslek standardı hazırlanmış, 115 adet ulusal meslek standardı ise Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi 5 Haziran 2009 tarihli Yüksek Planlama Kurulu kararı ile kabul edilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Bunun yanı sıra, mesleki ve teknik eğitimin bir bütünlük içinde ele alınması ve uygulamalarının yürütülebilmesi amacıyla Mesleki Eğitim ve Öğretim Strateji Belgesi hazırlanması çalışmalarına devam edilmektedir.

Ayrıca mesleki ve teknik eğitimin işgücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda verilmesi, eğitim istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi, hayat boyu öğrenme anlayışı içinde aktif işgücü piyasası politikalarının etkin olarak uygulanması, mesleki yeterlilik sorununun giderilerek işgücünün istihdam edilebilirliğinin artırılması amacıyla ÇSGB koordinasyonunda ilgili tüm paydaşların katılımıyla hazırlanan “İstihdam ve Mesleki Eğitim İlişkisinin Güçlendirilmesi Eylem Planı” 15 Temmuz 2010 tarih ve 27642 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur. Diğer yandan Milli Eğitim Bakanlığı, ÇSGB, İŞKUR ve TOBB işbirliğinde uygulanacak “Uzmanlaşmış Meslek Edindirme Merkezleri” projesi kapsamında 81 ilde faaliyet gösteren 111 adet endüstri ve meslek lisesinin makine ve teçhizat altyapısının güçlendirilmesi ve öğretmenlerinin hizmet içi eğitimden geçirilmesiyle hem örgün eğitimin kalitesinin artırılması hem de meslek edindirme kurslarının düzenlenmesi amaçlanmaktadır.

Tablo 4.8: İşgücü Piyasası Politika Taahhütleri Matrisi

	(1000 Avro)				
	2009	2010	2011	2012	2013
1. Genç İstihdamının Teşvik Edilmesi Operasyonu					
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	---	-3.827	-140	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	---	3.827	140	---	---
2. Kamu İstihdam Hizmetlerinin Kalitesinin Artırılması Operasyonu					
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	---	-331	-894	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	---	331	894	---	---
3. Kadın İstihdamının Desteklenmesi Operasyonu					
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	---	-3.411	-915	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	---	3.411	915	---	---
Toplam Net Bütçe Etkisi					
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	---	-7.549	-1.949	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	---	7.549	1.949	---	---

4.4. Tarım Sektörü

Tarım politikalarında, gıda güvencesi ve güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra AB ile uyumlu sürdürülebilir bir tarımsal yapının oluşturulması temel amaçtır.

Bu kapsamda, üretimin talebe uygun olarak yönlendirilmesini sağlayacak politika araçları uygulanırken, AB'ye katılım sonrasında Birlik içinde rekabet edilebilmesi için tarımsal yapıda gerekli dönüşüme öncelik verilecektir. Bu bağlamda, tarım sektöründeki yapısal dönüşüme katkı vermek üzere uygulanan önemli destekler Tablo 4.10'da; söz konusu desteklerin sürdürülebilir bir tarımsal yapıya katkısının artırılmasına yönelik ve AB Mali İşbirliği kapsamında sağlanan teknik destekler de dahil olmak üzere yürütülen projeler de Tablo 4.11'de listelenmektedir.

Yapısal dönüşüm sürecinde kamuda kurumsal kapasitenin artırılması amacıyla çalışmaları sürdürülmekte olan Tarım ve Köyşeri Bakanlığının kuruluş ve görevlerine ilişkin kanun çalışmaları, AB müktesebatının öngördüğü şekilde özellikle bitki sağlığı, veteriner ve gıda güvenliği hizmetlerinin bir arada yürütülmesinin gerektirdiği işlevsel örgütlenme, tarımsal araştırma-geliştirme ve yayım hizmetlerinin birbirlerini tamamlayıcı bir yapıda yürütülmesi ile toprak koruma ve arazi kullanımında politika geliştirme kapasitesinin oluşturulması konularını da içerecek şekilde tamamlanacaktır.

Gıda, yem, gıda hijyeni, bitki sağlığı ve veterinerlik hizmetleri alanında AB'ye uyumu sağlamak üzere 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu 2010 yılı Haziran ayında çıkarılmıştır. Bu Kanunun çıkarılmasıyla birlikte, AB katılım müzakerelerinde Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı konulu 12. Faslin açılış kriterleri tamamlanmış ve söz konusu Fasıl açılmıştır.

Tarım arazilerinin miras yoluyla parçalanmasının önlenmesine yönelik olarak ilgili kanunlarda gerekli değişiklikler yapılacaktır. Ayrıca, çok parçalı ve dağınık tarım arazilerinin azaltılmasının yanında sulama projelerinde yatırım maliyetlerinin ve kamulaştırma giderlerinin azaltılmasına yönelik olarak arazi toplulaştırma çalışmaları hızlandırılacaktır.

2001 yılında ülke genelinde uygulamaya konulan Doğrudan Gelir Desteği (DGD) programı ile 2008 yılında 15,8 milyon hektar alan kayıt altına alınarak yaklaşık 2,4 milyon çiftçiye ödeme yapılmıştır. DGD ödemeleri dahil alan bazlı ödemelerin destekleme bütçesi içerisindeki payı 2004 yılında yüzde 80 iken, bu oran 2008 yılında yüzde 35 olarak gerçekleşmiştir. DGD ödemelerinin kaldırıldığı 2009 yılında, alan bazlı ödemelerin destekleme bütçesi içerisindeki payı yüzde 27 olarak kaydedilmiştir. DGD uygulaması ile birlikte geliştirilen kayıt ve izleme/kontrol sistemi kapsamında, 2004 yılından itibaren aralıklarla başlatılan organik tarım, toprak analizi, Çevre Amaçlı Tarım Alanlarının Korunması (ÇATAK), sertifikalı tohum ve fidan kullanımı gibi şartlı, mazot ve gübre ödemeleri gibi şartsız alan bazlı ödemeler üretimi yönlendirme amacıyla kullanılmaya devam edilmektedir.

Bununla birlikte, hayvancılık sektörünün AB'ye katılım sonrası Birlik içinde rekabet edebilmesi için gerekli olan yapısal dönüşümün sağlanması amacıyla, 2004 yılında yüzde 7 olan hayvancılık desteklemelerinin destekleme bütçesindeki payı 2010 yılında yüzde 22'ye yükselmiş ve 2011 yılında ise bu oranın korunması programlanmıştır. Bu kapsamda dekar başına yem bitkileri destekleme ödemeleri, süt teşvik primleri, anaç hayvan başına ödeme ile kayıtlı olma ve hastalıktan arı olma durumlarında ek ödeme uygulamaları öngörülmüştür. Uygulanmakta olan büyükbaş hayvan kimlik sistemine ilave olarak, küçükbaş hayvanların kimliklendirilmesi konusunda AB hibe katkılı Koyun ve Keçilerin Küpelenmesi ve Aşılması Projesi 2009 yılında uygulamaya başlatılmış olup, çalışmalar devam etmektedir. Bunlara ilave olarak, ilgili idari kapasitenin geliştirilmesini teminen AB Mali İşbirliği kapsamında 2007 yılında uygulamaya konulan Sınır Kontrol Noktalarının Yeniden Yapılandırılması Projesi tamamlanmış olup, kurumsal kapasiteye ilişkin eksikliklerin giderilmesi noktasında çalışmalar devam etmektedir. Ayrıca, Kuduz Hastalığının Kontrolü Projesinin ve Şap Hastalığının Kontrolü Projesinin ikinci aşamasının 2011 yılında uygulamaya başlatılması planlanmaktadır.

Diğer yandan, Türkiye'de et fiyatları Ağustos 2009'dan itibaren artış göstermeye başlamış ve Nisan ve Mayıs 2010'da en üst seviyesine çıkmıştır. Bu fiyat artışının önüne geçilebilmesi amacıyla, hayvan sağlığı koşullarını yerine getiren AB üyesi ülkeler dahil olmak üzere, damızlık ve kasaplık canlı hayvan ile karkas ithalatına hız verilmiştir.

AB kırsal kalkınma politikalarının uygulanmasına yönelik kapasite oluşturulması amacıyla uygulanan Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının destekleme bütçesindeki payı 2007 yılında yüzde 1,4 iken, bu oranın 2011 yılında AB Mali İşbirliği kapsamında yürütülecek olan kırsal kalkınma destekleri için katkı payı da dahil olmak üzere yüzde 5 olması öngörülmüştür. Söz konusu uygulamanın, bölgesel özellikleri dikkate alacak şekilde farklılaştırılması ihtiyacı bulunurken, önümüzdeki dönem AB Mali İşbirliği kapsamında finansman desteği sağlanacak olan benzer nitelikli uygulama ile tamamlayıcılığının sağlanması hedeflenmektedir.

5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu uyarınca, üreticilerin sigorta primlerinin desteklenmesi kapsamında, dolu, don ve hayvan hayatı konuları başta olmak üzere, teminat altına alınacak risklerle ilgili 2010 Aralık ayı itibarıyla toplam 93 milyon TL devlet desteği sağlanmıştır.

Yukarıda belirtilenler kapsamında, AB'ye katılım sürecinin gerekleri de göz önüne alınarak nihai hedefin işletme temelli desteklemelerin olacağı, idare ve kontrolün alan bazlı yapılabileceği altyapının geliştirilmesi, hayvancılıkta yapısal dönüşümü sağlayacak kayıtılık ve hayvan varlığının saf kültür ırkı lehine dönüştürülerek verimlilik ve kalite artışının sağlanması konularında öngörülebilirliği artıracak takvimlendirmeyi de içeren bir destekleme stratejisi hazırlanacaktır.

Tarımsal istatistik verilerine dair nitelik ve nicelik sorunlarının giderilmesi ve tarım politikalarının yürütülmesine ilişkin bilgi altyapısı ile idari yapının geliştirilmesine yönelik faaliyetler, AB Mali İşbirliği kapsamında teknik yardım da alınacak şekilde programlanmıştır. Bu kapsamda, nihai hedefin Çiftlik Kayıt Sisteminin oluşturulması olacak şekilde bir Bütünleşik İdare ve Kontrol Sisteminin oluşturulmasına yönelik Çiftçi Kayıt Sisteminin geliştirilmesi çalışmaları sürdürülmektedir. Buna uygun olarak Katılım Öncesi Mali İşbirliği kapsamında işletmelerin gelişiminin izlenebilmesi ve politika oluşturmaya katkıda bulunmak amacıyla Çiftlik Muhasebe Veri Ağının kurulması, Arazi Parsel Tanımlama Sisteminin oluşturulması ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığının istatistik kapasitesinin geliştirilmesine yönelik projeler uygulanmaktadır.

Su ürünleri sektöründe idari yapının güçlendirilmesi ile avcılık üretiminde kaynak yönetiminin etkinleştirilmesine ve yetiştiricilikte çevre ile uyumun sağlanmasına öncelik verilecektir. Bu kapsamda, AB Ortak Balıkçılık Politikasına uyum da dikkate alınarak hazırlanan Su Ürünleri Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun tasarısı TBMM gündemindedir. Bununla birlikte, karaya çıkış noktalarında ofislerin kurulmasına, su ürünleri bilgi sisteminin geliştirilmesine ve kontrol hizmetlerinin etkinleştirilmesini teminen uzaktan algılama yönteminin kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmiştir. Ayrıca, stok değerlendirme sisteminin kurulmasına temel teşkil etmek üzere yasal ve kurumsal ihtiyaçların tespiti ve konuyla ilgili insan kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla Katılım Öncesi Mali İşbirliği kapsamında yürütülen Türkiye'nin Balıkçılık Yönetim Sistemine Stok Değerlendirme Çalışmalarının Adaptasyonu Projesi 2011 yılında tamamlanacaktır.

Gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı mevzuatının AB müktesebatı ve uluslararası standartlarla uyumlaştırılması için çalışmalar 12. Fasıl açılış kriterleri dahilinde belirlenen strateji çerçevesinde sürdürülmektedir. Yine bahis konusu Fasıl çerçevesinde, gıda işletmelerinin AB gıda mevzuatına uyum durumunu ortaya koyan sınıflandırma çalışmasının ardından, gıda işletmelerinin eksiklerinin bir program dahilinde tamamlanarak, AB gıda mevzuatıyla uyumlu şekilde üretim yapmalarını teminen çalışmalar devam ettirilecektir.

Kamu şeker fabrikalarının özelleştirilmesi süreci devam etmekte olup, sektörde kurumsal düzenlemelerin tamamlanmasının yanı sıra aynı süreçte kota yönetimi ve denetiminin etkinleştirilmesi için mevzuat düzenlemelerinin de sonuçlandırılması beklenmektedir.

4.4.1. Kırsal Kalkınma

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde (2007–2013) kırsal kalkınma politikasının temel amacı, kırsal kesimin kendi yöresinde sürdürülebilir iş ve yaşam koşullarına ulaşması olarak belirlenmiştir. Bu amaçla uyumlu olarak, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisinde (UKKS) belirlenen stratejik amaçlar ve öncelikler doğrultusunda hazırlanan Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013) Yüksek Planlama Kurulunca 2010 yılı Ağustos ayında onaylanmıştır. Plan kapsamında 30 adet tedbir altında 96 adet faaliyet belirlenmiştir. Plan, söz konusu faaliyetler çerçevesinde 2013 yılı sonrası için ilgili kurumlarda uygulama, izleme ve değerlendirme konularında kapasite gelişimine de katkı sağlayacaktır.

2007-2013 dönemini kapsayan IPA Kırsal Kalkınma Programına (veya IPARD Programına) yönelik uygulama ve ödeme işlevlerini yürütecek olan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı

Destekleme Kurumunun merkez teşkilatı ve il koordinatörlüklerinin akreditasyonuna yönelik Ulusal Fonun yürüttüğü ulusal akreditasyon çalışmaları Temmuz 2010 tarihi itibarıyla tamamlanmış ve Avrupa Komisyonuna yetki devri için başvuru yapılmıştır. 20 ili kapsayan yerindelik denetimleri Avrupa Komisyonunca görevlendirilen bağımsız uzmanlar tarafından 2 Eylül 2010 tarihinden bu yana devam etmektedir. 26 Kasım 2010 tarihinde Komisyonun değişiklik önerileri doğrultusunda yenilenen akreditasyon paketi Ulusal Fon tarafından tekrar Avrupa Komisyonuna iletilmiştir. Komisyon tarafından yürütülen çalışmaların en iyi ihtimalle Mayıs 2011 itibarıyla tamamlanmasıyla birlikte tüm IPARD yapılanması akredite edilmiş olacaktır. Bütün bu gelişmeler ışığında Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, IPARD kapsamında ayrılmış olan 2007 yılı kırsal kalkınma fonlarının (20,7 milyon avrosu AB katkısı olmak üzere 2007 yılı için tahsis edilen toplam miktar 25,9 milyon avro) kullanılabilmesi amacıyla 28 Temmuz 2010 tarihinde şartlı teklif çağrısına çıkmıştır. Ayrıca, IPARD programının “tarım çevre” tedbirine hazırlık amacı ile yürütülen çalışmalar kapsamında ise; “Ülkeden Ülkeye Teknik Yardım (G2G)” uygulamaları çerçevesinde yürütülen “Tarım Çevre Projesi” tamamlanmış “Çevre ve Kırsal Alan Projesi” ve “LEADER” projesinin uygulamaları devam etmektedir.

Kırsal kesimde tarım dışı istihdam olanaklarının yeterli olmayışı ve 2009 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin bir yansıması olarak 2008 yılında yüzde 38,8 olan tarım dışı istihdam oranı, 2009 yılında yüzde 37,4'e gerilemiştir.

Ulusal ve uluslararası kaynaklarla ortaklaşa finanse edilen entegre nitelikli kalkınma projelerinden; Sivas-Erzincan Kalkınma Projesi (2004-2012), Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi (2004-2012), Diyarbakır-Batman-Siirt Kalkınma Projesi (2008-2012), Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projesi (2010-2015), Doğu Karadeniz Bölgesinde Küçük Ölçekli Çiftçilerin Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi Projesi (2007-2013) ve Çoruh Nehri Havza Rehabilitasyon Projesi (2010-2016) ve GAP Entegre Kırsal Kalkınma Projesi (2010-2013) uygulamalarına devam edilmektedir.

Ayrıca, kırsal kesimde süregelen ekonomik ve toplumsal dönüşüm sürecinin daha etkili bir şekilde yönetilmesi amacıyla; kırsal kesime hizmet götüren merkezi ve yerel idare kuruluşlarının işbirliğiyle uygulanmakta olan pilot projelerle farklı alt konularda (dağ yerleşimleri, köy mimarisi vb.) ulusal kapasite oluşturma çabaları desteklenmektedir.

2006-2010 döneminde; tarım ürünlerinin işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması, toplu basınçlı sulama ile makine ve ekipman alımları konularındaki projelerin desteklendiği Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) uygulanmıştır. Toplam beş etap halinde uygulanan program kapsamında 628,4 milyon TL hibe desteği sağlanmıştır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı işbirliğinde 2003 yılından itibaren 81 ilde uygulanmakta olan Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesiyle (KASDEP) 3294 sayılı Kanun kapsamındaki yoksul kesimin tarımsal ve diğer gelir getirici faaliyetler yoluyla üretici olmaları desteklenmektedir. KASDEP için 2009 yılında 104,5 milyon TL kaynak ayrılmıştır.

2005 yılında, İstanbul ve Kocaeli illeri hariç olmak üzere, köy ve köy başlısı yerleşimlerin yol ve içme suyu konularındaki altyapı sorunlarının çözümüne yönelik olarak 79 ilde uygulamasına başlanan Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES) için 2010 yılında 1.050 milyon TL kaynak ayrılmıştır.

Tablo 4.9: Tarım Politika Taahhütleri Matrisi (Tarım Desteklerindeki Önemli Gelişmeler)

(1000 Avro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1. Alan Bazlı Ödemeler						
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	-1.120.373	-580.053	-1.109.409	-1.072.594	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	1.120.373	580.053	1.109.409	1.072.594	---	---
2. Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkındaki 2005/8503 Sayılı Karar Uyarınca Verilen Destekler						
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	-577.826	-421.995	-629.514	-613.962	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	577.826	421.995	629.514	613.962	---	---
3. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi						
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	-57.694	-114.684	-78.120	-146.506	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	57.694	114.684	78.120	146.506	---	---
4. Tarım Ürünleri Sigortası						
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	-24.568	-28.365	-35.236	-48.173	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	24.568	28.365	35.236	48.173	---	---
Toplam Net Bütçe Etkisi						
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	-1.780.461	-1.145.098	-1.852.279	-1.881.235	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	1.780.461	1.145.098	1.852.279	1.881.235	---	---

Kaynak: 2011 Yılı Programı

Not: 2011 Yılı Programında yer alan tarımsal destekleme bütçesine ilişkin cari rakamlar, ilgili yılların ortalama döviz kuru kullanılarak Avro'ya çevrilmiştir.

Tablo 4.10: Tarım Politika Taahhütleri Matrisi (Tarım Sektöründe Yürütülen Önemli Projeler⁽¹⁾)

(1000 Avro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1. Sınır Kontrol Noktalarının Yeniden Yapılandırılması Projesi						
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	3.326	506	89	---	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	4.950	576	133	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	1.624	70	44	---	---	---
2. Kuduz Hastalığının Kontrolü Projesi (2)						
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	1.598	209	0	1.276	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	2.357	327	0	1.549	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	759	118	0	273	---	---
3. Küçükbaş Hayvanların Küpelenmesi ve Aşılması Projesi						
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	---	11.220	377	4.821	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	18.182	2.812	4.871	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	---	6.962	2.435	50	---	---
4. Kuş Gribi ve İnsanlararası Salgına Hazırlık ve Mücadele Projesi						
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	-4.846	-4.108	-7.265	-5.872	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	2.293	1.095	0	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	7.139	5.203	7.265	5.872	---	---
5. Arazi Parseli Tanımlama Sistemi Projesi						
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	---	---	---	11.292	---	---

B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	13.299	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	2.007	---	---
5. Şap Hastalığı İle Mücadele Projesi (2)						
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	10.477	10.298	311	8.558	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	15.715	15.407	444	10.392	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	5.238	5.109	133	1.834	---	---
Toplam Net Bütçe Etkisi						
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	10.555	18.125	-6.488	20.075	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	25.315	35.587	3.389	30.111	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	14.760	17.462	9.877	10.036	---	---

(1) AB destekli projelerde, bütçe gelirlerine etkisi olarak, ilgili projelerdeki hibe ve yatırım bileşenli AB katkısı alınmıştır.

(2) Projelerin ikinci fazının uygulamasına 2011 yılında başlanacaktır.

4.5. İdari Reform

4.5.1. Stratejik Planlama ve Performans Esaslı Bütçeleme

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çerçevesinde Aralık 2010 itibarıyla merkezi yönetim kapsamında stratejik plan ve performans programı hazırlaması gereken 180 kamu idaresinden 140'ında stratejik plan çalışması tamamlanarak 2011 yılı performans programı çalışmaları yürütülmüştür.

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) stratejik plan hazırlamaları, 2008 ve 2009 yıllarına ait Genel Yatırım ve Finansman Programlarında Bakanlar Kurulu Kararlarıyla hükme bağlanmıştır. Bu kapsamda 2010 yılı Aralık ayı itibarıyla 19 adet KİT'ten 15'i stratejik planlarını tamamlamış olup, 4'ünde ise çalışmalar devam etmektedir.

Stratejik yönetimin etkili biçimde uygulanabilmesi amacıyla, kamu yöneticilerinin teorik ve pratik bilgi ve birikiminin artırılmasına yönelik olarak Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından bir kapasite geliştirme modeli oluşturmak üzere başlatılan araştırma projesi tamamlanmıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından "Stratejik Planlama ve Politika Geliştirmede Katılımcılık" projesi yürütülmektedir. Proje ile katılımcılığın mevcut durumunun değerlendirilmesi, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından yapılan stratejik plan incelemelerinde katılımcılık boyutunun nasıl daha iyi değerlendirilebileceğine yönelik bir çerçeve oluşturulması ve katılımcılık konusunda farkındalığın artırılması amaçlanmaktadır.

2006 yılında hazırlanan Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ve Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu bugüne kadar yapılan çalışmalar ve elde edilen deneyimler ışığında gözden geçirilerek, yaşanan sorunların giderilmesi ve sistemin daha etkili çalışması için gerekli değişiklikler 2011 yılı içinde yapılacaktır.

"Merkezi Kuruluşlar için Stratejik Yönetimde Kurumsal Kapasite Geliştirme" adlı IPA projesi hazırlık çalışmaları yapılmış ve proje fişi hazırlanmıştır. Proje ile DPT Müsteşarlığı ve diğer merkezi yönlendirme görevi olan kuruluşlar ile stratejik plan yapma yükümlülüğü olan kuruluşlarda stratejik planlama alanında kapasite geliştirme faaliyetleri yürütülecek, stratejik planlar için bir izleme ve değerlendirme sistemi kurulacaktır.

Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 7. maddesinin 3. fıkrasının b bendi hükmü gereğince, 2011 yılında yapılacak genel seçimler sonucunda mahalli idareler hariç diğer kamu idareleri stratejik planları yenileyebilecektir.

Stratejik plan çalışmalarını tamamlayan idarelerce, 5018 sayılı Kanun uyarınca Maliye Bakanlığı tarafından düzenlenen "Kamu İdarelerince Hazırlanacak Performans Programları Hakkında Yönetmelik" ve "Performans Programı Hazırlama Rehberi" esas alınmak suretiyle hazırlanan performans programları, Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısının görüşülmesi

sırasında ilgili idarelerin bütçesiyle birlikte değerlendirilmek üzere Plan ve Bütçe Komisyonuna sunulmaktadır.

Bu kapsamda, performans programının parametreleri ile maliyet tablolarının oluşturulması, bütçe bağlantısının kurulmasında idarelere altyapı sağlanması ve verilerin merkezi bir düzeyde toplanması ve raporlanması amacıyla Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından e-bütçe sistemi içerisinde "Performans Bütçe Modülü" geliştirilmiştir. Ayrıca, performans programlarının izlenmesi, değerlendirilmesi ve raporlanması amacıyla söz konusu modüle "Performans İzleme ve Değerlendirme" bölümü de eklenerek idarelerin kullanımına açılmıştır.

Bu doğrultuda, 2010 yılı bütçesine ilişkin olarak performans programı hazırlayan 120 adet kamu idaresinde izleme ve değerlendirmeye geçilmiştir. İdarelerce hazırlanan ve nihai hali verilerek Maliye Bakanlığına gönderilen performans programları, incelenerek değerlendirilmiş ve sonraki yıllarda hazırlanacak performans programlarına yol göstermesi bakımından, yapılan değerlendirmeleri içeren bir genel yazı hazırlanarak kamu idarelerine bildirilmiştir.

İzleyen dönemde performans programlarının teknik incelemesinin yanı sıra performans programlarının uygulama ve gerçekleşme düzeyinin takibi Maliye Bakanlığınca yapılacaktır.

4.5.2. Ekonomik ve Sosyal Konsey

Ekonomik ve Sosyal Konsey (ESK), Eylül 2010 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile anayasal bir kurum haline gelmiştir. Bu kapsamda, ESK'nın Avrupa Birliği standartlarına uygun bir şekilde daha geniş katılım ile daha işlevsel hale getirilmesi kapsamında ilgili kanunda değişiklik yapılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

4.6. Diğer Reform Alanları

4.6.1. Bölgesel Gelişme

Türkiye'nin 2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planında tanımlanan beş gelişme ekseninden birisi "Bölgesel Gelişmenin Sağlanması"dır. Planda da belirtildiği üzere; bölgesel gelişme politikalarında temel amaçlar, yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı kalkınma anlayışı çerçevesinde;

- merkezi düzeydeki politikaların daha uyumlu ve etkin hale getirilmesi,
- yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılması,
- ekonomik gelişme ve sosyal refahın ülke genelinde dengeli bir şekilde yayılması,
- bölge dışına göç eğilimlerinin bölge içinde tutulması,
- nüfusun mekânda dengeli dağılımının sağlanması,
- kentleşmenin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması,
- kırsal kesimde refahı artırarak, kır ve kent arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farklarının azaltılmasıdır.

Dokuzuncu Kalkınma Planının öncelikleri doğrultusunda, başta az gelişmiş bölgelerde olmak üzere, büyüme ve çevrelere hizmet verme potansiyeli yüksek "Cazibe Merkezleri" belirlenmiştir. Bu çerçevede, cazibe merkezlerinin ulaşılabilirliğinin iyileştirilmesi ve fiziki ve sosyal altyapılarının güçlendirilmesi yönündeki çalışmalara devam edilmiştir. Söz konusu merkezler için 2008 yılında başlatılan özel destek programı çalışmaları 2010 yılında da sürdürülmüştür. Proje uygulamaları devam etmektedir. Diyarbakır'da yürütülen uygulama, Erzurum, Şanlıurfa ve Van illerine de yaygınlaştırılacaktır.

16 Temmuz 2009 tarihinde yürürlüğe giren 2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ile teşvik sistemi bölgesel farklılıklar göz önüne alınarak yeniden yapılandırılmıştır. Söz konusu karar ile ülkemiz İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması-Düzyey 2 bölgelerinin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyeleri dikkate alınarak 4 bölgeye

ayrılmıştır. Bölgesel gelişmişlik farklarına ve sektörel önceliklere göre tespit edilen koşulları sağlayan yatırımcılara I. ve II. Bölgelerde gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği ve yatırım yeri tahsis desteği verilirken; III. ve IV. Bölgelerde ise bu desteklere ek olarak faiz desteği verilmektedir.

GAP Bölgesinde, GAP Eylem Planının yürürlüğe girmesinin de etkisiyle 2008 yılı başında tahsis edilen yatırım tutarı 1 milyar TL'den yıl ortasında 2 milyar TL'ye yükselmiştir. Bölgedeki tüm yatırımlara 2009 yılında 3 milyar TL, 2010 yılında yaklaşık 4 milyar TL kaynak ayrılmıştır. Sonuç olarak GAP Eylem Planının uygulamaya konulmasıyla birlikte Bölgedeki yatırımların ülke kamu yatırımları içindeki payı da yüzde 7'lerden yüzde 14'lere yükselmiştir.

GAP Eylem Planı özelinde ise, 300'den fazla faaliyet ve proje için 2008-2012 döneminde, 2010 yılı fiyatlarıyla, toplam 27,2 milyar TL'lik kaynağa ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kaynağın 22,3 milyar TL'lik kısmının merkezi bütçeden karşılanması öngörülmüştür. GAP Eylem Planı kapsamındaki yatırımların 2008 yılı ödeneği 1,9 milyar TL'dir. 2009 yılında GAP Eylem Planı kapsamındaki eylemlere tahsis edilen toplam ödenek 2,8 milyar TL, 2010 yılında ise 3,2 milyar TL olmuştur.

Beşeri sermayenin geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması amacıyla Sosyal Destek Programı (SODES) 2008 ve 2009 yıllarında GAP illerinde uygulanmıştır. Valiliklerin koordinasyonunda yerel düzeyde hazırlanan ve uygulanan SODES projeleri, istihdam edilebilirliği artırmayı, toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik ve sosyal hayata daha fazla katılmalarını sağlamayı ve kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler yoluyla bölgedeki çocuk, genç ve kadınların kendilerini daha iyi ifade etmelerine katkı vermeyi hedeflemektedir.

SODES kapsamında 2008 yılında toplam 42 milyon TL bütçeli 378 adet proje, 2009 yılında da toplam tutarı 92 milyon TL olan 778 adet projenin finansmanı uygun bulunmuştur. SODES'in 2010 yılı ödeneği 155 milyon TL'dir. 2010 yılında SODES'in kapsamı GAP illerinin yanında DAP illerini de içerecek şekilde genişletilmiştir. 2010 yılında toplam bütçesi 150 milyon TL olan 1.187 adet projenin desteklenmesine karar verilmiştir. Ayrıca valiliklere SODES kapsamında yürütülecek faaliyetlerin daha sağlıklı ve verimli yürüyebilmesi amacıyla toplam 3,5 milyon TL kurumsal kapasite geliştirme ödeneği aktarılacaktır.

Bölgesel kalkınma politikalarında önemli bir araç olan kalkınma ajanslarının, Temmuz 2009'daki Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulan 16 ajansla birlikte, tüm Düzey 2 bölgelerinde kuruluşu tamamlanmıştır. Ajanslar ilk aşamada kurumsallaşma, tanıtım ve farkındalık yaratma faaliyetlerine odaklanmıştır. Diğer taraftan ajanslar hızla bölgenin öncelik alanlarını tespit etme ve bu alanlarda ihtiyaç duyulan projelere mali ve teknik destek sağlamaya yönelik çalışmalar yürütmeye başlamıştır.

- 2010 yılı Aralık ayı itibarıyla; 26 Düzey-2 bölgesinin 19'unda bölge planları kalkınma ajanslarının koordinasyonunda hazırlanmıştır.
- Kalkınma ajanslarınca 2008 yılından itibaren sağlanmaya başlanan proje destekleri, destek veren ajans sayısı, destek verilen öncelik alanı ile proje sayısı ve destek tutarı açısından hızla artmaktadır. Bu kapsamda:
  - 2008 yılında 2 ajans 6 öncelik alanında, 1.129 proje başvurusundan 263'ünü 48 milyon TL ile desteklemiştir.
  - 2009 yılında 5 ajans 9 öncelik alanında, 2.576 proje başvurusundan 398'ini 95 milyon TL ile desteklemiştir.
  - 2010 yılı Aralık ayı itibarıyla ise 17 ajans 34 öncelik alanında, 260 milyon TL tutarında teklif çağrısını yürütmektedir.
  - Böylece 2008 yılından bu yana 19 ajans en az bir kez teklif çağrısına çıkmış, toplam 5.257 proje başvurusu yapılmış, 810 proje desteklenmiş ve 404 milyon TL kaynak projelere tahsis edilmiştir.

- Bunların yanı sıra ajanslar bölgelerde güdümlü proje desteği, doğrudan faaliyet desteği ve teknik destek çalışmaları da yürütmeye başlamıştır.

Kalkınma Ajansları Yönetim Sistemi (KAYS) kapsamında yer alan Çalışma Programı, Bütçe ve Muhasebe modülü tamamlanmıştır. 2010 yılı sonuna kadar bu modülün kalkınma ajanslarının kullanımına açılması öngörülmektedir. Diğer modüllerde süreç modelleme ve yazılım çalışmaları sürdürülmektedir.

2004-2006 dönemi Türkiye-AB mali işbirliği kapsamında uygulamaya konulan bölgesel kalkınma programlarının izleme ve değerlendirmesine ilişkin hususlar ilgili kalkınma ajansına devredilmiştir.

Türkiye-AB mali işbirliği kapsamında ortak finansmanla uygulanan bölgesel kalkınma programlarıyla, programın bölgelerdeki koordinasyonundan sorumlu kalkınma birlikleri ve valiliklerde proje hazırlama, uygulama ve izleme kapasitesinin oluşması ve gelişmesi sağlanmıştır. Yerelde oluşan bu kapasitenin ajanslara aktarılması ve ajans kaynaklarıyla daha da geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Yatırımların ve sosyo-ekonomik gelişmelerin yerel ve bölgesel kalkınma perspektifiyle ele alınması amacıyla geliştirilen İl Koordinasyon ve İzleme Sistemine (İKİS) ilişkin tasarım ve alt yapı çalışmaları TÜBİTAK Kamu Kurumları Araştırma ve Geliştirme Projelerini Destekleme Programı çerçevesinde yürütülen proje kapsamında devam etmektedir.

Üç prototip halinde devreye alınması tasarlanan söz konusu proje 1 Mart 2009 tarihinde başlamıştır. Bu çerçevede ilk prototip 4 Şubat 2010 ve ikinci prototip 21 Ekim 2010 tarihi itibarıyla devreye alınmıştır. Hali hazırda sistemin 81 ilde yaklaşık 7.000 kullanıcısı bulunmaktadır. Üçüncü prototip kapsamında, İKİS'in merkezi kurumların kullanımına açılması, yereldeki birimler tarafından girilen verilerin doğrulanmasına ve mevcut sistemler ile İKİS'in entegrasyonuna yönelik altyapı oluşturma çalışmaları başlatılmıştır. Bu kapsamda; eğitim, sağlık ve enerji sektörlerinde ilgili kurum ve kuruluşlarla toplantılar düzenlenmiş ve veri temini aşamasına gelinmiştir. Proje faaliyetleri 1 Mart 2011 itibarıyla tamamlanacaktır.

Tablo 4.11: Bölgesel Gelişme Politika Taahhütleri Matrisi

(1000 Avro)

	2009	2010	2011	2012	2013
1. GAP Eylem Planı					
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	-1.302.022	-1.735.270	---	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	1.302.022	1.735.270	---	---	---
2. Kalkınma Ajansları					
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	-120.902	-226.347	-218.087	-214.000	-208.497
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	120.902	226.347	218.087	214.000	208.497
Toplam Net Bütçe Etkisi					
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	-1.422.924	-1.961.617	-218.087	-214.000	-208.497
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	1.422.924	1.961.617	218.087	214.000	208.497

4.6.2. Sağlık ve Sosyal Güvenlik Reformu

4.6.2.1. Sağlıkta Dönüşüm Programı

2004 yılından beri uygulanmakta olan Sağlıkta Dönüşüm Programıyla; Sağlık Bakanlığının yeniden yapılandırılarak düzenleme, planlama ve denetleme rolünün güçlendirilmesi, herkesi tek çatı altında toplayan genel sağlık sigortası sisteminin oluşturulması, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve erişiminin kolaylaştırılması ile kalitesinin artırılması,

akılcı ilaç ve malzeme kullanımının sağlanması ve sağlık bilgi sisteminin etkinleştirilmesi hedeflenmektedir.

Sağlıkta Dönüşüm Programının uygulanmasına destek sağlamak amacıyla yürütülmekte olan Sağlıkta Dönüşüm Projesinin I. aşaması 2009 yılında tamamlanmıştır. Sağlık Bakanlığı ile Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığınca yürütülecek olan ve projenin II. aşaması olarak değerlendirilen “Sağlıkta Dönüşüm ve Sosyal Güvenlik Reformu Projesi” için 30 Haziran 2009 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası arasında, projenin finansmanına ilişkin bir anlaşma yapılmıştır.

Sağlıkta Dönüşüm Programı çerçevesinde, sağlık hizmetlerinin yürütülmesinden sorumlu kurumlar yeniden yapılandırılacaktır. Bu kapsamda öncelikle Sağlık Bakanlığının planlayıcı ve denetleyici rolünün güçlendirilmesi için teşkilat kanunu yenilenecek, Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi uluslararası geçerliliği olan Ulusal Halk Sağlığı Kurumuna dönüştürülecektir. Hizmet kalitesini ve verimliliğini artırmak amacıyla, kamu hastaneleri idari ve mali açıdan kademeli olarak özertleştirilecektir. İlaç, ilaç üretiminde kullanılan maddeler ve tıbbi cihazların üretimi, ithalatı, ihracatı, piyasaya arzı, hizmete sunulması, kullanımlarını düzenlemek ve bunların uygulamalarının topluma, güvenli, etkili, kaliteli ve standartlara uygun bir şekilde ulaşmasını temin etmek için Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu kurulacaktır.

Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında, temel sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi ve sevk zincirinin etkin kullanımını sağlamak amacıyla Aile Hekimliği Pilot Uygulamasına 2005 yılında başlanmıştır. 2010 yılı sonu itibarıyla aile hekimliği uygulaması tüm yurt genelinde yaygınlaştırılmıştır.

Ülkemizde yaşlı nüfusun oranının giderek artacağı da dikkate alındığında bulaşıcı olmayan hastalıklara yönelik koruyucu sağlık hizmetlerinin çeşitlendirilmesi önem arz etmekte olup, kronik hastalıklara sebep olan risklerin azaltılmasına ilişkin olarak ülkemizde görülme sıklığı giderek artan obezitenin önlenmesi konusunda bilgi düzeyini artırarak bireylerin yeterli ve dengeli beslenme ve düzenli fiziksel aktivite alışkanlığı kazanmalarını teşvik etmek amacıyla Sağlık Bakanlığının koordinatörlüğünde Türkiye Obezite ile Mücadele ve Kontrol Programı (2010-2014) hazırlanarak 2010/22 sayılı Başbakanlık Genelgesiyle uygulamaya konulmuştur. Ayrıca, Sağlık Bakanlığı tarafından Kalp ve Damar Hastalıklarını Önleme ve Kontrol Programı hazırlanmış olup, 2011 yılında uygulamaya geçilecektir.

Ülkemizde başta hekim olmak üzere sağlık personeli açığı azaltmak amacıyla 2007-2010 döneminde tıp fakültesi kontenjanlarında yüzde 63, hemşire kontenjanlarında ise yüzde 36 oranında artış kaydedilmiştir. Ayrıca, sağlık personeli açığının azaltılması için yeni tıp ve sağlık bilimleri fakülteleri kurulmaktadır. Diğer taraftan, personel eksikliğinin de etkisi ile görülen sağlık personelinin bölgeler arasında dengesiz dağılım sorunu azalmakla beraber, önemini korumaktadır. Sağlık Bakanlığı tarafından uygulanan mecburi hizmet, personel dağılım çalışmaları ve personelin ihtiyaç olan bölgede çalıştırılmasına yönelik teşvikler ile 2002-2010 döneminde Sağlık Bakanlığınca bağlı sağlık hizmet birimlerinde hekim ve hemşirelerin illere göre dağılımlarındaki fark azaltılmıştır.

Yaşlı veya yatağa bağımlı hastaların tıbbi bakım ve rehabilitasyonlarının sağlık kuruluşları yerine kişinin kendi evinde yapılması ve hastane kalış sürelerinin kısaltılması amacıyla Sağlık Bakanlığınca evde bakım hizmetlerinin sunulması 1 Şubat 2010 tarihinde yürürlüğe giren yönergeyle düzenlenmiştir. Bu kapsamda Kasım 2010 itibarıyla 60 ilde uygulama başlanmıştır.

Sağlık bilgi sisteminin etkinleştirilmesi amacıyla; 2009 yılında pilot uygulaması Erzurum ve Kayseri illerinde başlatılmış olan Merkezi Hastane Randevu Sistemi Projesi ile vatandaşların çağrı merkezlerini arayarak ildeki Sağlık Bakanlığınca bağlı hizmet birimlerinden randevu almaları sağlanmaktadır. Bu kapsamda Proje, Kasım 2010 itibarıyla 10 ildeki devlet hastanelerinde uygulanmakta olup kademeli olarak yaygınlaştırılacaktır. Ayrıca, uzman personel eksikliği bulunan hastanelerin desteklenmesi, gereksiz sevklerin önlenmesi ve hizmet sunumunda maliyet etkinliğinin sağlanması amacıyla geliştirilen Teletıp Projesinin radyoloji ve patoloji alanındaki pilot uygulaması 68 hastanede sürdürülmektedir.

İlaç Takip Sistemi çalışmaları kapsamında, 1 Ocak 2010 tarihinden itibaren ilaç takibi, sahte ilaç ve ambalajlardan korunmayı ve ilaçların güvenliği ile ilgili klinik verilerin toplanmasını sağlayacak olan karekod tüm ürünlerde yer almaya başlamıştır.

Kamu sağlık harcamalarının GSYH'ye oranı 2002 yılında yüzde 3,7 iken, 2009 yılında yüzde 5,1 olarak gerçekleşmiş olup bu oranın 2010 yılında 4,5 olması beklenmektedir. Sağlık hizmet sunumundaki kapasite artışı ile hizmetlere erişim olanaklarının iyileştirilmesi ve döviz kurundaki artışında etkisiyle ilaç harcamalarının artması yıllar itibarıyla kamu sağlık harcamalarında artışa neden olmuştur. 2010 yılında global bütçe uygulaması kapsamının devlet hastanelerine ek olarak üniversite hastanelerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi ile ilaç ve tedavi harcamalarına ilişkin alınan tedbirler ve ekonomideki yüksek büyüme performansı beklentisi sonucu sağlık harcamalarının GSYH'ye oranının yüzde 4,5 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

4.6.2.2. Sosyal Güvenlik Reformu

20 Mayıs 2006 tarihinde yürürlüğe giren 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ve 1 Ocak 2008 - 1 Ekim 2008 tarihleri arasında kademeli olarak yürürlüğe giren 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile sosyal güvenlik reformuyla ilgili mevzuat çalışmaları büyük ölçüde tamamlanmıştır. Sosyal güvenlik sisteminin mali sürdürülebilirliğe ve etkin denetim mekanizmasına sahip, kaliteli hizmet sunan bir yapıya kavuşturulmasına yönelik çalışmalar Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) bünyesinde devam etmektedir. Bu kapsamda, SGK tarafından, tüm sigorta işlemlerinin otomasyonla yapılması konusuna ilişkin projeler yürütülmektedir.

Kamu personelinin sağlık hizmetleri 15 Ocak 2010 tarihinden itibaren SGK tarafından devralınmıştır. Böylece, kamu personeli Genel Sağlık Sigortası kapsamına alınmıştır. Ödeme gücü olmayan vatandaşların sağlık hizmetlerinden yararlanmasını sağlayan Yeşil Kart uygulaması kapsamındaki kişilerin sağlık harcamalarının ise 1 Ocak 2012 tarihinde SGK'ya devredilmesi öngörülmektedir.

Tablo 4.12: Sağlık-Sosyal Güvenlik Politika Taahhütleri Matrisi

	(1000 Avro)				
	2009	2010	2011	2012	2013
1. Sağlıkta Dönüşüm ve Sosyal Güvenlik Reformu Projesi ⁽¹⁾					
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	47.839	89.660	79.015	90.422	90.651
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	50.000	100.000	100.000	100.000	100.000
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	2.161	10.340	20.985	9.578	9.349
2. Kuş Gribi Projesi ⁽²⁾					
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	-433	-4.165	-5.806	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	433	4.165	5.806	---	---
Toplam Net Bütçe Etkisi					
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	47.406	85.495	73.209	90.422	90.651
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	50.000	100.000	100.000	100.000	100.000
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	2.594	14.505	26.791	9.578	9.349

(1) 2009 yılı verilerine Sağlıkta Dönüşüm Projesi dahildir.

(2) Proje, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği fonları ile yürütülmektedir.

4.6.3. Ar-Ge ve Yenilik

Bilim ve teknoloji politikasının temel amacı özel sektörün yenilik yeteneğini artırmak, bilim ve teknolojide yetkinleşmek ve bu yetkinliği ekonomik ve sosyal faydaya dönüştürmektir. Türkiye'de Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı 2009 yılı itibarıyla yüzde 0,85 iken, AB-

27 ortalaması yüzde 2'dir. Türkiye'de bu oranın 2013 yılında yüzde 2'ye çıkarılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, Ar-Ge için ayrılan kamu yatırım miktarı 2003 yılında 319 milyon TL iken, 2011 yılında yüzde 415 artışla 1.644 milyon TL'ye çıkarılmıştır.

Özel sektör tarafından gerçekleştirilen Ar-Ge faaliyetlerinin toplam Ar-Ge faaliyetleri içindeki payı 2005 yılında yüzde 33,8 iken 2009 yılında yüzde 40'a yükselmiştir. Ancak, bu oranın 2009 yılı AB-27 ortalaması olan yüzde 62,2'nin gerisinde kaldığı göz önüne alındığında özel sektörün Ar-Ge faaliyetlerindeki etkinliğinin artırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, bir taraftan Ar-Ge projelerine verilen destek miktarı ve teşvikler artırılırken diğer taraftan bilgiyi üreten ve kullanarak katma değere dönüştüren kesimleri bir araya getirmek için kurulan ve bünyesindeki firmaların çeşitli teşviklerden faydalanmasına imkân veren Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (TGB) ile araştırma merkezlerinin sayısı artırılmıştır. 2010 yılı Ağustos ayı itibarıyla 39 adet TGB kurulmuş olup, bunlardan 27'si aktif olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Aktif olmayan diğer TGB'lerin-faaliyete geçmesi için yatırımlar sürdürülmektedir. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde faaliyet gösteren firma sayısı 2010 yılı Ağustos sonu itibarıyla 1.451'e ulaşmıştır.

Ayrıca, Ar-Ge konusunda sağlanan vergi teşviklerini düzenlemek üzere hazırlanan 5746 sayılı Araştırma Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanununun 2008 yılında yürürlüğe girmesini müteakip 99 Ar-Ge Merkezi başvurusu yapılmış ve Eylül 2010 itibarıyla 76 işletmeye Ar-Ge Merkezi Belgesi verilmesi uygun görülmüştür. Ar-Ge Merkezi Belgesi alan işletmelerin 2010 yılında 1,9 milyar TL Ar-Ge harcaması yapmaları ve 9.795 Ar-Ge personeli çalıştırmaları beklenmektedir.

2011 yılında özel sektörün, özellikle de KOBİ'lerin, Ar-Ge kapasitesi ve Ar-Ge'ye olan talebinin artırılması hedeflenmektedir. Özel sektörde yürütülen Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması desteklenecek ve KOBİ'lere sağlanan Ar-Ge destekleri etkinleştirilerek yaygınlaştırılacaktır. Aynı zamanda, özel sektör ile üniversiteler ve araştırma kurumları arasındaki işbirliğini geliştirmeye yönelik programlar ve rekabet öncesi Ar-Ge işbirlikleri desteklenecektir.

Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan kaynak miktarının artırılması kadar önemli olan diğer bir husus ise araştırmacı açığının giderilmesidir. 2007 yılı itibarıyla Türkiye'de toplam istihdamın yüzde 0,56'sını Ar-Ge personeli oluşturmaktayken, bu oran AB-27 ülkelerinde yüzde 1,57'dir. Ülkemizdeki Tam Zaman Eşdeğeri (TZE) cinsinden toplam Ar-Ge personelinin 2005'te yüzde 30,4'ü özel sektör tarafından istihdam edilirken bu oran 2007'de yüzde 40,8'e ulaşmıştır. Bununla birlikte AB-27 ülkelerinde bu oran 2008 yılı itibarıyla yüzde 52'dir. Çalışma hayatında eşitlik anlamında önemli bir kriter olan kadınların TZE cinsinden toplam araştırmacı sayısındaki oranı, 2007 yılında Türkiye için yüzde 34 olarak hesaplanmış olup, AB-27 ortalaması olan yüzde 31'in üzerinde yer almaktadır.

Araştırmacı insan gücünün geliştirilmesi faaliyetleri kapsamında yükseköğretimde öğretim üyesi sayısı artırılabilecek ve öğretim üyelerinin yurt genelinde dengeli dağılımı sağlanacaktır. Ayrıca, başta yeni kurulan üniversiteler olmak üzere gelişmekte olan üniversitelerin öğretim elemanı açığını kapatmak için öğretim üyesi yetiştirme programları yaygınlaştırılacaktır.

AB ülkeleri ile bilimsel ve teknolojik işbirliğini artırma ve Avrupa Araştırma Alanının bir parçası olma doğrultusunda, AB'nin bilim ve teknoloji alanındaki Yedinci Çerçeve Programına tam katılım sağlanmıştır.

4.6.4. Bilgi ve İletişim Teknolojileri

Dokuzuncu Kalkınma Planının temel amaçlarından biri olan Türkiye'nin bilgi toplumuna dönüşümü çerçevesinde 2006-2010 yıllarını kapsayan Bilgi Toplumu Stratejisi ve eki Eylem Planı çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda, 2010 sonrası adımların belirlenmesine yönelik politika ve strateji belirleme çalışmalarına da başlanmıştır.

Bilgi toplumunun gerektirdiği insan kaynaklarının yetiştirilmesi hedefi kapsamında, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen çalışmalarla Kasım 2010 itibarıyla ilköğretim

öğrencilerinin yüzde 96'sına ve ortaöğretim öğrencilerinin tamamına okullarında genişbant internet erişimi sağlanmış bulunmaktadır.

TÜİK tarafından Ağustos 2010'da açıklanan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre, hanehalkı bireylerinin internet kullanım oranı yüzde 41,6 olup, bunlardan yüzde 27,2'sinin kişisel amaçla kamu kurum ve kuruluşlarıyla iletişimde interneti kullandığı tespit edilmiştir. TÜİK tarafından Kasım 2010'da yayımlanan Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırmasının sonuçlarına göre girişimlerde internet erişimine sahiplik oranı yüzde 90,9 olup, bu girişimlerin yüzde 72,8'inin kamu kurum ve kuruluşlarıyla iletişimlerinde interneti kullandığı tespit edilmiştir.

Türkiye'nin bölge ülkeleri içerisinde üretim ve operasyon merkezi niteliği kazanması, bilgi teknolojileri alanında dış yatırımın ülkeye çekilmesi, sektörde yer alan yerli firmaların yurt dışına açılımlarının sağlanması amacıyla kurulacak Bilişim Vadisi Projesinin fizibilite çalışması Ağustos 2010 itibarıyla tamamlanmıştır.

Daha nitelikli, daha fazla katma değer sağlayan bir işgücü piyasası oluşturabilmek için, İŞKUR tarafından yürütülmekte olan Nitelikli Bilişim Çalışanları Projesi ile, uluslararası bilgi ve iletişim teknolojileri firmalarınca geliştirilen eğitim programları vasıtasıyla, bilgi ve iletişim teknolojileri sektörünün ihtiyaç duyduğu uzmanlık alanlarında nitelikli bilişim çalışanları yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Programa ilişkin tüm hazırlık çalışmaları tamamlanmış olup eğitim programlarına başlanacaktır.

Yaygın olarak hizmet veren başlıca e-devlet uygulamaları yanında; sağlık ve sosyal güvenlik uygulamaları, Vergi Daireleri Otomasyonu Projesinin (VEDOP) III. aşaması, tapu ve kadastro bilgi sistemi (TAKBİS), merkezi tüzel kişilik bilgi sistemi ve vatandaşlık kartı pilot projesi uygulamalarına ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

Vatandaşların hem geleneksel hem de elektronik ortamdaki hizmetlere erişiminde güvenli kimlik doğrulamaya imkân sağlayacak ve önümüzdeki dönemde kâğıt tabanlı mevcut nüfus cüzdanlarının yerini alacak olan elektronik vatandaşlık kartına ilişkin projenin pilot uygulama çalışmaları 2010 yılı Kasım ayında tamamlanmıştır. 2011 yılında ülke çapında yaygınlaştırma çalışmalarına başlanması hedeflenmektedir.

e-İmza kullanıcı sayısı giderek artmaktadır. 2010 yılı Haziran ayı itibarıyla toplam nitelikli elektronik sertifika sayısı 251 bin dolayındadır. Bunların 105 bini 2007 yılı içinde uygulaması başlayan mobil imza için kullanılmaktadır. Kamu kesimi ve özel sektörde çok sayıda kuruluş kurumsal uygulamalarında elektronik imza kullanmaktadır.

Kamu kurumları arasındaki resmi yazışmaların elektronik ortamda yürütülmesini sağlamak amacıyla e-Yazışma Projesi başlatılmıştır. Bu kapsamda, 2011 yılında söz konusu elektronik resmi yazışmalara imkân verecek kurallar seti ortaya konulacak, bu kurallar setini gerçekleyen bir çözüm ile gerekli hukuki düzenleme önerileri geliştirilecektir.

Kişisel Verilerin Korunması Hakkında Kanun Tasarısı Taslağı halen Meclis Adalet Komisyonunda bulunmaktadır. Bununla birlikte, 12 Eylül 2010 tarihli halkoylaması sonucunda kabul edilen Anayasa değişiklik paketi ile T.C. Anayasasının 20'nci maddesine kişisel verilerin korunması ile ilgili yeni bir madde eklenmiştir. Eklenen madde ile bireylere açıkça kişisel verilerinin korunmasını isteme hakkı sağlanmış, böylece bu hak anayasal güvence altına alınmıştır. Söz konusu hak, kişinin kendisiyle ilgili veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi kapsamaktadır. Kişisel verilerin işlenebilme koşulu ise ancak kanunla belirlenecek haller veya kişinin açık rızasına bağlanmaktadır.

Bilişim suçları alanında yürütülen çalışmalar kapsamında, Avrupa Konseyinin 185 sayılı Siber Suç Sözleşmesini Türkiye 10 Kasım 2010 tarihinde imzalamıştır. Konseyin kişisel verilerin korunmasına ilişkin 108 ve 181 sayılı sözleşmelerinin onaylanması çalışmaları ise başlatılacaktır.

Elektronik Haberleşme Kanununun yürürlüğe girmesinden sonra ikincil mevzuatın Kanuna uyumlaştırılması çalışmaları başlatılmış ve bu kapsamda, 2010 yılı Ekim ayı itibarıyla, 11 adet yönetmelik yürürlüğe konmuştur.

2010 yılı Eylül ayı itibarıyla Türkiye’de sabit telefon abone yoğunluğu yüzde 22,6, mobil telefon abone yoğunluğu yüzde 85,4, genişbant abone yoğunluğu ise yüzde 11’dir. Aynı dönemde fiber optik bağlantı üzerinden genişbant hizmeti alan abone sayısı ise 110 bin olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılı Eylül ayı sonu itibarıyla 3G abone sayısı 16,6 milyona, mobil genişbant erişim hizmetlerini kullanan abone sayısı ise 1,16 milyona ulaşmıştır. Kasım 2010 itibarıyla hizmet türlerine göre yetkilendirilen işletmeci sayıları aşağıda gösterilmektedir:

1. Uydu ve Kablo TV Hizmetleri: 1
2. GSM Mobil Haberleşme Hizmeti: 3
3. IMT 2000/UMTS (3G) Mobil Haberleşme Hizmeti: 3
4. Çeşitli Telekomünikasyon Hizmetleri: 1
5. Uydu Haberleşme Hizmetleri: 20
6. Uydu Platform Hizmeti: 3
7. İnternet Servis Sağlayıcılığı Hizmeti: 108
8. Sabit Telefon Hizmeti: 95
9. Altyapı İşletmeciliği Hizmeti: 56
10. Kablolu Yayın Hizmeti: 11
11. Sanal Mobil Şebeke Hizmeti: 23
12. GMPCS Mobil Haberleşme Hizmeti: 4

Alternatif altyapı işletmecilerinin pazardaki etkinlikleri ve sahip oldukları fiber optik şebekenin yaygınlığı son dönemde artmaktadır. Bu işletmecilerin sahip oldukları fiber optik kabloların uzunluğu 2008 yılı sonunda 9.216 km iken 2010 yılı Eylül ayında 34.158 km’ye ulaşmıştır. Mobil numara taşınabilirliği kapsamında 2010 yılı Eylül ayına kadar 21,6 milyon abone numarasını taşımıştır. Türkiye, 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren taraf olduğu AB’nin Rekabet Edebilirlik ve Yenilik Çerçeve Programının bileşenlerinden biri olan Bilgi ve İletişim Teknolojileri Politika Destek Programı çerçevesindeki çalışmalarına 2010 yılında da devam etmiştir.

Karasal vericiler üzerinden sayısal yayıncılığa geçiş politikası doğrultusunda 3984 sayılı Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının Yayınları Hakkında Kanun ve ilgili ikincil düzenlemelerde değişikliklere ihtiyaç duyulmakta olup, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından hazırlanan kanun tasarısı taslağı TBMM’ye sevk edilmiştir. Söz konusu taslak, yayıncılık sektöründe yaşanan teknolojik gelişmelere paralel düzenlemeleri içermekte ve AB Müktesebatına uyum düzeyini artırmayı amaçlamaktadır.

Posta hizmetleri piyasasının kademeli bir şekilde serbestleştirilmesi, etkin rekabet ortamının sağlanması, sektörde politika belirleme, düzenleme ve işletme birimlerinin ayrılması ve sektörün ilgili AB Direktifleri paralelinde yeniden yapılandırılmasına yönelik hazırlanan kanun tasarısı taslağı Bakanlar Kuruluna sunulmuştur.

4.6.5. Ulaştırma

Trans-Avrupa Ulaştırma Ağları (TEN-T) faslındaki müzakereler Aralık 2007’de açılmış olup, 13 Aralık 2010 tarihi itibarıyla teknik kriterler karşılanmıştır. Söz konusu fasıl için AB tarafından iki teknik kapanış kriteri getirilmiştir. Bu kriterlerden ilki, TEN-T Rehber İlkelerinin Türkiye tarafından kabul edilmesi yoluyla tarafların gelecekteki TEN-T Ağı üzerinde mutabakata varmalarıyla ilgilidir. Diğer teknik kapanış kriteri ise, tarafların TEN-T ağı içinde Avrupa Çıkarı (European Interest) temelinde bir proje üzerinde anlaşmalarıdır. Bu çerçevede

Türkiye tarafından hazırlanan yeni bir TEN-T Dokümanı ile Yüksek Planlama Kurulunun 10 Temmuz 2008 tarih ve 2008/35 sayılı Kararı ile onaylanan TINA-Türkiye Çalışmasında 2020 yılı için belirlenen öncelikli projeler 2030 yılını kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Türk demiryolu sektörünün yasal ve yapısal çerçevesinin AB mevzuatına uygun bir şekilde oluşturulmasını sağlayacak olan Genel Demiryolu Çerçeve Kanunu ve TCDD Kanunu taslakları ile bunları tamamlayıcı nitelikteki Demiryolu Emniyeti, Demiryolu İşletme Lisansı, Demiryollarında Karşılıklı İşletilebilirlik ve Demiryolu Altyapısına Erişim Yönetmelik taslakları hazırlanmıştır. Kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinden alınan görüşler doğrultusunda genel gerekçe ve madde gerekçeleri de ilave edilerek yeniden düzenlenen taslaklar 15 Temmuz 2008 itibarıyla Ulaştırma Bakanlığına gönderilmiş olup henüz yasalama süreci tamamlanamamıştır.

Kanunların yürürlüğe girmesinden sonra yapılması gereken düzenlemelere hazırlık teşkil etmek üzere, Türk Demiryollarının Reformu Projesi hazırlanmış ve Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilmiştir. Proje demiryolu reformuna yönelik strateji belirlenmesini ve bir eylem planı hazırlanmasını, yeniden yapılacak TCDD'deki Altyapı Yönetiminin ve Demiryolu İşletmelerinin emniyet ve karşılıklı işletilebilirlik konularındaki kapasitesinin geliştirilmesini ve Altyapı Yönetiminin altyapının tahsisi ve ücretlendirilmesi konularındaki kapasitesinin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Projenin iş tanımı hazırlanmış ve ihale süreci Merkezi Finans ve İhale Birimi tarafından başlatılmıştır.

Denizyolu ulaştırması kapsamında, deniz emniyeti alanında yapılan çalışmalar ile bayrak, liman ve kıyı devleti denetimleri konusunda ülke yükümlüklerinin etkin şekilde uygulanması sonucu Paris Mutabakat Zaptı Komite Toplantısı neticesinde beyaz listeye geçen Türk Bandırası Sicili bu konumunu muhafaza etmektedir.

Türk Boğazları Gemi Trafik Hizmetlerinden edinilen tecrübeler ışığında, gemi trafiğinin yoğun ve riskli olduğu İzmit, İzmir, İskenderun ve Mersin Körfezleri ile Aliğa/Nemrut Bölgesinde deniz emniyeti ve güvenliğinin artırılması amacıyla Gemi Trafik Yönetim Sistemi (GTYS) kurulumu çalışmalarına devam edilmektedir.

Deniz emniyetinde etkinliğin daha da artırılması amacıyla hayata geçirilen Gemi Trafik Hizmetleri ve Otomatik Tanımlama Sistemi ile tüm dünyadaki Türk Bayraklı gemilerle kıyılarımızdan itibaren 1000 millik alan içindeki yabancı bayraklı gemilerin izlenebilmesi amacıyla faaliyete geçirilen LRIT (Uzak Mesafelerdeki Gemilerin Tanımlanması ve İzlenmesi) Sisteminin entegrasyon çalışmaları devam etmektedir.

Yine, Türkiye'nin denizcilikle ilgili AB müktesebatına uyum ve bazı önemli uluslararası denizcilik sözleşmelerine taraf olma sürecine, daha önce hazırlanan program çerçevesinde devam edilmektedir.

AB'ye üyelik perspektifi çerçevesinde yürütülen uyum çalışmalarında, Avrupa Sivil Havacılık Ajansının (EASA) Part 66 ve Part 147'deki tip ve lisans düzenlemelerine uyum sağlayan SHD-T-35 Lisans İşlemlerinin Yapılması için Genelge ve Tüm Hava Meydanları Giriş Kartı Talimatı ile EASA Part 66'nın lisans gereklilikleriyle paralel olarak hazırlanan Hava Aracı Bakım Personeli Yönetmeliği (SHY 66-01) Sınav Talimatı yayınlanmıştır. AB'ye üyelik perspektifi çerçevesinde yürütülen uyum çalışmalarında Hava Trafik Emniyeti Elektronik Personeli Sertifika ve Lisans Yönetmeliği (SHY-5) ve Hava Trafik Yönetimi Yazılımları hakkında yönetmelik 2010 yılı içinde yayınlanmıştır. Ayrıca, EASA gerekliliklerini karşılamak üzere SHD-T-35 lisanslarının SHY/JAR-66 lisanslarına dönüşümünü düzenleyen SHY-66 Dönüşüm Talimatı ve SHY-66-01 Uygulama Genelgesi yayınlanmış ve hava aracı bakım personeli lisans sınavları başlatılmıştır.

AB uyum çalışmaları kapsamında 2009 yılı içerisinde Slot Uygulama Prensipleri Yönetmeliği, Ticari Hava Taşıma İşletmeleri Bakım Sistemi Yönetmeliği (SHY-M Rev.1), Yolcu Hakları Talimatı, Hava Yoluyla Taşınan Engelli ve Hareket Kabiliyeti Kısıtlı Kişilerin Haklarına İlişkin Yönetmelik ile 2011 yılı içerisinde Bilgisayarlı Rezervasyon Sistemleri Talimatının yayınlanması planlanmaktadır.

Yerli ve Yabancı Hava Araçlarının Emniyet Değerlendirmesi Yönetmeliği 14 Mayıs 2010 tarihinde yayınlanmıştır.

SEI fonlarından yararlanmak üzere 2010 yılında dört adet proje başvurusu yapılmıştır. Söz konusu projelerle ilgili olarak 120.000 avro bütçeli ve 2 ay süreli AB Havacılık Politikaları ve Dış İlişkileri Alanında Sivil Havacılık Genel Müdürlüğünün Kapasitesinin Artırılması Projesi 1 Eylül 2010 tarihinde başlamış olup 2010 yılı Kasım ayında tamamlanmıştır.

200.000 avro bütçeli ve 6 ay sürecek Sektör Strateji Dokümanı Hazırlanması Konusunda Sivil Havacılık Genel Müdürlüğüne Teknik Destek Projesi, 5 Mayıs 2010 tarihinde açılış toplantısı ile başlamış olup proje çalışmaları devam etmektedir.

2010 yılında başvurusu kabul edilen Üçüncü proje ise 200.000 avro bütçeli ve 6 ay süreli Türk Sivil Havacılığının Emniyet ve Güvenlik Eğitim İhtiyacı Alanındaki İdari Kapasitenin Artırılması Kapsamında AB IPA Fonlarından İnşaa Edilmesi Planlanan Eğitim Merkezine ait Fizibilite Raporunun Hazırlanması olup, söz konusu projenin ihale süreci CFCU tarafından yürütülmektedir.

2010 yılında başvurusu kabul edilen dördüncü proje ise 160.000 avro bütçeli ve 3 ay süreli Emisyon Ticaret Sistemi ile ilgili Sivil Havacılık Genel Müdürlüğünün İdari Kapasitesinin Artırılması Projesi olup, projenin ihale hazırlıkları devam etmektedir.

Yatay Anlaşma müzakereleri 2009-2010 yılında devam etmiş olup, müzakereler sonucunda 25 Mart 2010 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile AB Komisyonu arasında Brüksel'de parafe edilmiştir.

Avrupa Sivil Havacılık Konferansının (ECAC) 7-8 Temmuz 2009 tarihlerinde Fransa'nın Strasbourg kentinde gerçekleştirilen genel kurul toplantısında, EASA ile ilişkilerin hukuki bir zemine oturtulması amacıyla Türkiye'nin yoğun girişimleri sonunda imzalanan anlaşma ile, ülkemiz Avrupa'da sivil havacılık alanında gerçekleştirilmesi planlanan tüm değişikliklerden önceden haberdar edilme, EASA'nın kural koyma faaliyetleri kapsamında oluşturacağı tüm çalışma gruplarına eşit haklarla katılım sağlama ve EASA'nın Yönetim Kurulundan sonra en önemli organı olan AGNA'da (Ulusal Otoriteler Danışma Kurulu) temsil edilme hakkını kazanmıştır.

Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM) tarafından, havaalanlarında faaliyet gösteren kuruluşların çevreye verebilecekleri zararların sistematik bir şekilde azaltılması ve ortadan kaldırılabilmesi için Yeşil Havaalanı (Green Airport) adı altında bir proje başlatılmıştır.

Havaalanlarının çevreye duyarlı hale gelebilmesini teminen, havaalanı kullanıcılarının yerine getirmesi gereken kriterler SHGM tarafından belirlenmiştir. Havaalanındaki tüm kullanıcılar tarafından bu kriterlerin yerine getirilmesi durumunda o havaalanı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü tarafından Yeşil Havaalanı olarak adlandırılacak, bu çerçevede gereklilikleri yerine getiren kurum ve kuruluşlara Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Hizmet Tarifesinde indirimler ile teşvikler sağlanacak ve bu çerçevede destek sağlanmış olacaktır.

Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü tarafından hayata geçirilen Engelsiz Havaalanı projesi, engelli veya hareket kabiliyeti kısıtlı yolculara havaalanlarında gerekli kolaylıkların sağlanmasını içermektedir. Söz konusu proje ile engelli yolcuların, havaalanında zorluk yaşamamaları ve kendi başlarına rahatça seyahat edebilmeleri için gerekli alt yapının oluşturulması ve ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenmektedir. Proje çerçevesinde, havaalanında faaliyet gösteren kuruluşların gerekli şartları yerine getirmesinin ardından söz konusu havaalanı SHGM tarafından Engelsiz Havaalanı olarak adlandırılacak ve bu kurum ve kuruluşlara hizmet tarifesinde indirimler ile teşvikler sağlanacaktır.

2008 yılı Ulusal Programının taahhütleri arasında yer alan Yolcu Hakları Talimatının hazırlıklarına devam edilmiş olup Yolcu Hakları Yönetmeliği olarak hazırlanmasına karar verilmiş ve söz konusu Yönetmelik ile ilgili son aşamaya gelinmiştir. 2011 yılı içerisinde Yönetmeliğin çıkarılması planlanmaktadır. Yine 2008 yılı Ulusal Programı taahhütlerine uygun olarak 2011 yılı içerisinde Bilgisayarlı Rezervasyon Sistemleri Talimatının yayınlanması

planlanmaktadır. 546/2006 sayılı Komisyon Tüzüğüne uyum amacıyla Uçaklarda Taşınacak Sıvıların Kısıtlanmasına yönelik olarak pilot uygulama Antalya Havalimanı Uluslararası Terminali ve İstanbul Atatürk Havalimanında başlatılmıştır. 2010 yılı içerisinde bu uygulama Ankara Esenboğa, İzmir Adnan Menderes ve Dalaman Havalimanlarından gerçekleştirilen dış hat uçuşlarına da teşmil edilmiş bulunmaktadır.

Karayolu taşımacılığı alanında, 2003 yılında yürürlüğe giren Karayolu Taşıma Kanunu ile bu Kanuna istinaden çıkarılan bir dizi yönetmelik ile güçlü ve rekabet gücü yüksek bir sektör oluşturulmaya çalışılmaktadır. 15 Ağustos 2007 tarihinde Özelleştirme İdaresi ile üçlü bir konsorsiyum arasında imzalanan bir sözleşme ile Türkiye genelindeki araç muayene istasyonlarının kurulması ve işletilmesi 20 yıllığına bu konsorsiyuma devredilmiştir. Amaç, araçların teknik muayenelerinin, AB standartlarında, daha etkin ve sağlıklı bir şekilde yapılması suretiyle karayolu trafik güvenliğinin artırılmasıdır. Bu kapsamda, özel sektör tarafından Aralık 2010 tarihi itibarıyla 193 sabit ve 71 yeni seyyar istasyon 81 ilin tamamında kurularak hizmete sokulmuştur.

Ülke genelindeki mevcut 21 araç ağırlık ve boyut kontrol istasyonu, ileri teknoloji ile yenilenmiş ve iyileştirilmiştir. Buna ilaveten 3 yeni ağırlık ve boyut kontrol istasyonu daha inşa edilerek hizmete sokulmuştur. Diğer taraftan, AB ile yürütülmekte olan bir proje kapsamında 22 adet ek ağırlık ve boyut kontrol istasyonunun daha ülke genelinde kurulması hedeflenmektedir. Böylelikle ticari araçların AB standartlarını haiz istasyonlarda ağırlık ve boyut kontrollerinin yapılması mümkün kılınmaktadır. Ayrıca, 2007 yılında satın alınan 200 seyyar tartı aleti Ulaştırma Bakanlığı Bölge Müdürlüklerine dağıtılarak daha etkin denetim hizmeti verilmesi hedeflenmiştir.

Bunlara ilaveten Türkiye 30 Ekim 2009 tarihi itibarıyla iç hukuk prosedürlerini tamamlayarak Tehlikeli Malların Karayoluyla Uluslararası Taşımacılığına İlişkin Avrupa Anlaşmasına (ADR) taraf olmuş; söz konusu anlaşma 22 Mart 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmanın uygulanmasına yönelik hükümler de ihtiva eden ve 1 Ocak 2011 yılı itibarıyla yürürlüğe girecek olan tehlikeli eşyaların karayoluyla taşınmasına ilişkin yönetmelik, uygulanması ile birlikte karayolu güvenliğinin artırılmasına hizmet edecektir. Bu yönetmeliğin uygulanmasına yönelik tedbirler hali hazırda devam etmektedir.

Karayolu güvenliğinin artırılması ve çevrenin korunması için ilk etapta, 1979 model öncesi araçların; daha sonra ise 1985 model ve daha öncesi yıllara ait araçların ulusal pazardan çekilmesine ilişkin olarak yayınlanan tebliğler ile 160.000 eski ticari aracın 2013 yılı sonuna kadar iç piyasadan çekilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda, 1 Aralık 2010 tarihi itibarıyla hurdaya ayrılan eski araç sayısı 23.784'tür.

Karayolu ulaştırması alanında, AB'ye uyum sürecine destek olması için geliştirilen, 5,5 milyon avro tutarında AB tarafından finanse edilen ve eşleştirme, hizmet alımı (eğitim) ve ekipman alımı olmak üzere 3 ana bileşenden oluşan Türk Karayolu Sektörüne Destek Projesi hayata geçirilmiş ve 2008 yılında tamamlanmıştır. Projenin 11 Mayıs 2006 tarihinde başlayan eşleştirme bileşeni kapsamında, mevcut karayolu mevzuatının AB mevzuatı ile uyumunun geliştirilmesi ve uyum yapılmayan alanlarda gerekli düzenlemelerin yapılması amaçlanmıştır. Proje kapsamında yapılan çalışmaların katkısıyla hazırlanan Tehlikeli Maddelerin Karayoluyla Taşınması Hakkında Yönetmelik, 31 Mart 2007 tarih ve 26479 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Türk Karayolu Sektörüne Destek Projesinin ikinci ayağını oluşturan ve 30 Kasım 2006 tarihinde başlayan hizmet alımı bileşeni kapsamında da İngilizce başta olmak üzere birçok konuda teknik eğitim verilmiştir. Projenin üçüncü ayağını oluşturan malzeme/ekipman alımı bileşeni çerçevesinde de 6 seyyar kontrol istasyonu yol kenarı denetimleri yapmak üzere Ulaştırma Bakanlığının hizmetine verilmiş olup, bu kontrol istasyonları hizmete sokulmuştur.

Diğer taraftan, Ağırlık ve Boyut Kontrollerinin Güçlendirilmesi ve Türkiye'de Intermodal Taşımacılığın Güçlendirilmesi konulu projeler Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilmiş olup, söz konusu Projelerin 2011 yılı içerisinde başlaması planlanmaktadır. Bu çerçevede, Intermodal Taşımacılığı Güçlendirme konulu eşleştirme projesi İspanya Ulaştırma Bakanlığı

ortaklığı ile 2011 yılının ilk çeyreğinde yürütülmeye başlanacaktır. Ağırlık ve Boyut Kontrolüne ilişkin projede ise ihale aşamasına gelinmiştir.

Bilindiği üzere, Türkiye'nin de taraf olduğu, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (BM-AEK) Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Yapan Araç Mürettebatının Çalışmasıyla ilgili Avrupa Anlaşmasının (AETR) 13. maddesi uyarınca, Avrupa Birliği'ne üye olmayan fakat AETR'ye taraf olan ülkelere 16 Haziran 2010 tarihine kadar, uluslararası karayolu taşımacılığında, sayısal takograf uygulamasına geçilmesi konusunda bir geçiş süreci tanınmıştır. Ancak, 16 Haziran 2010'a kadar, çoğu ülkede, Sayısal Takograf sistemini bir bütün olarak uygulamak mümkün olmadığından, söz konusu geçiş süreci 31 Aralık 2010 tarihine kadar uzatılmıştır. Anılan geçiş sürecinin tamamlanması ile birlikte, 1 Ocak 2011 tarihinden itibaren, 16 Haziran 2010 tarihinden sonra tescil edilen ve uluslararası taşımalarda kullanılan ticari yük ve yolcu araçlarında Sayısal Takograf (ST) kullanımı zorunlu hale gelmiştir. Bu kapsamda, Sayısal Takograf Sisteminin Türkiye'de uygulanması için Ulaştırma Bakanlığı, 4 Ocak 2010 tarihinde "Ulusal Otorite" olarak görevlendirilmiştir.

Diğer taraftan, Ulaştırma Bakanlığı ile Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) arasında yapılan Sayısal Takograf Uygulamasıyla İlgili Bir Kısım İşlerin TOBB Tarafından Yürütülmesi İçin Yetki Devrine İlişkin Protokol uyarınca, takograf kartlarına ilişkin başvuruların alınması, değerlendirilmesi, kartların sertifikalandırılması, kartların kişiselleştirilmesi ve sahiplerine dağıtılması sürecindeki iş ve işlemler Bakanlığın kontrol ve denetimi altında TOBB tarafından gerçekleştirilmektedir.

Bu bağlamda TOBB, kendi bünyesinde bir Sayısal Takograf Araştırma ve Uygulama Merkezini (STAUM) kurarak hizmete açmıştır.

İlgili kurum ve kuruluşların yoğun çalışmaları neticesinde, 1 Ekim 2010 tarihi itibarıyla, Sayısal Takograf kart başvurularının kabulü yurt çapında başlamıştır.

Tablo 4.13: Ulaştırma Politika Taahhütleri Matrisi

(1000 Avro)

	2010	2011	2012	2013
1. Deniz Haberleşme Altyapısının Modernizasyonu				
A. Uygulama Profili	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	-435	-190 ⁽¹⁾	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	435	190 ⁽¹⁾	---	---
2. Ulaştırma Operasyonel Programı				
A. Uygulama Profili	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	---	-9.142 ⁽²⁾	-17.193	-16.446
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	---	9.142 ⁽²⁾	17.193	16.446
Toplam Net Bütçe Etkisi				
A. Uygulama Profili	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	-435	-9.332	-17.193	-16.446
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	435	9.332	17.193	16.446

(1) Yatırım Programına göre verilmiş indikatif rakamlardır.

(2) Ulaştırma Operasyonel Programı 1. önceliği olan Demiryolu Altyapısının İyileştirmesi kapsamında yer alan Köseköy - Gebze Mevcut Demiryolu Hattının Yüksek Hıza Uygun Olarak Yeniden Yapılandırılması Projesi ve Irmak-Karabük-Zonguldak Demiryolu Hattının Rehabilitasyonu ve Sinyalizasyonu Projesi ile Teknik Yardım önceliği altında yer alan IPA Birimi ve Faydalanıcılarının Kapasitelerinin Güçlendirilmesi Teknik Destek Projesi, Bilgilendirme ve Tanıtım Aktiviteleri Teknik Destek Projesi, IPA Birimi Uygunluk Denetimi Teknik Destek Projelerine ilişkin indikatif rakamdır.

4.6.6. Enerji

Enerji sektöründe temel amaç iktisadi kalkınmanın ve sosyal gelişmenin ihtiyaç duyduğu enerjinin, rekabetçi bir serbest piyasa ortamında, sürekli, kaliteli ve güvenli bir şekilde asgari maliyetle teminidir. Bu amaç doğrultusunda Türkiye, enerji piyasası reformlarını

gerçekleştirmeye ve ulusal enerji mevzuatını AB enerji mevzuatı ile tamamen uyumlaştırmaya büyük önem ve öncelik vermektedir. Bu kapsamda, temel sektörel kanunlar büyük ölçüde tamamlanmış olup tam rekabetçi bir enerji piyasasının oluşturulması yönünde çalışmalar sürdürülmektedir.

Ulusal elektrik pazarlarının liberalleşmesini takiben, günümüzde enterkonneksiyon hatları bölgesel ve kıtasal pazarların oluşturulması amacıyla kullanılmakta ve enterkonneksiyonlardan maksimum faydanın sağlanması hedeflenmektedir. Ülkemiz de, Avrupa Enterkonnekte Sistemi (UCTE) ile senkron-paralel çalışmayı ve yedek paylaşımı ile elektrik sisteminin daha ekonomik, kaliteli ve güvenilir işletilmesini ulusal bir hedef olarak benimsemiştir. Ülkemizde, ismi 1 Temmuz 2009 tarihinde Avrupa İletim Sistemi İşletmecileri Birliği (ENTSO-E) olarak değiştirilen UCTE'ye üyelik için piyasa kurallarına uyum sağlama çalışmaları uzunca bir süredir sürdürülmektedir. Bu yöndeki teknik ve idari düzenlemeler sona ermiş ve senkron paralel deneme işletmesi 18 Eylül 2010 tarihi itibarıyla başlamıştır.

Petrol piyasasında sürekliliğin sağlanması, kriz veya olağanüstü hallerde risklerin önlenmesi ve uluslararası anlaşmalardan doğan ülkemiz yükümlülüklerinin yerine getirilmesi amacıyla yeterli petrol stokunun tutulması, stok sisteminin AB mevzuatına uyumlu hale getirilmesi ve daha güçlü bir stok yönetimi oluşturulması için Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Petrol İşleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan kanun taslağının önümüzdeki dönemde yasalaşması beklenmektedir.

Doğal gaz kullanımının ülke genelinde yaygınlaştırılması hedefi doğrultusunda bugüne kadar EPDK tarafından 58 dağıtım bölgesi için doğal gaz dağıtım ihalesi yapılmış ve kazanan 53 şirkete doğal gaz dağıtım lisansı verilmiştir. 2003 yılından önce doğal gaz kullanan şehirlerde faaliyet gösteren şirketlere verilen 7 dağıtım lisansı ile birlikte lisanslı dağıtım şirketi sayısı 60'a, gaz arzı sağlanan dağıtım bölgesi sayısı 58'e ulaşmıştır.

Enerji üretiminden iletimine, dağıtımdan kullanımına kadar olan bütün süreçlerde verimliliğin artırılması, israfın önlenmesi ve enerji yoğunluğunun hem sektörler hem de makro düzeyde azaltılması da Türkiye enerji sektörünün en önemli gündem maddelerinden birisidir. Yapılan hesaplamalara göre sanayi, binalar ve ulaştırma sektörlerinde yapılacak verimlilik uygulamalarıyla hem genel enerji hem de elektrik tüketimlerinin yüzde 20-25 oranında düşürülmesi mümkün görülmektedir. Bu kapsamda, 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanununun öngördüğü uygulamaların hayata geçirilmesi yönünde çalışmalar devam etmektedir. Enerji verimliliği faaliyetlerinde bütün taraflar için bir yol haritası niteliğinde tasarlanan Enerji Verimliliği Strateji Belgesinin hazırlık çalışmalarında son aşamaya gelinmiştir. Belgenin bir YPK Kararı eki olarak yayımlanması planlanmaktadır.

25 Ekim 2008 tarih ve 27035 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Enerji Kaynaklarının ve Enerjinin Kullanımında Verimliliğin Artırılmasına Dair Yönetmelik ile sanayide yapılacak enerji verimliliği çalışmalarını desteklemek üzere "verimlilik artırıcı proje" (VAP) ve "gönüllü anlaşma" modelleri yürürlüğe konulmuştur. VAP desteklerinde, hazırladıkları dokümanlarla Enerji Verimliliği Koordinasyon Kurulu (EVKK) onayı alan sanayi tesisleri, yaptıkları yatırımlar belli bir maliyeti aşmadığı sürece bu yatırımların yaklaşık yüzde 20'sini devletten geri alabilmektedirler. Bu kapsamda Türkiye genelinde 2009 yılında 17 projeye, 2010 yılında ise 15 projeye toplam 2 milyon TL'yi aşan destek sağlanmıştır.

18 Mayıs 2009 tarih ve 2009/11 sayılı Yüksek Planlama Kurulu (YPK) Kararı olarak yayımlanan "Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Stratejisi Belgesi", Türkiye'nin uzun dönemli elektrik kaynak kullanım hedeflerini ortaya koymaktadır. Bu belgeye göre, nükleer enerjinin 2020 yılına kadar elektrik üretimi içindeki payının yüzde 5 oranına ulaşması öngörülmüştür. Bu hedefe ulaşmak ve nükleer enerjinin elektrik amaçlı kullanımına imkân sağlamak üzere 2010 yılında çalışmalara devam edilmiştir. Bu çerçevede, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde Akkuyu Sahasında Bir Nükleer Güç Santralinin Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliğine İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun" 21 Temmuz 2010 tarih ve 27648 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Söz konusu Anlaşma ve Kanun ile, Mersin-Akkuyu’da bir nükleer santral kurulması ve işletilmesi çalışmaları resmi bir nitelik kazanmıştır. Anlaşma kapsamında Akkuyu sahasında toplam kurulu gücü 4.800 MW olan dört ünite üçüncü nesil basınçlı su reaktörlerinden VVER 1200 tipi (AES 2006 tasarımı) nükleer santral kurulması ve 60 yıl süre ile işletilmesi planlanmaktadır. Anlaşmaya göre, Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt A.Ş. (TETAŞ) ile proje şirketi arasında bir elektrik satın alma anlaşması imzalanması öngörülmektedir. Buna göre TETAŞ, nükleer santralin ilk iki ünitesinin ürettiği elektriğin yüzde 70’ini, son iki ünitesinin ise yüzde 30’unu, ünitelerin işletmeye geçmesinden itibaren 15 yıl boyunca satın alacaktır. Proje şirketi, kalan miktarı serbest piyasada satacaktır.

Tablo 4.14: 2010 Yılında Enerji Piyasasında Gerçekleştirilen Yasal Düzenlemeler

Tarih	Numara	Adı	Açıklama
3 Aralık 2010	27774 sayılı Resmi Gazete	Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmelik	Yönetmeliğin amacı; kojenerasyon tesisleri ile 500 kW’tan küçük kurulu güce sahip yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı tesislerin lisans alma ve şirket kurma yükümlülüğünden muaf tutulmasıdır.
30 Ocak 2010	27478 sayılı Resmi Gazete	Ev Tipi Buzdolapları, Derin Dondurucular, Buzdolabı Derin Dondurucular ve Bunların Bileşimlerinin Enerji Etiketlemesine Dair Yönetmelik	Yönetmeliğin amacı, elektrik enerjisi ile çalışan ev tipi buzdolapları, derin dondurucular, buzdolabı derin dondurucular ve bunların bileşimlerinin enerji etiketlemesiyle ilgili kuralları ve performans standartlarını belirlemektir.

Enerji sektöründeki reformlar çerçevesinde önümüzdeki dönemde AB ile yürütülecek 2 proje bulunmaktadır:

1. “TEİAŞ’ın Yapısının ve Kapasitesinin Geliştirilmesi Projesi” 2009 yılı Katılım Öncesi Mali İşbirliği Programlaması kapsamında önerilmiş ve Avrupa Komisyonunca kabul edilmiştir. Projenin uygulanması için gerekli 2009 Yılı Finansman Anlaşması 2010 yılı Aralık ayında imzalanmış olup 2011 yılı içerisinde projenin fiilen başlaması beklenmektedir. Projenin toplam bütçesi yaklaşık olarak 2.005.500 avro, ulusal eş finansmanla karşılanacak kısım ise bu bütçenin yüzde 10’una denk gelen 200.550 avro tutarındadır.
2. Türk elektrik sisteminin Avrupa elektrik sistemi ile entegrasyonunun sağlanması amacıyla 2007 yılı Katılım Öncesi Mali Yardım Programlaması kapsamında TEİAŞ tarafından önerilen ve Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilmiş olan “UCTE ile Senkron Paralel İşletme için Türkiye Elektrik Sistemi Frekans Kontrol Performansının Rehabilitasyonu Projesi”nin sözleşmesi 2010 yılı Aralık ayında imzalanmıştır. Proje için 2,5 milyon avroluk AB katkısı öngörülmekte olup herhangi bir ulusal katkı payı öngörülmemektedir.

Tablo 4.15: Enerji Politika Taahhütleri Matrisi

	2009	2010	2011	2012	2013
(1000 Avro)					
1. TEİAŞ’ın Yapısının ve Kapasitesinin Geliştirilmesi Projesi					
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	---	---	-200,6	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	---	---	200,6	---	---
Toplam Net Bütçe Etkisi					
A. Uygulama Profili	---	---	---	---	---
B. Net Bütçe Etkisi	---	---	-200,6	---	---
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	---	---	---	---	---
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	---	---	200,6	---	---

EK TABLolar

Tablo 1.a: Makroekonomik Görünüm

	ESA Kodu	2009	2009	2010	2011	2012	2013
		Düzyen (Milyon TL)		Yüzde Değişim			
1. GSYH, 1998 Fiyatlarıyla	B 1 * g	97.144	-4,7	6,8	4,5	5,0	5,5
2. GSYH, Cari Fiyatlarla	B 1 * g	952.635	0,2	15,3	10,6	10,6	10,6
Büyümenin Bileşenleri (1998 Fiyatlarıyla Yüzde Artış)							
3. Özel Kesim Tüketim Harcamaları	P3	68.626	-2,2	4,1	4,2	4,4	4,4
4. Kamu Kesimi Tüketim Harcamaları	P3	11.111	7,8	7,6	5,6	2,1	4,1
5. Toplam Sabit Sermaye Oluşumu	P51	19.345	-19,1	21,7	6,2	9,1	9,9
6. Stok Değişmesi*	P52+P53	-1.962	-2,1	1,0	0,6	0,2	0,0
7. Mal ve Hizmet İhracatı	P6	24.605	-5,2	4,1	4,7	7,4	8,4
8. Mal ve Hizmet İthalatı	P7	24.581	-14,3	13,1	8,2	8,8	8,7
GSYH Büyümesine Katkı Oranları							
9. Yurtiçi Nihai Talep	---	---	-5,2	8,1	4,9	5,4	5,8
10. Stok Değişmesi	P52+P53	---	-2,1	1,0	0,6	0,2	0,0
11. Toplam Net Mal ve Hizmet İhracatı Dengesi	B11	---	2,7	-2,3	-1,0	-0,6	-0,4

* Büyüme katkı

Tablo 1.b: Fiyat Gelişmeleri

Yüzde Artış, Yıllık Ortalama	ESA Kodu	2009	2010	2011	2012	2013
1. GSYH Deflatörü	---	5,2	8,0	5,8	5,3	4,8
2. TÜFE	---	6,5	6,4	5,5	5,0	5,0

Tablo 1.c: İşgücü Piyasasında Gelişmeler

	ESA Kodu	2009	2009	2010	2011	2012	2013
		Düzyen		Yüzde Değişim			
1. İstihdam Düzeyi (Bin Kişi) *	---	21.277	0,4	5,6	1,0	2,2	2,0
2. İşsizlik Oranı (ILO tanımına göre)	---	3.471	14,0	12,2	12,0	11,7	11,4
3. Emek Verimliliği Artışı	---	---	-5,1	1,2	3,5	2,8	3,4
4. Ekonomi Geneli Nominal Ücret Artışı	---	---	---	---	---	---	---

* 15+ yaş

Tablo 1.d: Ödemeler Dengesi

GSYH İçindeki Pay (Yüzde)	ESA Kodu	2009	2010	2011	2012	2013
1. Cari İşlemler Hesabı	---	-2,3	-5,4	-5,4	-5,3	-5,2
- Dış Ticaret Dengesi	---	-4,0	-6,8	-7,0	-7,0	-7,1
- Hizmetler Dengesi	---	2,7	2,2	2,2	2,2	2,4
- Gelir Dengesi	---	-1,3	-1,0	-0,9	-0,8	-0,8
- Cari Transferler	---	0,4	0,2	0,3	0,3	0,3
2. Sermaye ve Finans Hesabı (Rezerv Dahil)	---	1,6	5,2	5,4	5,3	5,2
- Özel	---	---	---	---	---	---
- Kamu	---	---	---	---	---	---
Net Hata Noksan	---	0,7	0,2	0,0	0,0	0,0

Tablo 2: Kamu Maliyesi

GSYH İçindeki Pay (Yüzde)	ESA Kodu	2009	2010	2011	2012	2013
Alt Kalemlere Göre Borçlanma Gereği*						
1. Genel Devlet	S13	5,5	3,7	2,1	1,8	1,1
2. Merkezi Yönetim	S1311	2,9	1,8	0,8	0,3	-0,5
3. Fon	S1311	-0,1	-0,3	-0,7	-0,5	-0,5
4. Mahalli İdareler	S1313	0,7	0,5	0,3	0,3	0,5
5. Sosyal Güvenlik	S1314	3,0	2,6	2,5	2,5	2,4
6. Döner Sermaye	S1311	-0,2	-0,2	-0,2	-0,1	-0,1
7. İşsizlik Fonu	---	-0,8	-0,7	-0,7	-0,7	-0,7
Genel Devlet (S13)						
8. Toplam Gelir	TR	34,6	35,4	35,8	35,4	35,0
9. Toplam Harcamalar	TE	40,1	39,1	37,9	37,2	36,1
10. Borçlanma Gereği	EDP.B9	5,5	3,7	2,1	1,8	1,1
11. Faiz Ödemeleri	EDP. D41+FISIM	5,7	4,6	4,1	4,1	3,5
12. Faiz Giderleri Hariç Denge	---	-0,3	-1,0	-1,9	-2,2	-2,4
Gelirler						
13. Vergiler	---	18,5	19,7	19,7	19,6	19,6
14. Sosyal Fonlar	D61	7,4	8,0	8,3	8,3	8,2
15. Faktör Gelirleri	D4	6,3	5,5	4,9	4,6	4,5
16. Diğer	---	2,0	1,8	1,8	1,9	2,1
17. Toplam Gelir	TR	34,6	35,4	35,8	35,4	35,0
Giderler						
18. Toplam Tüketim	P32	17,7	17,2	17,1	16,6	16,2
19. Toplam Sosyal Transferler	D62+D63	5,9	5,5	5,6	5,6	5,5
20. Faiz Ödemeleri	EDP. D41+FISIM	5,7	4,6	4,1	4,1	3,5
21. Sübvansiyonlar ⁽¹⁾	D3	0,8	0,7	0,8	0,7	0,7
22. Yatırım	P51	3,3	3,9	3,3	3,3	3,1
23. Diğer	---	6,7	7,0	7,0	7,0	7,1
24. Toplam Harcamalar	TE	40,1	39,1	37,9	37,2	36,1

* (+) açığı (-) fazlayı ifade eder

(1) Tarımsal destekleme, KIT görev zararı, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonunu kapsamaktadır.

Tablo 3: Genel Devlet Borç İstatistikleri

	ESA Kodu	2009	2010	2011	2012	2013
GSYH'ya Oran, Yüzde						
1. Toplam Brüt Borç Stoku	---	45,5	42,3	40,6	38,8	36,8
2. Borç Stokundaki Değişme	---	---	-3,2	-1,7	-1,8	-2,0
Toplam Borç Stokundaki Değişime Katkılar						
3. Faiz Giderleri Hariç Genel Devlet Dengesi	---	---	-1,0	-1,9	-2,2	-2,4
4. Faiz Ödemeleri	EDP D.41	---	4,7	4,0	4,0	3,5
5. Nominal GSYH Artışı	---	---	-6,5	-4,3	-4,1	-3,9
6. Borç Stokunu Etkileyen Diğer Faktörler	---	---	-0,4	0,5	0,5	0,8

Tablo 4: Devresel Gelişmeler*

	2009	2010	2011	2012	2013
1. GSYH Büyümesi (1998 Fiyatlarıyla, %)	-4,7	6,8	4,5	5,0	5,5
2. Borçlanma Gereği / GSYH (%)	5,5	3,7	2,1	1,8	1,1
3. Net Faiz Ödemeleri / GSYH (%)	4,8	5,5	5,3	4,7	4,3
4. Potansiyel GSYH Büyümesi (%)	2,8	3,2	3,7	4,0	4,2
5. Üretim Açığı (Potansiyelden Yüzde Fark)	-5,6	-2,0	-1,2	-0,3	1,0
6. Devresel Bileşen / GSYH (%) **	1,3	0,3	-0,7	-0,9	-1,0
7. Devresel Düzeltilmiş Denge / Potansiyel GSYH (%) **	4,0	3,3	2,8	2,7	2,1
8. Devresel Düzeltilmiş Faiz Giderleri Hariç Denge / Pot. GSYH (%)**	-1,5	-1,3	-1,2	-1,4	-1,4

* Genel Devlet

** (+) açığı, (-) fazlayı ifade eder.

Tablo 5: Önceki Güncellemeden Farklılıklar

	2009	2010	2011	2012	2013
GSYH Büyümesi (Yüzde Artış)					
Önceki Güncelleme	-6,0	3,5	4,0	5,0	---
Son Güncelleme	-4,7	6,8	4,5	5,0	5,5
Fark	1,3	3,3	0,5	0,0	---
Genel Devlet Borçlanma Gereği (GSYH'ya Oran, Yüzde)					
Önceki Güncelleme	6,6	4,7	3,5	2,7	---
Son Güncelleme	5,5	3,7	2,1	1,8	1,1
Fark	-1,1	-1,0	-1,4	-0,9	---
Genel Devlet Brüt Borç Stoku (GSYH'ya Oran, Yüzde)					
Önceki Güncelleme	47,3	49,0	48,8	47,8	---
Son Güncelleme (ESA Tanımlı)	45,5	42,3	40,6	38,8	36,8
Fark	-1,8	-6,7	-8,2	-9,0	---

Tablo 6: Katılım Öncesi Ekonomik Program (2011-2013) Hazırlıklarında Kullanılan Dış Ekonomik Gelişmelerle İlgili Varsayımlar*

	2009	2010	2011	2012	2013
Döviz Kurları					
Parite (\$/€)	1,39	1,33	1,33	1,33	1,33
Reel Kur (Yüzde Değişim)**	-9,7	7,0	0,1	0,4	0,2
GSYH Artışı					
Avro Alanı (Reel, Yüzde Değişim)	-4,1	1,7	1,5	1,8	--
Dünya Ticareti (Reel)					
Dünya Ticaret Hacmi Artışı (Yüzde)	-11,0	11,4	7,0	--	--
Uluslararası Fiyatlar					
AB Tüketici Fiyat Endeksi (Yüzde Artış)	0,9	1,9	1,8	1,7	1,8
ABD Tüketici Fiyat Endeksi (Yüzde Artış)	-0,3	1,4	1,0	1,4	1,6
Petrol Fiyatları (\$/varil)	61,8	76,2	78,8	--	--

*IMF, Dünya Ekonomik Görünümü, Ekim 2010; AB, Ekonomik Tahminler, Sonbahar 2010

** (+) değerlenmeyi, (-) değer kaybını göstermektedir.

Tablo 7: Yapısal Reform Gündemi ve Gelişmeler

Geçen yılın KEP’inde anılan önlemler	Yapılma Durumu (E/H)	Tarih ¹⁵	Yorumlar
Özelleştirme			
Elektrik dağıtım şirketlerinin özelleştirilmesi	E	2010	Osmangazi, Uludağ, Çamlıbel, Çoruh, Yeşilirmak ve Fırat Elektrik Dağıtım Şirketlerinin özelleştirme süreci tamamlanmıştır.
Şans oyunlarının özelleştirilmesi	H	---	Şans oyunlarının lisans verilmesi suretiyle özelleştirilmesine ilişkin iptal edilen ihalenin yeniden yapılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.
TCDD İzmir, Derince, Samsun ve Bandırma Limanlarının özelleştirilmesi işlemlerinin tamamlanması	E	2010	TCDD Samsun ve Bandırma Limanlarının özelleştirme işlemleri tamamlanmıştır. İptal edilen İzmir ve Derince Limanlarının özelleştirme ihalesinin tekrar yapılması amacıyla imar planı çalışmaları sürdürülmektedir.
TTA Çamaltı ve Ayvalık tuzlarının özelleştirilmesi	E	2010	İzmir Çamaltı ve Ayvalık tuzlarının özelleştirme süreci tamamlanmıştır.
Şeker Fabrikaları A.Ş.’nin özelleştirilmesi	E	2011	TŞFAŞ’ye ait Kastamonu, Kırşehir, Turhal, Yozgat, Çorum ve Çarşamba Şeker Fabrikalarından oluşan C portföy grubunun bir bütün halinde varlık satışı yöntemiyle özelleştirme ihalesi yapılmış olup onay beklenmektedir. 2011 yılı sonuna kadar tüm şeker fabrikalarının özelleştirilmesi yönünde çalışmalara devam edilmektedir.
Rekabet Hukuku ve Politikaları			
4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanununda hem uygulama etkinliğinin artırılması, hem de AB’deki tüzük ve duyuru şeklinde yürürlükte bulunan mevzuat ile uyum sağlanması amacıyla değişiklik yapılması	H	2011	Kanun tasarısı Türkiye Büyük Millet Meclisi gündemindedir.
İşlevsel bağımsızlığı haiz bir devlet yardımları izleme ve denetleme birimi oluşturulmasına yönelik çalışmalar	E	2010	Devlet yardımlarının izlenmesi ve denetlenmesine ilişkin kurumsal yapıyı ve yasal çerçeveyi belirleyen 6015 sayılı “Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun” 23 Ekim 2010 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
Yatırım Ortamının İyileştirilmesi			
Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun	E	2010	Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun, izinlerin verilmesi veya uzatılmasını düzenleyen 12. maddesi 5 Şubat 2010 tarih ve 27484 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 5951 sayılı Kanun ile değiştirilmiştir.
Kıyı Kanunu	H	2011	Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından hazırlanan Kıyı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağına ilişkin ilgili kuruluşlardan görüş alınması süreci devam etmektedir.
Türk Ticaret Kanunu	E	2011	Tasarı TBMM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş ve Cumhurbaşkanlığına iletilmiş bulunmaktadır.

¹⁵ Yapıldığı veya yapılması öngörülen tarihtir.

Mali Sektör			
KOBİ'lerin ihraç edeceği sermaye piyasası araçlarının işlem göreceği piyasanın İMKB bünyesinde oluşturulması ve piyasanın faaliyete geçmesi	E	2010	KOBİ'lerin ihraç edeceği sermaye piyasası araçlarının işlem göreceği piyasanın kurulması ile ilgili olarak 2008 yılından itibaren İMKB bünyesinde sürdürülen çalışmalar kapsamında İMKB Gelişen İşletmeler Piyasası Yönetmeliği Ağustos 2009'da Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Mevzuat gereği SPK'nın onayına tabi hususlar ve İMKB tarafından yürütülen teknik çalışmalar tamamlanmış olup, İMKB bünyesinde kurulmuş olan gelişen işletmeler piyasası bu piyasada işlem görmek isteyen şirketlerin başvurularına açık durumdadır.
Merkezi Takas ve Merkezi Saklama İşlemleri konusundaki yapının geliştirilmesi	H	2011	Merkezi takas ve merkezi saklama kuruluşlarına ilişkin olarak Sermaye Piyasası Kanununda düzenlenmesi öngörülen değişikliklerin yürürlüğe girmesini müteakip, söz konusu kurumların organizasyon ve faaliyet esasları ile ilgili temel düzenlemelerin yapılması, takas teminatlarının korunması ve borsada gerçekleşmiş işlemlerin sonucunda takas yükümlülüğüne konu olmuş varlıkların takas işlemi henüz gerçekleşmemiş olsa dahi korunması gibi konuların düzenlenmesi, ayrıca mevcut durumda uygulanan takas sisteminin temel ilkelerinin ilgili düzenlemelerde yer almasının sağlanması ve bu ilkelerde gerekli görülen değişikliklerin yapılması hedeflenmektedir.
Aracı kurumların sermaye yeterliliğine ilişkin sermaye piyasası mevzuatının ilgili AB direktifleriyle uyumlaştırılması	H	2009 – 2011	Sermaye yeterliliğine ilişkin düzenlemelerin AB müktesebatı ile uyumu ile ilgili olarak Eşleştirme projesi sırasında taslaklar hazırlanmıştır. Ancak, bu konudaki AB düzenlemesi bankacılık düzenlemelerini de yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle bu konuda bankacılık mevzuatında yapılacak düzenlemenin takvimine paralel olarak, SPK tarafından yapılacak çalışmalar sonuçlandırılacaktır.
Devlet İç Borçlanma Senetlerinin (DİBS) Merkezi Kayıt Kuruluşu bünyesinde kaydedilerek müşteri bazında saklanması	H	2011	Proje kapsamında kesin alım satım işlemlerine konu DİBS'lerin kaydi sistemde izlenmesine yönelik gerekli mevzuat değişiklikleri gerçekleştirilmiş ve işlem esasları belirlenmiştir. Ayrıca, DİBS'lerin konu edildiği repo-ters repo işlemlerinin kaydi sisteme entegrasyonu bağlamında gerekli çalışmalara başlanmış olup söz konusu çalışmalar devam etmektedir. Öte yandan repo-ters repo işlemlerine yönelik çalışmaların tamamlanması, kaydi sistemde tedbir, haciz ve benzeri adli ve idari taleplere yönelik Sermaye Piyasası Kanununda yapılması planlanan değişikliğin yürürlüğe giriş tarihi ve ilgili diğer kurumların yapacakları çalışmaların tamamlanma zamanına bağlı olarak projeye geçiş takvimi belirlenecektir.
Tarım			
Gıda, yem, gıda hijyeni ve veterinerlik hizmetleri konularını kapsayan kanunun çıkarılması	E	2010	5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanununun çıkarılmasıyla birlikte 12. Faslın açılması sağlanmıştır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanunun çıkarılması	H	2011	Taslak kanun çalışmaları, AB müktesebatının öngördüğü şekilde özellikle bitki sağlığı, veteriner ve gıda güvenliği hizmetlerinin bir arada yürütülmesinin gerektirdiği işlevsel örgütlenme, tarımsal araştırma-geliştirme ve yayım hizmetlerinin birbirlerini tamamlayıcı bir yapıda yürütülmesi ile toprak koruma ve arazi kullanımında politika geliştirme kapasitesinin oluşturulması konularını da içerecek şekilde tamamlanacaktır.
Bölgesel Gelişme			
Kalkınma Ajansları Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	E	2010	Yönetmeliğin 28 . maddesinin sonuna “Mali yıl içerisinde ilan edilen ancak uygulaması ertesi yıllara sarkan proje ve faaliyet desteklerine dair toplam tutar, bütçesinde ödeneği bulunmak kaydıyla, yılı bütçesi kapsamında hazırlanacak ilgili üç aylık harcama programında gider tahmini olarak gösterilir ve kaynak aktarımı buna göre gerçekleştirilir” hükmü eklenmiştir.
Kalkınma Ajansları Denetim Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	E	2010	Yönetmeliğin geçici 3. maddesinin 1. fıkrasında yer alan, “1 Temmuz 2010 tarihine kadar” ibaresi “1 Ocak 2012 tarihine kadar” şeklinde, “1 Temmuz 2011 tarihine kadar” ibaresi ise “1 Temmuz 2012 tarihine kadar” şeklinde değiştirilmiştir.
Sağlık ve Sosyal Güvenlik Reformu			
Aile Hekimliği Pilot Uygulamasının yaygınlaştırılması	E	2005-2010	Aile Hekimliği Pilot Uygulaması tüm yurda yaygınlaştırılmıştır.
Ulusal Sağlık Bilgi Sistemi güçlendirilecek	E	2010	Hastane Randevu ve Sevk Entegrasyonu Sisteminin pilot uygulaması yaygınlaştırılacaktır. Aile hekimliği bilgi sisteminde bireylerin elektronik ortamda tutulan birinci basamak hizmetlerine ilişkin kayıtlarının hastanelerdeki hizmetlerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi tamamlanacaktır. İlaç takip sistemine ilişkin çalışmalar tamamlanacaktır. Tele-Tıp uygulaması yaygınlaştırılacaktır.
Bilgi ve İletişim Teknolojileri			
Kişisel Verilerin Korunması Hakkında Kanun	H	2010	Kanun Tasarısı Taslağı 22 Nisan 2008 tarihinde TBMM’ye sevk edilmiştir. Halihazırda Adalet Komisyonu’nda bulunmaktadır.
Avrupa Konseyinin 185 sayılı Siber Suç Sözleşmesi	E	2010	10 Kasım 2010 tarihinde Türkiye, Avrupa Konseyi’nin 185 sayılı Siber Suç Sözleşmesini imzalamıştır.
Telekomünikasyon Sektöründe Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Gizliliğin Korunması Hakkında Yönetmelik	H	2010	2002/58/EC sayılı Elektronik Haberleşme Sektöründe Kişisel Bilgilerin İşlenmesi ve Gizliliğin Korunması ile 2006/24/EC sayılı Kamuya Açık Haberleşme Hizmetleri veya Kamu Haberleşme Şebekesi ile bağlantılı olarak Üretilen veya İşlenen Verilerin Saklanması Hakkındaki Direktiflere uyum amacıyla yapılan çalışmalara devam edilmektedir.
5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	E	2010	13 Mayıs 2010 tarihli ve 27580 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan ve içeriği 12 Eylül 2010 tarihinde halkoyuna sunulacak kabul edilen 5982 sayılı Kanunun 2. maddesi ile T.C. Anayasasının 20. maddesine kişisel verilerin korunmasına ilişkin bir fıkra eklenmektedir.

Enerji			
Elektrik dağıtım şirketleri için özelleştirme sürecinin sürdürülmesi	E	2011	Elektrik dağıtım varlıklarının özelleştirilmesine 2010 yılında büyük bir hızla devam edilmiştir. 2011 yılında dağıtım özelleştirmelerinin tamamlanması beklenmektedir.
Elektrik üretim sektöründe özelleştirmelere yönelik çalışmalar	H	2004-2012	2010 yılında küçük hidroelektrik santrallerin özelleştirme ihaleleri yapılmıştır. Üretim özelleştirmesinin 2011 yılında hızlanması beklenmektedir.
TEİAŞ'ın yapısının ve kapasitesinin geliştirilmesi	H	2009-...	Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi'nin (TEİAŞ) kurumsal yapısının güçlendirilmesi ve teknik kapasitesinin artırılması genel amaçlarına yönelik olarak; elektrik iletim sisteminde canlı bakım yapılması, iş güvenliği ve eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesi, insan kaynakları politikalarının revize edilmesi, BT yapısının iyileştirilmesi ve organizasyonunun yeniden yapılandırılması hedeflenmektedir. Proje, 2009 Yılı Katılım Öncesi Mali İşbirliği Programlaması kapsamında önerilmiş ve Avrupa Komisyonunca kabul edilmiştir. Projenin uygulanması için gerekli 2009 Yılı Finansman Anlaşması 2010 yılı Aralık ayında imzalanmış olup 2011 yılı içerisinde projenin fiilen başlaması beklenmektedir.
Elektrik arz güvenliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalar	H	2007-2010	Lisansların yatırıma dönüşmesi ve yatırımların öngörülen tarihlerde devreye girmesi için gerekli tedbirler alınacaktır. Kamu santrallerindeki rehabilitasyon ve verimlilik artırma yatırımlarına devam edilecektir. Yeterli petrol stokunun tutulması, stok sisteminin AB mevzuatına uyumlu hale getirilmesi ve daha güçlü bir stok yönetimi oluşturulması için bir kanun çıkarılacaktır.
Nükleer enerji alanında düzenleme ve denetleme faaliyetlerinin kurumsal olarak ayrılması	H	2007-2011	Nükleer enerji alanında düzenleme ve denetleme faaliyetleri yeni oluşturulacak bir kurum tarafından yürütülecek, araştırma, teknoloji geliştirme ve uygulama çalışmaları TAEK uhdesinde kalacaktır.